

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Beskrivelse

over

Skanderborg Bye og Slot.

af

Karl Hansen,

ordineret Catechet og første Lærer ved Borgerstolen
i Skanderborg.

Kjøbenhavn.

Trykt og forlagt af S. G. Brill.

1833.

Der ere ikke ret mange Kongeborge i Danmark, hvortil
saa mærkelige Erindringer knytte sig, som Skanderborg.
Her faldt Niels Ebbesen i Kampen for Sødelandet, da
dette var sin Undergang nær, her opholdt flere af Danmarks
virkosmste Konger sig jevnlig, og her tilbragte vor store
Christian IV sine Ungdomsaar og fik den forkjerlighed for
Søevæsen, som siden blev saa vigtig til Landets Gæder og
Gavn. Denne Stedets Mærkelighed bevægede mig til at
samle til Slotets og Byens Historie hvad der fandtes af
utrykte Bidrag og hos vore Historiekrivere. Det var ingen-
lunde lidet, jeg fandt; uagtet meget mere maatte have været
at finde, hvis ikke uheldige Omstændigheder, som f. Ex.
Amtsarchivets Brand paa Ringkloster i Begyndelsen af forrige

IV

Aarhundrede, havde ødelagt en stor Deel af de Billeder, som kunde have været brugelige her. Alligevel tjener det, som er tilbage, til at give en nogenlunde fuldstændig Oversigt over Byens og Slottets ældre Tilstand og Historie.

Skanderborg, 1833.

Karl Hansen.

I n d h o l d.

1. Capitel.	Byens topographiske Beskrivelse.	
§ 1.	Byens Beliggenhed, Størrelse, Gader, Bygninger &c.	1.
§ 2.	Byens offentlige Bygninger	2.
2. Capitel.		
§ 1.	Byens Indbyggere	10.
§ 2.	Næringsveie	11.
§ 3.	Offentlige Anstalter	14.
3. Capitel.	Byens Embedsmænd.	
§ 1.	Byens Dyrighed	18.
§ 2.	Præsternes Historie	19.
§ 3.	De residerende Capellaners Historie	37.
4. Capitel.	Byens Historie	38.
5. Capitel.	Slottets Historie	45.
6. Capitel.	Slottets Topographie	75.

Første Kapitel.

Byens topographiske Beskrivelse.

~~~~~

§ 1.

Byens Beliggenhed, Størrelse, Gader, Bygninger &c.

Njbstaden Skanderborg ligger i Nørre-Jylland, Skanderborg Amt, Hjelmslev Herred under $56^{\circ} 1' 40''$ N. B. og $2^{\circ} 38' 30''$ B. L. for Kjøbenhavns Meridian. Dens Beliggenhed er een af de skjønneste, der findes i Riget. Den er omgivet af to ferske Søer og flere findes i Nærheden; den har Skov paa den ene Kant, og fortryllende Udsigter paa den anden. Mod Ost og Syd er den omgivet af den ikke ubetydelige Skanderborg Sø, der med sine tre Holme frembyder saa mange interessante Partier, mod Vest begrænses den af Henning-Søen, hvis Skovkrandsede Bredder Diet med Glæde dvæler ved. Dyrehaugen S. V. for Byen har meget smukke Partier og Udsigter. Men især er Udsigten malerisk paa en Banke lidt uden for Byen, mellem Nørre og Vester Port, Sønderagre Kalbet. Man seer her et Panorama, hvortil der ikke let findes Mage i Danmark, da Udsigten ikke er couperet paa nogen Side og Landet fra Skanderborg Søes Bassin hæver sig paa alle Sider. Saaledes er Banskøen, paa hvilken Leegaardslyst, et lille Landssted, ligger, af saare betydelig Høide og ikke meer end en god halv Fjerdingvei fra Sorte Søens vestlige Ende. Flere slige høie Steder i Horizonen, hvoriblandt ogsaa Himmelbjerget, afveksle med Enge, Kornmarker, enkeltstaaende Skovpartier, gennem hvilke Søerne titte frem, Landsbyer, Landsteder, Vandmøller, Kirker o. s. v.

Skanderborg ligger tre gode Mile fra Aarhus og $3\frac{1}{2}$ Mile fra Horsens. For Handelen er dens Beliggenhed ikke god, da alle Varer

stulle til Bogns dertil og derved blive dyrere. Som en Følge deraf er Byen ikke stor og vil nok heller aldrig vorde det. Den bestaaer nu af to Gader: Store- eller Adelgaden og Lille-Gaden. Disse ere forbundne ved to smalle Gyder eller Stræder. Store-Gaden løber fra Nord mod Syd og er temmelig bred fra Nørre Port indtil Lovet, omtrent midt i Byen. Derfra bliver den smallere paa en kort Strækning, hvorpaa den atter udvider sig til en betydelig Brede mod Sønder Port. Lille-Gaden er kun halv saa lang. Den løber østlig parallel med den sydlige Deel af førstnævnte.

I det Hele taget ere Bygningerne i Standerborg vel vedligeholdte og Byen har et ret ventligt Udseende. I Særbeleshed findes paa den store Gade flere pyntelige og store Gaarde. Byen bestaaer af 116 Gaarde og Huse.

§ 2.

Byens offentlige Bygninger.

K i r k e n.

Denne ligger paa Slotsøholmen og er den forrige Slotskirke, paa lidt nær endnu saaledes, som Kong Fredrik II indrettede den 1572. Den oplyses paa den østlige Side (thi den ligger næsten i Sønder og Nord) af fire, paa den vestlige af to Binduer og er en ret lys og særdeles pyntelig lille Kirke. Prædikestolen, som før var anbragt ved det øverste østlige Bindue, er nu over Alteret. Den har Karstallet 1572. Altertavlen forestiller Christi Opstandelse, men er temmelig maadeligt malet. Alterdækket er 1718 stænket af Kong Fredrik IV. Det er kostbart, af rødt Fløjel med Kongens guldbroderede Navneciffer og Krone, omslynget af et Baaend med Indskrift: *Dominus mihi adjutor*. Nedenunder staaer Karstallet 1718. Her er en Sølvtalk, hvis forgyldte Fod har følgende Indskrift med Runkebogstaver: "Erine Kore Jap Henrikens Hustru." Den er gammel. Bægeret er senere tilsat og er langt fra ikke saa fint Sølv.

Kirkestolene ere prydede med Fredrik II og Sophias Navneciffere og Danmarks Baaen baade heelt og dels enkelte Dele særskilt; derover denne Indskrift: *Meine Hoffnung zu Gott allein*. Anno Domini 1572. — Anno MDLXXIII. traw ist wiltvret. *) Der ere

*) Treu ist Wildpret. Wildpret var en Jagdhund, som Kongen yndede meget, den var ham særdeles hengiven.

fire Pulpiturer i Kirkens fire Hjørner. Disse ere indrettede dengang Kirken sidstegang blev ombygget. Kirkens Orgel, ligeoverfor Alteret og Prædikestolen, er bygget Aar 1800 for en Capital, som var leget af Familien Pultz. Fra Loftet nebhænge to Lysekroner. Den ene af Messing har denne Indskrift: "Denne Lysekrone er foræret af Kirkeværgen, Kjøb- og Handelsmand Hans Friis og Hustru Anne Margrethe Friis i Schanderborg Aar 1774." Den anden er af Glas og foræret af Major Warnick 1827.

Paa den vestlige Væg er indmuret en Steen med følgende Indskrift: "Til Erindring af Herr Major Fredrik v. Pultz og Frue Sophie Dorothea, Comtesse af Holt, samt deres fem Børn: Frøken Margaretha Maria v. Pultz, Frøken Ingeborg Charlotte v. Pultz, Jægermester Hans Fredrik v. Pultz, Captain Fleming v. Pultz; Ritmester Peder Sovenbek v. Pultz, der samtlig boede og døde i Schanderborg, er efter den sidst Levendes Willie dette Orgel opført og givet til Kirken; som og til Kirken for deres Begravelses usoranderlige Vedbærenhed og Vedligeholdelse 125 Rdlr. Dernæst legeret til Organistens Lønning og Huusleje 1875 Rdlr. 62 Skl. og den ved Kirken beliggende Slotstoft, til Capellanernes og Degnenes Enten i Schanderborg 1000 Rdlr. Til 12 Fattige af Schanderborg Bye 1000 Rdlr. Udført Aar 1800.

Pulternes Waaben findes ovenover paa Stenen og er i sølv Feldt en gylden højre springende Løve med en Guldfugle mellem Forfødderne; paa den gyldne Hjelm sølv Bessehorn, mellem hvilke en halv gylden højre opspringende Løve ligeledes med en Kugle. Af denne Familie have Major Hans Fredrik Pultz † 1714 og hans Søn Ritmester Peder Pultz † 1764 ejet Rygaard i Rangaas Sogn i Byen.

I Schanderborg Kirketaarn hænge to Klokker, af hvilke den større er støbt 1773; den mindre "Støbt af Daniel Henrik Reimer Klokkestøber i Randers 1783. No. 9." Danske Atlas fortæller om en Klokke, der skulde være her med Hellig Anders Navn og Aarstal 1432, men maastee den har været i det store Klokkeetaarn, som nu er nedbrudt.

Før Slottets Nedbrydelse var Indgangen til Kirken igjennem den lille Runddeel i Slotsgaarden paa Kirkens vestre Side; (see Slottets Grundtegnning) men da Slottet blev nedbrudt, tilmurede

man hiin Indgang og brød en anden gennem Taarnet. Da imidlertid Kirkens Kjelberhvelvinger ere meget høje og Grunden udenfor paa den Side lav, saa maatte der udenfor Taarnet endnu anbringes en Vestibul med Trapper. Over dens Dør blev en stor Steen indmuret, som tilforn sad over den gamle Indførselsport til Slotsholmen. Den har Fredrik II Navneciffer, Waaben, Titel og Aarstal 1571. Kirken har sandelig intet bundet i Skjønhed ved dette Stuur, der aldeles ikke passer med Kirkens antike Udortes.

I Kjelderne under Kirken ere flere velværdigeholdte Begravelser, der ejes af Private.

Kirkegaarden ligger lige ved Kirken. Den blev anlagt 1773 og indviet den 10de November samme Aar ved en Tale af Sognepræsten Herr Lund. Før den Tid bleve alle Liig jordede paa Skanderup Kirkegaard en halv Fjerdingvei fra Byen. Paa Kirkegaarden ere ifjor Efteraar blevne anlagte nogle Gange og plantede en Deel Træer.

K a a d h u s e t.

Til for tre Aar siden havde Byen ingen Raadstue. Ringet holdtes fordem i de store Bærelser, som fandtes over Slottets Port og efter at denne blev nedbrudt i Begyndelsen af dette Aarhundrede, i Byefogdens Huus. I hiint Porthuus vare ogsaa stærke Fængsler. Gud maa vide, hvorfor man berøvede Byen baade Ring- og Arresthuus ved at nedbryde Porthuset. Hvergang man siden havde en Arrestant, maatte denne føres til Aarhuus Arrest, og siden føres her til og atter ud, for hvert Forhør der skulde holdes og denne Transport kostede naturligtvis meget. Derfor blev omfiden 1830 bygget en smuk nye Raadstue paa Torvet. Denne indbefatter til Gaden en Ringsal og en civil Arrest; til Gaarden Fængsler. I Kjelderen er Boelig for Arrestforvareren og Sprøitehuus. I Frontispicen blev anbragt et Sejervært, hvorved en væsentlig Mangel for Byen blev afhjulpet, da der tilforn intet offentligt Uhr fandtes her.

P r æ s t e g a a r d e n.

Denne ligger paa Store Gade ned mod Byens sydlige Ende og er opbyggt af Provst Høgh Aar 1740. Da Provsten ingen Livsarvinger efterlob, testamenterede han 1762 Gaarden til bestandig Embedsboelig for sine Eftermand i Kalbet. Han beskriver i Gavebrevet Gaarden saaledes: "Den bestaaer af 13 Fag Stuehuus til

Gaden med Port, malet Stakitsværk, Carnap og dobbelt Dvift igjennem Huset, 16 Fag Stald og Ladehuus med Havestue til Haven og Bognport ved Enden, 7 Fag til Bryggers og Kjøkken, samt Wandpost i Bryggerstet, og endnu ved Enden af samme 4 Fag halv Lag til Gaardens Brug; altsammen teglhængt og ubi den almindelige Brandkasse asfureret for 1110 Rdlr., tilligemed tilhørende Hauge, Ejendom og Jorder i og uden Byes, aldeles som de mig meddeelte og med Gaarden følgende Skjøder omformelbe." Derhos fulgte den Clausul, at Eftermændene skulle være forpligtede til aarlig at anvende Renten af 300 Rdlr. 4 Ml., for hvilke den forðums Præstegaard var solgt og som laae til Embedet, til Præstegaardens Vedligeholdelse, og at de skulle bære Omsorg for, at Provst Høggs øvrige Donationer bleve ved Magt og anvendte efter hans Hensigt.

S k o l e r n e .

Skanderborg har to Skoler, een for anden og een for første Klasse. Den førstnævnte ligger paa Adelgaden mellem Nørre og Vester Port og laae for noget over 30 Aar endnu uben for Byen. Den er bygget af Kong Fredrik IV og er een af de 240 Skoler, som denne Konge stiftede paa Ryttergodsferne, ifølge Indskriften over Døren, der lyder saaledes:

Fr. IV. Hanc Scholam, hujusque ad instar ducentas quadraginta in circulis ad perpetuo alendas XII cohortes equestres a me constitutis, fundavi MDCCXXI.

Halvtredshundstyve Aar, Gud! har Du mig opholdt,
 At Sygdom, Krig og Pest mig intet Ondt har volbt;
 Thi yder jeg min Tak, og breder ud Dit Navn,
 Og bygger Skoler op, de Fattige til Gavn.
 Gud! lad i dette Værk Din Naades Fylde kjende
 Lad denne min Fundats bestaae til Verdens Ende;
 Lad altid paa min Stool Een findes af min St,
 Som mener Dig, min Gud! og disse Skoler ret.

Tit denne Skole, dengang Skanderup Skole kaldet, hørte forðum et meget stort District: Brolb, Foerlev, Ladegaardene, Holstovgaard, Squetmølle, Vesterlølle, Fruering og Skaarup.

Da imidlertid de færreste af Skoledistrictets Børn kunde nyde

godt deraf, saafom den løse langt fra alle Byerne, saa bleve efterhaanden Skoler byggede i de fleste af ovennævnte Byer. Provst Høgh byggede 1761 en Skole i Brold, Foerlev havde og faaet sin egen Skole, Fruering ligeledes, og Skaaruperne vare rede til at bygge een selv, hvis de kunde fritages for at contribuere til Skanderup Skole. Saaledes stode Sagerne 1805, og der blev derfor proponeret at neblægge Skolen, og at Ladegaardene selv skulde bygge sig en Skole; derimod vilde man benytte Bygningen til Skole for Skanderborg Kjøbstad. Alle Deeltagerne frasagde sig Ret til Skolen undtagen Ladegaardsmændene, som paastode deres Rettighed forbeholden. Saaledes hengik endnu nogle Aar og efter Skolelærer Ole Behs Afgang ansattes ingen mere. Bygningen brugtes under Spaniernes Ophold her til Slagterhuus for de indkvarterede Tropper, og efter den Tid som Fattighuus, indtil Skoleanordningen 1814 bød Commissionerne at bære Omsorg for en hensigtsmæssig Indretning af Skolevæsenet og Skolelocalet. Byens daværende Skole var en lille og daarlig Bygning paa den lille Gade, og Commissionen henvendte derfor atter sine Bine paa Skanderup Skole. Da Ladegaardsmændene endnu ikke vilde bortgive deres Rettighed til Skolen, afkjøbtes den dem den 30te Januar 1816 for 350 Rdd. R. W., hvorpaa Bygningen blev indrettet til Skolestue og Boepæl for Borger skolens første Lærer. Der opførtes tillige paa Pladsen N. for Skolehuset et Udhuus paa 4 Fag til Stald og Lade, og denne hele Forandring blev liciteret for 2990 Rdd. R. W., men inden den blev færdig, kostede Bygningen over 4200 Rdd. hine 350 Rdd. til Ladegaarden iberegne.

Skanderborg Kjøbstads Skoleplan er af Cancelliet approberet den 24 Januar 1818. Ifølge samme har den ordinerede Catechet, som er første Lærer ved Skolen og beboer ovennævnte Locale, i aarlig Løn: "400 Rdd. S., 25 Rdd. Vvspege, Højtidsoffer af Menighed, fri Boepæl for sig og Familie og 8 Td. Land Græsningejord, samt fornødent Tørvestjær." Da imidlertid Tørvemosen fortiden er opstaaen, godtgjøres ham derfor aarligen 4 Favne Brænde. Af de ovennævnte 425 Rdd. udreder Sognekaldet 125 Rdd. S., som ere de gamle Capellanindkomster. 20 Rdd. S. haves af Provst Høghs Legat og 12 Rdd., Renten af 300 Rdd., for hvilke den forud til Præsteembedet hørende Annergaard i Blegind er solgt. Resten 268 Rdd. S. udreder Kommunen ved Ligning.

Antallet af de Børn, som søge til denne Skole er 32, da Localet ikke rummer flere. Her undervises i Religion, Bibelhistorie, Historie, Geographie, Dansk Grammatik, Orthographie, Naturhistorie, Læsning, Skrivning, Regning og Tegning. Der læses 5 Timer dagligt de 5 første Dage om Ugen. I Gymnastik undervises af anden Lærer.

Af de Skolelærere, som have været ansatte ved denne Skole, medens den tilhørte Skanderup Sogn, har jeg fundet følgende: Søren Jarre 1738. Jens Sørensen Stilling 1748—1765. Rasmus Schade 1765—67. Jakob Stilling 1767. † 1794. Rasmussen 1796. Niels Ravn 1801. Ole Bøch 1801—1808. Efter ham blev ingen Skolelærer ansat mere her. Da Skolen var istandsat til Byens Brug blev Peder Laurberg 1816 bestiftet til ordineret Catechet og Lærer ved denne Skole. Hans Eftermand blev 1830 Karl Hansen.

Byens anden Skole ligger paa Adelgaden ned mod den sydlige Ende af Byen. Den er bygget 1819, og er af samme Størrelse og Indretning som den førstnævnte Skole. Kun er Skolestuens Locale bedre benyttet til at rumme et større Antal Børn. De skolepligtige Børns Antal her er 80—90. De ere deelte i to Afdelinger, hvoraf den første har den indbyrdes Underviisning; i den anden skulle Børnene forberedes til at gaae over i anden Klasse ved Underviisning i Religion, Bibelhistorie og nogle faa Begyndergrundene i Sproglære, Retsskrivning o. s. v. Underviisningstiden er overensstemmende med Skoleanordningen 6 Timer dagligen om Sommeren og 5 Timer om Vinteren.

Ved den approberede Skoleplan er anden Lærers Løn bestemt saaledes: 6 Ld. Rug og 6 Ld. Byg i Natura; 18 Ld. Byg efter Capitelstarten, fri Boepæl, 4 Ld. Land Græsningsjord, 4 Favne Brænde og Offer og Accidentser af Byen som Kirkesanger. '

Tilforn laae Byens Skole paa den lille Gade og var et temmelig lille og maadeligt vedligeholdt Huus. Da Skoleanordningen udkom, var man betænkt paa ogsaa at forbedre denne Skole; men efter at have anvendt et Par Hundrede Rigsdaler paa den, indfaae man, at den dog aldrig kunde blive det, man ønskede. Paa samme Tid kjøbte Fattigvæsenet den gamle Degneboelig paa Adelgaden til et Fattighuus; man blev da, med Dyrighedens Approbation enig om at magelægge den gamle Skole med dette Fattighuus, saa at Fattig-

huset nu er paa Lille Gaden og Skolekommissionen fik den gamle Degneboelig paa Adelgaden til Skole. Her blev da 1819 opført en Binbingsværks Bygning paa 9 Fag, ligesom den anden Skole, for Licitationssummen 682 Rbd. 12 $\frac{1}{2}$. Til Udrebelsen af denne Sum optoges en Fattigvæsenet tilhørende Capital paa 600 Rdl., som vare legerede af Dörup og Schmidt, hvorimod Byen udstædte Panteobligation til Fattigkassen med Prioritet i Skolebygningen, samt aarlig Rente af 4 pCt.

Uf Lærerne ved denne Byens ældste og egentlige Borger-skole har jeg fundet følgende :

Michel Hansen 1657. Jørgen Michelsen danske Skolemester i Skanderborg 1666. Niels Sørensen 1678. Jens Skolemester † 1725. Caspar Kjerulff 1728. 1739. Niels Madsen Klokker 1751, † den 15 Febr. 1764. Rasmus Schade 1764—67. Nicolai Høvinghof, † 1768, 28 Aar gammel. Jørgen Been 1768—72. Bendix Abel Glahn 1772. † 1795. Adam Schade 1795—99. Peder Schoubye 1799; † den 29 Aug. 1801. Hans Lundorf 1801. Han var Degn og Skolelærer tillige. Siden drog han til Kjøbenhavn, tog Attestats og blev ordineret Catechet. Hans Eftermand ved Skolen 1810 var Degnen Christen Pallefen † den 21 Febr. 1819. I Vacancen bestyredes Skoleembedet af J. Paarsgaard; derpaa kaldtes J. G. Nielsen til Kirkefanger og anden Lærer ved Borger-skolen.

Kong Fredrik III havde 1651 anlagt en Latinskole i Skanderborg, som holdtes i Kongens Smedehuus, der, hvor nu Byens anden Skole er, og vedvarede til den svenske Krig 1658, i hvilken den ophørte og siden ikke fornyedes. Imidlertid vedblev den at kaldes den latinske Skole; og Degnene til Slots-Kirken, som tillige dengang vare Degne i Skanderup og Stillinge, boede der, og kaldte sig Rectores og Latinske Skolemestere, uagtet jeg ikke har fundet noget sikkert Beviis for, at de virkeligen holdt Skole. Meget mere siges der 1815, da der delibereredes, om man trængte til to Lærere eller kunde nøjes med een, at den daværende første Lærer, Catecheten "i egentlig Forstand ikke holdt offentlig Skole." Uf disse Latinske Skolemestere vare en Deel studeerte Mænd og bleve herfra forflyttede til Præsteembeder. Jeg har fundet følgende omtalte:

Søren Poulsen 1647. 1662. Simon Jensen 1676. Poul Sørensen 1679. Thor Jakobsen 1680. Claus Sørensen, Latinske

Skolemester i Skanderborg, Cantor til det Kongelige Capell paa Skanderborg Slot og Sognebegn til Skanderup og Stillinge Sogne 1680—95. Christen Pedersen Katopidan, Rector Scholæ i Skanderborg 1695; † 1701. Laurig Sørensen Laurberg 1701; blev 1706 Sognepræst til Jelsstrup og Lynghye. Jens Christensen Wibye 1728. † 1752 den 20 December. Jørgen Seidelin Møller 1754; blev 1758 Sognepræst til Udlev og Miesing. Niels Høgh, Broder til Provst Høgh i Skanderborg, 1758; † den 18 December 1759. Johannes Høgom 1759; † 1767 den 2 Marts. Rasmus Schade 1767; † 1792. Hans Lundorf, blev 1810 ord. Catechet. Senere var Degneembedet forenet med Skolelærertjenesten.

Fattighuset.

Dette ligger paa Lille Gaden. Det bestaaer af 7 Fag Huus og har to Stuer, hvori ere 8 Pladser. Bygningen var tilforn Skole, men blev, som ovenfor er fortalt, 1819 mageskiftet med et Huus paa Store Gaden. Kun Fruentimmer optages heri. Fattigvæsenet leverer Lørb; men ellers maa hver sørge for sine Fornødenheder og føre sin egen Menage. De have alle Understøttelse af Fattigvæsenet; men som Lemmer af Fattighuset nyde de intet i Penge.

Foruden disse ere her endnu to offentlige Bygninger, men som ikke nærmest vedkomme Byen, nemlig: Amtshuset en smuk Gaard paa to Etager paa Store Gade, som er opbyggt af forrige Byfoged Bagger, men senere af Kongen blev kjøbt til Amtmandsboelig, og Amtsfygehuset paa Lille Gade.

Andet Capitel.

Byens Indbyggere, Næringsveje og offentlige Anstalter.

§. 1.

Folkemængden i Skanderborg beløber sig til 755 Mennesker. Sammenligner man dette med det Antal, Danske Atlas angiver, da sees at den er voret siden 1768. Danske Atlas angiver Tallet paa dem, der ere over 12 Aar, til 346. Vil man nu regne Tallet 500 fuldt for Børnene, saa bliver dog en betydelig Forskjel tilbage.

Folkemængdens Tilvært styldes fornemmelig de to sidste Decennier; thi før 1810 overstiger de Fødtes Antal de Dødes ikke ret meget, og er endog undertiden mindre. Til en Oversigt vil jeg meddele Føde- og Dødelisterne efter Decennier, som jeg har udbraget dem af Kirkebogen.

	Fødte.	Døde.
Fra 1741 til 1750	179.	232.
" 1751 = 1760	201.	196.
" 1761 = 1770 *)	164.	143.
" 1791 = 1800	207.	190.
" 1801 = 1810	202.	205.
" 1811 = 1820	267.	202.
" 1821 = 1830	252.	229.

Den store Dødelighed i det første Decennium indtraf i følgende Aar: 1741 døde 30; 1742 døde 42; 1747 døde 30; 1748 døde 30. I det følgende Decennium var Dødeligheden størst 1752, da der døde 33 og 1755 da der døde 34. 1800 døde 31; 1804 døde 36; 1827 døde 31 Mennesker. De Færreste døde i følgende Aar: 1744 kun 6 og 1770 kun 7. De Fødtes Antal har i ovennævnte Tidrum kun tre Gange naaet 30. 1815 fødtes 44; 1817: 31 og 1828: 32. Færrest fødtes 1748, nemlig kun 8 og 1770, nemlig kun 9.

*) Fra 1776 til 1786 ere Kirkebøgerne førte saa mageløs uordentligt, at det var mig umuligt at udfinde en ordentlig Fortegnelse over Fødte og Døde. Naar-see de smaa Tal der ere anførte for Aaret 1770 allerede hidrøre derfra.

§ 2.

Skanderborg Indvaaneres fornemste Næringsveje ere Agerbyrting, Handel og Brændeviinsbränden. De fleste Gaarde i Byen indenfor den gamle Port have Jorber paa Byens Mark og mange af Indbyggerne leve fornemmeligen af deres Avlsbrug. Byens Mark staaer for 22 Td. 2 Skp. 2½ Alb. Hartkorn. Disse Jorber laae forðum til Slottets Ladegaard. Enkelte Dele have fra gammel Tid særskildte Benævnelser, som: Sønderagre, Hødager Skov, Skanderup Skov. Estebæk, Ballebasen, Fruerstuen, Skanderup Gade ere Engstrækninger. Ved Auktionen over Krongobset 1767 kjøbte Byen disse Jorber. Det ældste Kort over Byens Mark er fra 1791; maastee den først dengang er udskiftet.

Den forðum kongelige Hestehauge blev ligeledes solgt 1767, og kjøbtes for største Delen af Byens Indvaanere; men henhører ikke under Kjøbstads-Jordene og de derpaa hvilende Skatter betales paa Amtstuen. Den er udskiftet 1780.

Handelen i Skanderborg er ikke saa ubetydelig, som man kunde vente, da Aarhus og Horsens ligge saa nær og det kun er det nærmeste Landdistrict, som søger hertil. Da Varene skulle bringes til Bogns hertil, ere de naturligviis i Almindelighed dyrere, end i Naboehyerne. Alligevel er de Handlendes Antal ikke lidet og Byen er i Dpføms, og vilde end mere tiltage, hvis den projecterede Plan at lægge Chausseen til Horsens over Søen, blev udført, hvorved Landdistrictet, som handlede til Skanderborg vilde betydeligen udvides og Byen ved Gjennemrejsende vilde faae større Næring. Nogle af de Handlende have anden Næringsvej, f. Ex. Brændeviinsbränden, ved Siden af deres Handel.

Med Handelen staae Markeberne og Torvedagene nærmest i Forbindelse. Skanderborg har aarligen fire Markeder med Kramvarer og Dvæg; nemlig den 23de Maj, den 27de Juli, 7de September og 23de October. Krammarkerne ere for det Meste ubetydelige, stjøndt de vare næsten i to Dage; derimod ere Heste- og Dvægmarkerne, især de i September og October, ret anseelige. Paa October Markederne indfinde sig mange Bønder fra Omegnen med Hæbeværter og Grønt til Winterhold. Torvedage holdes ikke hele Aaret igjennem. Kun fra Octobermarkedet til Juul og fra Fastelavn til Paaske holdes Torvedag og Hestemarked hver Tirsdag.

Haandværkere findes her nu af alle Slags. Dog er det først i de senere Tider, at Byen er bleven saaledes forsynet. Det er ikke saa meget længe siden, da her s. Ex. ingen Glarmester var, og man enten selv maatte agere Glarmester eller have Bud til Raabøestæberne, naar der var gaaet en Rude itu.

Brændeviinsbrænden udgjør en af Skanderborgernes fornemste Næringsveje. Her ere 16 á 17 Brænderier, af hvilke dog kun 11 á 12 drives om Sommeren. Uagtet dette Antal indføres alligevel Brændeviin, især fra Vejle.

At Brændeviinsbrænden, saavel som Næringsbrift overhovedet har tiltaget i Skanderborg i de senere Aar, som en Følge af den forsøgede Folkemængde, sees af efterfølgende Liste over Consumptionens Beløb i det sidste Decennium.

Aar.	Formalings- Afgiøt af Korn til Brændeviin.		Afgiøt af Brændings- redfaber.		Dito af Malt til Øl og Tøddike.		Dito af Korn til Meel, Gryn &c.	
	Rbb.	ß.	Rbb.	ß.	Rbb.	ß.	Rbb.	ß.
I Sølv								
1822	349	50	671	34	119	85	181	55
1823	304	70	584	15	107	78	199	2
1824	323	55	623	84	105	8	191	88
1825	304	25	580	31	112	65	197	19
1826	263	84	510	39	119	34	183	58
1827	266	9	519	45	100	1	146	33
1828	313	94	609	=	120	53	173	45
1829	413	55	798	63	148	41	222	93
1830	410	76	778	38	142	77	223	61
1831	421	41	828	1	105	1	217	27
1832	539	58	1040	55	110	73	224	=

Dito af indsørt Læg.		Port- Consum- tion.		Summa for hvert Aar.	
Rbd.	ß.	Rbd.	ß.	Rbd.	ß.
95	=	621	44	2038	76
102	48	654	17	1952	38
116	52	621	84	1982	83
106	20	607	87	1908	55
97	44	682	64	1857	35
97	54	694	25	1823	71
103	84	1008	67	2329	55
131	=	873	64	2552	28
152	22	1267	28	2975	14
133	93	813	51	2519	22
162	79	987	29	3065	6

Fra ældre Tid har jeg kun fundet eet Datum om Consumtionen. 1707=1709 havde Oluf Byrgeson Consumtionen i Forpagtning for 605 Rdlr. aarlig.

§ 3.

Byens Skatter beløbe sig, baade reelle og personelle Skatter, til 3400 à 3500 Rdlr. S. og L. aarlig. Deraf ere circa 500 til Skolevæsenet og ligesaamange til Fattigvæsenet.

Skanderborg har flere og betydelige Legater, som for største Deelen endnu ere i Behold. Disse ere:

1. Christian Fischers Legat. Christian Thomsen Fischer til Silkeborg, Kong Fredrik III Mundskjænk († 1677) og hans Hustru Mette Harder havde, ifølge et Skiftebrev, dateret 6 April 1678, legeret 200 Rdlr. til Skanderborg Byes Fattige, Rødbliende og Huusarme. Deraf skulde Enken tilsvare de 100 Rdlr. og Mandens Arvinger de andre 100 Rdlr. Men dette Legat var gaaet i Forghlemelse, og først 1717 fandtes Original-Skiftebrevet mellem Etatsraad og Landsdommer Poulsens Dødsboes Papirer. Arvingerne synes ikke at have villet forskaae sig til Udbetalingen og Sagen gik til Høieste Ret, hvor de imidlertid d. 13 Juni 1719 bleve dømt til at betale Capitalen med de imidlertidige Renter, Halvparten at betale af Mandens og Halvparten af Konens Arvinger. Capital med Renter var opløben til 644 Rdlr., af hvilke de 322 Rdlr., som Christian Fischers Arvinger skulde tilsvare, bleve udbetalte i Snepåstinget 1722, tilligemed imidlertidige Renter, med 368 Rdlr. 3 Mk.; men den anden Halvpart først 1732, hvorfor den var opløben til 527 Rdlr. 1 Mk. 7½ Sk. Mette Fischer, en Søster til Christian Fischer, havde desuden legeret til Skanderborg Byes Fattige 500 Rdlr., altsaa udgjorde disse tre Summer 1395 Rdlr. 4 Mk. 7½ Sk. Denne Sum completerede en Brodersøn af Fischer, Christian Fischer til Binderløv, Ulling- og Graballegaard med 4 Rdlr. 1 Mk. 8½ Sk., saa at hele Summen blev 1400 Rdlr., paa hvilke han oprettede en ny Fundats af følgende Punkter: 1) Capitalen skal stedse forblive urørt og maa under intet Paastud angribes. 2) Capitalen skulde indsættes i Kongens Kasse og Renterne skulle ansøges at maatte betales paa Skanderborg Amtstue. Skulde den blive udsat andensteds, skulle Inspecteurerne (Byens Fattigtcommissiøn) anvende al Forsigtighed og være ansvarlig for den.

3) Uddelelsen skal beroe paa Inspecteurernes Skjønnende. Kun vilde Fundator have sig og sine Arvinger 10 Rdlr. af Renterne forbeholdne til Uddeling mellem saadanne Fattige, som medbragte Inspecteurernes Attest paa at være værdige til Understøttelse. 4) Ingen er berettiget til at nyde Legatet, som sig indsniger i Byen, men allene de, som ere fødte eller bosatte der og føre et christeligt Levnet, især sengeliggende, svagelige Personer, Huusarme og forældreløse Børn. 5) Uddelingen skal skee to Gange om Aaret. 6) Døer nogen af de Fattige inden at Legatet det Aar er uddeelt, skal deres Portion uddeles til andre Høifstrængende. 7) Inspecteurerne skulle holde en Protokol over Uddelingen. 8) Stiftsøvrigheden skal have Tilsyn med Uddelingen, om Urigtighed indløber dermed. Datum Allinggaard d. 29de August 1744. Gavebrevet er confirmeret af Kongen d. 30 October s. A. Men inden dette var skeet, vilde Kongen ikke mere modtage offentlige Penge i sin Kasse, og man anmodede derfor Fundator om, at beholde dem selv. Men dertil var han ei at bevæge. Pengene bleve tilbudte i Aviserne, men ingen meldte sig. Endeligen tilbød Justitsraad Lichtenberg i Horsens 1745, at han vilde overlade Inspecteurerne en kongelig Obligation paa 2000 Rdlr., hvis de kunde completere denne Sum. Derpaa tillagdes af Byens andre Fattigpenge 300 Rdlr., og en Enke i Byen formaadedes at tilskyde en Capital af 300 Rdlr., hvorpaa den kongelige Obligation blev transporteret paa Skanderborg Byes Fattigvæsen. Dog varede denne Glæde kun kort. 1747 opsiges den kongelige Obligation til Udbetaling, og skjøndt Inspecteurerne ansøgte om, at den maatte blive staaende, i det mindste til næste Termin, saa blev det dog ved første Bestemmelse. Efter endeel frugtesløse Bestræbelser fik Inspecteurerne omsider Summen udsat i smaa Portioner. 1760 "behøvedes der allerunderdanigst Forstrækning til hans Kongelige Majestæts Kasse," og Inspecteurerne opsigte derfor strax de smaa Portioner og fik hele Summen udsat paa Skanderborg Amtstue til 5 pCt. imod Kongelig Obligation af Dato 21de Juli 1760. 1764 lod Kongen Capitalen opsigte, med mindre man vilde lade den staae til 4 pCt., som da ogsaa blev Tilfældet, 1776 bleo Capitalen af Kongens Kasse udbetalt og atter udsat i mindre Portioner, indtil den endelig 1802 samlet igjen blev prioriteret i Fuldbroe Mølle.

2. Dørup's Legat. Anders Nielsen Dørup, Birkedommer paa

Samsøe, som var barnfødt i Skanderborg, og hans Hustru Deliana have oprettet et Gavebrev, datum Brattingsborg d. 4 Jan. 1737, hvori de til gubeligt Brug legerede 1000 Rdlr.; 500 Rdlr. til Skanderborg Byes Fattige og Resten til Weile Byes Fattige. Imidlertid oprettede de d. 25 August 1752 et Testamente, som i anden Post indeholdt det Samme som Gavebrevet og derved gjorde dette uefterretteligt. Ifølge Testamentet skulde de 500 Rdlr. udbetales til "de Fattiges Inspecteurer i Skanderborg," af dem sikkert udsættes, og Renterne hvert Aars 30te November uddeles "til rette Hunsarme, gamle og stikkelige fattige Folk, Enklemænd og Enkekvinder, som ikke nyde Dphold nogen anden Steds fra, dog at Legatets Paarørende (om nogen af dem skulde være trængende) fornemmelig har Udgang til Hjælp af denne Gave og at nyde en dobbelt Portion imod andre Fattige." De 500 Rdlr. bleve d. 19de Juli 1755 udbetalte til Inspecteurerne i Skanderborg; men kunde ikke blive sikkert udsatte før d. 27de Januar 1756, da Etatsraad Lichtenberg i Horsens modtog dem til 4 pCt. Hos ham stode de til 26de April 1760, da de af Inspecteurerne bleve optagne og udsatte hos Major Fredrik Pulk i Skanderborg til 4 pCt.

1819 blev denne Capital anvendt til Opførelsen af den nye Skolebygning, da Byen til Fattigvæsenet udstødte Panteobligation med Prioritet i Bygningen; men siden den Tid ere ingen Renter uddeelte til de Fattige.

3. Soghs Legat. Under 4de Juli 1762 har Provst Høgh oprettet to Legater, hvert paa 1000 Rdlr., som indstode i Kongens Kasse; det første til Skolelærernes Lønning*) og fattige Børns Skolegang, Bøger etc. i Skanderup og Stillinge Sogne; det andet Tusinde Rigsdaler til samme Hensigt for Skanderborg Bye, hvilke begge Legater skulde bestyres af Byens Magistrat og Sognepræsten. Capitalen stob formodentlig til 5 pCt.; men 1764 maatte man nøies med 4 pCt., hvis den skulde blive indstaaende i Kongens Kasse.

---

*) Legater til "Skolelærernes Løns Forbedring" tilhøre Historien; vor Tid vil neppe see dem mere. Siden den Indretning blev truffet, at sige Legater komme Kommunen tilgode og Skolelæreren ikke faaer mere end treven Skat, saa maatte man have en Strue Løs, hvis man vilde legerer noget til sine velhavende Medborgere, for at spare dem maafler 8 fl. pr. Lunde Hartkorn.

Foruden denne Capital blev der den 30te April 1764 af *Executori-*
bus Testamenti efter Probst Høgh leveret Inspectionen 1180 Rdlr.
 4 Mk. 15 $\frac{1}{2}$. og den 17de October s. A. 301 Rdlr. 5 Mk. 11 $\frac{1}{2}$.
 som han ligeledes havde bestemt til fattige Børns Skolegang og vi-
 dere Forsørgelse. Hans Legater til Skanderborg Bye vare altsaa til-
 sammen 2482 Rdlr. 4 Mk. 10 $\frac{1}{2}$. Af denne Capital bleve den 20de
 Juli 1802 1982 Rdlr. 4 Mk. 10 $\frac{1}{2}$. prioriterede i Fuldbroe Mølle;
 Resten de 500 Rdlr. ere indbetalte til Stiftet. De som staae i Møl-
 len bleve senere, da Rigsbankforordningen udkom, omstrevne Daler
 for Daler og Summen er altsaa endnu den samme. De øvrige
 500 Rdlr. derimod, til hvilke man havde staaet en anden Fattigvæ-
 senet tilhørende Capital af 80 Rdlr., som ligeledes er udsat blandt
 Stiftets Midler, bleve omstrevne til 80 pCt. og altsaa er Summen
 nu kun 464 Rdlr. Samme Omstrivning fandt Sted med de 1000
 Rdlr., som vare legerede til Landsognene, saa denne Sum nu kun er
 800 Rdlr.

4. *Pulz's Legater.* Under 9de September 1785 havde Kon-
 gen forundt Brødrene Capitain Flemming Pulz og Ritmester Peder
 Pulz i Skanderborg *facultas testandi* til at disponere over deres
 Midler, som dem godt synes. Derpaa havde de legeret en Capital
 af 1000 Rdlr., hvis Renter, 40 Rdlr. skulle uddeles ligeligen mellem
 12 Fattige. Da de tillige havde legeret 1000 Rdlr. til Pension for
 Capellan- og Degne-Enker, saa bestemtes, at, naar ingen Enker vare
 paa disse Tjenester, saa skulle Renterne af denne Capital ogsaa til-
 falde de Fattige. Til Bestyrere af dette Legat indfattes Sognepræ-
 sten, Capellanen og Degnen, som hver skulde besætte 4 Pladser.

Da der intet Instrument fandtes for denne Foundation, uden en
 Clausul i Testamentet, saa oprettede *Executores Testamenti*, Ritme-
 ster Hans Hoff i Viborg og Overfrigscommissair Christian Fischer i
 Grenaa under 31te December 1800 en Fundats paa ovenansførte
 Punkter, som under 15de Maj 1801 er confirmeret af Kongen. Ca-
 pitalen indbestaaer blandt Stiftets Midler og er udsat i Hovedgaard-
 den Silkeborg.

5. Endnu ejer Byens Fattigvæsen en Capital paa 300 Rdlr.,
 som Tid efter anden ere indsamlede og ere ublaante i Fuldbroe
 Mølle den 20de Juli 1802. Desuden en lille Capital af 64 Rdlr.

S., samt udbetales aarligen fra Amtstuen 8 Rdlr. under Navn af kongelig Genant.

6. Kirken ejer to Legater, hvert paa 100 Rdlr., som ere legerede af den residierende Capellan Hr. Christian Schandorff og hans Broder Zeino, af hvilke det ene Hundrede er udsat blandt Stiftets Mibler, det andet er prioriteret i en Gaard her i Byen.

7. 1775 havde Generalinde Samnig givet 200 Rdlr. til Skanderborg Kirke. (Hoffm. Fund. XI, 350.) Denne Capital havest ikke mere; formodentlig er den optaget og anvendt, da Kirken i Aaret 1800 blev ombygget.

Credie Capitel.

Byens Embedsmænd.

§ 1.

Byens Øvrighed er, som i andre Kjøbstæder, en Byefoged, som her tillige er Herredsoged i Hjelmflø og Bjern Herreder. Dog fik Byen først 1760 sin egen Øvrighed.

Byefogderne have været: Dr. Juris Frederik Carl Munchberg, 1760—1780. Tolstrup 1780—1800. Kjerulf constitueret 1801. Bagger 1802—1820. Justitsraad Blichfeldt fra 1820.

Før 1760 vare Amtsforbalterne Byens nærmeste Øvrighed. De kaldtes i de ældste Tider Slotsforbaltene, senere Amtsforbaltene, og tilsidst Amtsforbaltene. Af disse har jeg fundet følgende:

Evend Mogensen 1528. Peder Bertelsen 1547. Niels Jakobsen 1589—95; han blev senere Borgemeister i Randers. Søren Laurigen 1654; blev senere Ridefoged. Christen Christensen 1659. Clemens Clemensen 1662; endnu 1669. Elias Yffersen 1670. Just Hansen 1672; endnu 1690. Ulrich Christian Schandorff; † i Marts 1727. Hans Justesen 1727; † i Juli 1758 79½ Aar gammel. Kammeraad Peder Wølbike 1758. I hans Tid blev Dr. Munchberg ansat som Byefoged. Efter Wølbike have følgende været Amtsforbaltene her: Erich Hoved 1773; † 1776. Lund † 1786. Cancellieaad Andreas Peder Holm † 1798. Kammeraad Andreas Molbeck

Lund † 1820. Sørensen 1820. Kammerraad Bjerg 1821. Baron
Gyldenchrone 1829.

§ 2.

Præsternes Historie.

Den første Præst til Skanderup og Stillinge Sogne, som nu ere annecteerte til Skanderborg Sognekald, om hvem haves Efterretning, er Hr. Jens, der levede i Midten af 16de Aarhundrede. Han boede i en Præstegaard, som dengang laae ved Skanderup Kirke, men fik senere Bopæl paa Skanderborg Slot og Præstegaarden blev nedbrudt forbi den laae i Vejen for Ladegaardsjordene, ved hvilken Leilighed Præsten fik Erstatning i en Gaard i Blegind. Kongebrevet besangaaende lyder saaledes:

Frederik II. 2c. Gjøre Alle vitterligt, at efterdi Wi ere komne ubi Forsaring, at den Gaard Hr. Jens, boendes paa vort Slot Skanderborg, ubi været haver, ligger i Skanderborg Mark og vor Ladegaard der sammesteds meget til Trængsel og vi derfor foraarstages den at lade afbryde, da have vi i det Sted igjen udlagt fornævnte Hr. Jens og hans Efterkommere en Bores og Kronens Gaard ubi Blegind liggendes, som Mikkel Jensen iboer, med al sin Rente og rette Tilliggelse altid herefter at have, nyde, bruge og beholde for en Præstegaard; dog saa de skulle holde samme Gaard med sin Eiendom og Tilliggelse ved god Hævd og Magt og ikke til Upligt forhugge nogen de Skove, der tilligge. Thi forbyde vi alle, hvo de helst ere eller være kunde, særdeles Bore Fogder, Embeds-Mænd og alle Andre fornævnte Hr. Jens eller hans Efterkommere herimod paa fornævnte Gaard eller nogen sin Rente eller rette Tilliggelse efter som forskrevet staaer at hindre eller i nogen Naade Forsang at gjøre under Vor Hyldest og Naade. Givet paa Vort Slot Kjøbenhavn d. 28de August 1561.

1567 blev ham bevilliget Kongetienden af Stillinge Sogn til Besverlag for Ladegaardene ved følgende Brev:

Frederik II. 2c. Gjøre Alle vitterligt at efterdi Sognepræsten til Skanderup og Stillinge Sogne ingen Tiende bekommer af vor Ladegaard for vort Slot Skanderborg, da have vi undt og tillabt, og nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at Præsten til fornævnte Sogne maa aarligen bekomme og oppebære Vor og Kronens Part af Tienden af fornævnte Stillinge Sogn, og den nyde,

have, bruge og beholde i det Sted at han mister Tienden af fornævnte vor Ladegaard. Thi forbyde Vi alle Vore Fogder, Embedsmænd, Stiftsfrivere og alle Andre Sognepræsten til fornævnte Skanderup og Stillinge Sogne herimod paa Vor og Kronens Part af Tienden af fornævnte Stillinge Sogn, efter som forskrevet staaer, at hindre eller ubi nogen Naade Forsfang at gjøre under Vor Hyldest og Naade. Givet paa Vort Slot Skanderborg d. 14de Decbr. 1567.

1573 var en Bye i Skanderup Sogn ved Navn Nyebye bleven nedlagt og Jordene henlagte til Skanderborg Ladegaard. Præsten har formodentlig besvaret sig herover med Hensyn til sin Indtægt, og fik derfor Gram Kongetiende ved følgende Brev:

Fredrik II. 11. Gjøre Alle vitterligt, at efterdi Sognepræsten her for Slottet beretter, at der er bleven for nogen Tid siden en Bye afbrudt ved Navn Nye-Bye, og Tiendommen lagt til Vor Ladegaard, og han derover har mistet den Tiende, som han fik af samme Nyebye; derfor underdanigst begjært at han i det Sted maatte fange nogen Beberlag; da paa det han og hans Efterkommere ikke skulle have at beklage, have Vi undt og tilladt og med dette vort aabne Brev unde og tillade at fornævnte Sognepræst der for Slottet, den nu er og herefter kommendes vorder, maa altid herefter lade oppebære Vor og Kronens Part af Tienden af Gram Bye, og den have, nyde, bruge og beholde ubi Steben for den Tiende, han har mistet af Nyebye. Saaledes have Vi af samme Gunst og Naade undt og tilladt, at fornævnte Sognepræst her for Slottet og hans Efterkommere, Sognepræster her sammesteds maae bekomme Dlden her paa Vore og Kronens Skove her til Slottet til 30 Sviin, naar Dlden er. Thi forbyde vi Alle, hvor de helst ere eller være kunne, særdeles vore Fogder, Embedsmænd og alle Andre fornævnte Sognepræst her for Slottet, der nu er og kommendes vorder, herimod paa fornævnte Vor og Kronens Part af Tienden af fornævnte Grambye at hindre, eller og paa Dlden til fornævnte 30 Sviin, naar Dlden er, Forsfang at gjøre, eftersom forskrevet staaer under vor Hyldest og Naade. Givet paa vort Slot Skanderborg d. 17de Juni 1573.

Det lader til, som man i de senere Tider ikke har undt Præsten de Dlden til de 30 Sviin; thi i den Copie af Kongebrevet, som findes her i Sognepræstens Archiv, og som d. 5 Septbr. 1589 er verificeret af "menige residerendes kunniker" i Aarhus, er det, der

handler herom, af en senere Haand indsluttet i Parenthes og en Copie af dette Kongebrev, som findes i en Tingbog, og er læst for Retten, slipper i Midten sørend Taten bliver om Svinene.

Hr. Jens er uden tvivl den samme som nævnes paa den første af Mandfolkestolene i Stillinge Kirke. Der staaer: **LOED GIÖRE THISSE SKAMMEL HER IENS FRANDSEN.** Der har formodentlig været et Karstal foran, men som nu er borte. Resenius kalder ham Johannes Francisci. Paa en af de øverste Fruentimmerstole i samme Kirke staaer Anno 1583 Anna Jensdatter. Det er mueligen hans Datter. Han døde 1583.

Hans Eftermand i Embedet blev Hr. Poul Andersen Colding, som d. 10 November 1583 blev kaldet hertil. Han var født 1551 i Colbing, og havde taget sit Tilnavn af sin Fødeby. Han var tillige Slotspræst, og blev senere Provst i Hjelmflev Herred. Han døde d. 23de Februar 1618 og da han havde havt et Canonicat i Karhuus, blev han begravet i Karhuus Domkirke.

Ved Hr. Poul Andersens Død kaldte Christian IV. Præsten i Linaae og Dallerup Hr. Jørgen Pedersen Obel at være Slotspræst til Skanderborg og Sognepræst til Skanderup og Stillinge. Hans Kaldsbrev, der paa adskillige Steder er ilde medbehandlet, lyder forsaavidt det kan læses, saaledes:

Vi Christian IV. zc. Gjøre Alle vitterligt, at Vi nu have bestilt og antaget Os Giftelig Magister Jørgen Pedersen; Sognepræst ubi Linaae, at skulle være Prædikanter paa Vort Slot Skanderborg og Sognepræst ubi Skanderup og Stillinge Sogne der for Slottet. Og skal han sig . . . . forholde flittigen og tilbørligen, som en Guds Ords Tjener og Sjælesørger . . . . hver Søndag og andre hellige højtidelige Dage gjøre Kirketjeneste og Prædiken betjene ubi Slots Kirken og ubi Skanderup Kirke, først der paa Slottet betids . . . . hvad enten Vi ere selv tilstede eller ikke og siden ubi fornævnte Skanderup Kirke. Saa skal han og hver Onsdag og Fredag prædike ubi Slotskirken der . . . . saavel naar Vi ikke ere tilstede, som naar Vi ere tilstede; og skal han tii Stillinge Sogn holde en lærd Person til Capellan, som ubi samme Sogn kan være hos Sognekfolkene og forrette dennem tilbørlig Tjeneste inden Kirken og uden, og have tilbørligt Tilsyn at alting dermed ganger kristeligen og stikkeligen til. Og have Vi undt og bevilliget og nu med dette

Bort aabne Brev unde og bevillige at fornævnte Magister Tjergen for denne sin Tjeneste maa bekomme denne efterstrevne Genant og Underholdning, som ham der af Slottet aarligen skal fornøjes, som er 4 Ørte Meel, 1 Kæst . . . . 3 Fjerding Smør, 36 Sider Kjøst, Drekjøb 4 Kropper, 36 Faarekroppe . . . . Levendes Dre een, 10 levendes Faar, 5 levendes fede Sviin, 5 Lønder Silb, 3 Lønder Torst, 3 Lønder Hvillinger, Kabelau 24 Fist, 3 Lønder Bryn, 1 Lønde Lyneborger Salt. Saa skal han og derforuden aarligen have til Pension 30 gamle Daler og en Klædning . . . . som han efter sin Stand og Leilighed bequæmmeligst kan drage, og skal han af Skoven bekomme til sin nødtørftige Ibebrand; deslige skal og fornævnte Magister Tjergen Pedersen bekomme Præstetienden og al anden Præste Rente og Rettighed af bemeldte Skanderup og Stillinge Sogne, med den Condition, som fremsarne Præster . . . . . havt have; og skal han af fornævnte Sognes Tiende og anden Rettighed, som hannem tillagt er, selv underholde og belønne en Capellan, som han skal . . . . fornævnte Stillinge Sogn, hvilken herefter skal gjøre Sognesket deres . . . . . Tjeneste. Bedendes og befalendes Ds elskelige Lauriø Ebbesen, Bor Mand, Tjener og Embedsmand paa Bort Slot Skanderborg, at han fornævnte Magister Tjergen til . . . . . Kirketjeneste i fornævnte Sogn, efter som forstrevet staaer, forordner og hans Genant der af Slottet laader hannem give og fornøje. Saa og bedendes og byndendes Sognemændene ubi fornævnte Skanderup og Stillinge Sogne, at I retter Eder efter fornævnte Magister Tjergen til Eders Sogneprest og Sjælesørger at antage, givendes og givendes hannem den Rettighed, som I Eders Sogneprest og Sjælesørger pligtige ere. Ladendes det ingenlunde. Givet paa Bort Slot Kjøbenhavn d. 30te Marts 1618,

Man skulde synes at Magister Obel kunde i de Tilber leve ret anstændigt ved saadan Indtægt, især naar man erindrer, at han foruden det i Kaldebrevet nævnte, havde Kongetienden af Gram og Stillinge. Men han har alligevel fundet at han kunde bruge mere; thi 1629 havde han ansøgt om at maatte faae en Tiende i Fæste, og Kong Christian den IV bevilligede dette ved en Skrivelse til Lehnsmanden Lauriø Ebbesen: "Vi bede dig og naadigst ville, at du laader Mester Tjergen Pedersen for billig Fæste og Stedsmaal bekomme den første Tiende, som ledig bliver, og ikke ligger Ladegaarden betellig.

Sligemaade efterfom Wi erfare, hans Præsterefidens at være meget bryffselbig, da bede Wi dig og ville, at du hannem noget Hjelp til Bygningstømmer forskaffer til at lade den reparere." Datum Kjøbenhavn den 16de Januar 1630. Kort derpaa udstæbte Lehnsmændene følgende Fæstebrev, hvis Datum ikke er anført, men som fandtes i et Lingsvidne fra 12te October 1632.

"Jeg Lauriſ Ghebzen til Lulstrup, Kongelig Majestæts Lehnsmænd paa Skanderborg, gjør bitterligt, at jeg efter Hans Majestæts naadigste Miſſive og Befaling haver for 12 enkelte Rigsdaler in Specie stæd og fæst og nu med dette mit aabne Brev stæder og fæster Hæderlig og Høilærd Mand Mester Tørgen Pedersen Stotæprædikant her sammesteds Kongelig Majestæts og Kirkens Anpart i Korn Tienden i Skanderup Sogn, som tilforn haver været ydet ubi Skanderborg Labegaard. Hvilke Tiender han skal nyde og beholde hans Livstid, undtagen Hs. Majestæt anderledes dermed vil lade forordne."

Magister Tørgen Pedersen havde tilforn været Provst i Gjern Herred og blev ogsaa strax ved sin Udnævnelse til Skanderborg kaldt udvalgt til Provst i Hjelmlev Herred. Han døde 1638 og er begravet i Skanderup Kirkes Chor. Inscriptionen paa hans Liggsteen er, saavidt den endnu kan læses, følgende:

Sub hoc marmore quiescit vir clariss: et doctiss. Dn. Georgius Petrus Obelius, concionator aulicus Scanderburg. fideliss: ac annos 20 præpositus præfecturæ hujus Hjelmbløff vigilantiss; qui antea ecclesiarum Linœ et Dallerup pastor ac territorii Giærn annos 6 præpositus digniss: unde a sereniss: 2. Mai: vocatus . . . die 19 Juni 1638 ætatis suæ 53 . . . æquissimo animo . . . cum uxore . . . Anna Erici filia . . .

Hans Eftermand var Magister Jesper Hansen, der blev kaldet af Kong Christian IV d. 30te Januar 1629. Ogsaa han blev strax udvalgt til Provst i Herredet. 1647 blev ham af Kongen tilstaaet Ægt og Arbejde af Annergaardens i Brolld, "efterdi der ingen Eng eller Avling findes, hvormed han et Par Heste kunde underholde." Datum Kjøbenhavn d. 23 April 1647.

I det følgende Aar 1648 døde Kong Christian IV den 28 Febr. d. 17de April mødte Stændernes Deputerede i Kjøbenhavn til det nye Kongevalg, blandt hvilke Magister Jesper Hansen ogsaa befandt

fig. 1650 tilstod Kong Fredrik III ham Brændeudviisning af Skanderborg Skove, ved følgende Brev til Lehnsmanden Herr Anders Bille:

Fredrik III. Vor synderlige Gunst tilforn. Efter som Ds Elstelige hæderlig og højlærd Mand, Magister Jesper Hansen Slotspræst paa vort Slot Skanderborg, for Ds underdanigst haver anbraget, at han og hans Formænd der paa Steedet skal have havt Ildbrand af Vor og Kronens Skove sammesteds, da bede Vi Eder og naabigst ville, at I hannem efter hans Bestallingsbrevs videre Indhold herefter aarligen paa hans Ansøgning lader følgagtig være 150 Læs Ved til hans Ildbrands Fornødenhed, paa de Steedet det bedst uden Skovskade skee kan. Dermed skeer vor Willie. Kjøbenhavn d. 25de Juni 1650.

Endnu samme Aar androg han for Kongen, at Præsteresidenten, som da tilhørte Kronen, trængte til Reparation. Herpaa fik han dette Svar:

Fredrik III. Gjøre Alle vitterligt, efter som Ds Elstelig hæderlig og højlærd Mand Magister Jesper Hansen Slotspræst paa vort Slot Skanderborg hos Ds underdanigst lader anholde og begjære, at hannem noget vist aarligen til hans Præsteresidentens Vedligeholdelse maatte forundes og bevilliges, da efterdi Residenten hidindtil af Ds og Kronen, naar Behov gjortes, er bleven repareret og vedligeholdt, have Vi paa saadan hans underdanigste Ansøgning og Begjæring naabigst bevilliget og tilladt, saa og herved bevillige og tillade, at ham aarlig fra dette Vort Brevs Dato beregnet, maa forundes, indtil anden Anordning skeer, til fornævnte hans Præsteresidentens fornødne Reparation og Vedligeholdelse 10 Rdl, som ham af Lehnsmanden paa Vort Slot Skanderborg paa Vore Begne gives og erlægges skal. Derimod skal fornævnte Magister Jesper Hansen forpligtet være fornævnte hans Præsteresidentens selv ved Lige at holde, uden Ds eller Kronen, saalænge Benaabningen varer, derfor noget ubi nogen Maade at tilskrive. Forbyndes Alle og Enhver forbemelte Magister Jesper Hansen herimod, efter som forskrevet staaer, at hindre eller i nogen Maade Forsang at gjøre under Vor Hyldest og Naade. Givet paa Vort Slot Kjøbenhavn d. 28de December 1650.

Uagtet denne aarlige Hjælp, som jo rigtignok synes vel liden, blev Præstegaardens Bryttsfældighed ved Magister Jespers Død taret paa 211 Rdl. 13 sk. Denne Præsterevidentse har efter Tradition og Hentydninger i Tingsvidner ligget paa den nordlige Side af den lille Gyde, der fra Lille-Gaden gaaer mod Ost og løber ud til Tøsterne bag Byen.

1660 d. 11 Januar har Kongen tilstaaet Magister Jesper Hansen udi hans og Hustruens Livstid Skanderup Konge- og Kirketiende, ligesom Formanden for 12 Rdl. aarligen "som hans Formands Enke, afgangne Ane Mag. Jørgens, det tilforn havt haver, og efter hans dødelige Afgang skal hans Enke forpligtet være forskrevne Fæste deraf at erlægge, og da Tienderne hendes Livstid nyde og beholde."

Da Fredrik III efter Freben til Kjøbenhavn 1660 sammenskaldte Rigets Stænder, bleve paa en Synodalsforsamling i Aarhus Magister Jesper Hansen tilligemed Provsten i Boer Herred Hr. Christen Pedersen i Ost-Birk, udnævnt til at repræsentere Stiftets Geistlighed paa Rigsdagen, hvor Enevælden blev Kongen overdragen.

I det følgende Aar har Magister Jesper foruden geistlig Embedsmand ogsaa været Told- eller Consumtionsforvalter. I et Tingsvidne fra 1662 forekommer følgende Brev fra ham, som oplyser dette:

Efter som Clemens Clemenssen, Kongel. Maj. Forvalter over Skanderborg Lehn, paa Hs. Kongel. Maj. og Rættens Vegne har begjært af mig, at jeg skulle lade ham vide, hvad for en Rød Anders Gjesing i Skanderborg har angiven d. 28de Octbr. 1661 at ville slagte, da bekjender jeg underskrevne, at fornævnte Anders Gjesing i Skanderborg var hos mig om Morgenen ved 8 Slæt, som var den 28de October og angav en Stud at ville slagte og er indført i mit Toldregister og efter Prædiken forkyndet i Skanderup Kirke af mine Tjenere. (Det var en løjerlig Skik, at lade oplæse i Kirken at En vilde slagte en Stud!) Spurgte han, hvad han skal give deraf til Told. Da læste jeg tvende Gange Forordningen derom for ham, at dersom han vilde slagte den til sit Huusbehov, skulde han give 6 Mk; dersom den skulde sælges, da at give 15 Mk. Berettebe derhos at Ryggen paa samme Dxe eller Stud havde været isønder forgangen Aar, og havde faaet den i Grumstrup. At det

faa i Sandhed, vidner jeg med egen Haand. Datum Skanderborg d. 14de November 1661.

Jesper Hansen mpp.

Formødentlig har Tolben eller Consumtionen været bortforpagtet, men besynderligt bliver det dog altid at have denne i Forening med Præsteembedet.

Magister Jespers Kone var Margrethe Dlusfbatter Bagger. Af deres Børn har jeg kun fundet een Søn omtalt, Dlus Jespersen der brugte det Tilnavn Donathon. Mueligen har det været et Familienavn; men Faberen er i Documenter aldrig nævnt saaledes. Resenius kalder ham Mag. Casparus Johannis Donathon. Ovennævnte Dlus Jespersen var 1671 tiltalt for under Fløjstrup Skov (i Beber Sogn, Aarhus Amt) ulovligen at have løstet og i Land ført en stor Deel af adskillige Slags Gods. Desuagtet gjorde Amtsskriveren Just Hansen ham senere til Consumtionsforvalter, hvilket han lønnebe med at anklage Just Hansen i Kjøbenhavn, som paa et andet Sted nærmere skal omtales.

Magister Jesper Hansen døde d. 20de Juli 1679.

I Giesfings Jubellærere 3die Deels første Bind p. 224 fortælles at Christian Monrab, en Søn af Biskop Erik Monrab i Ribe, var kaldet til Sognepræst i Skanderborg efter Mag. Jesper, men at han døde før Ordinationen. Dette kan imidlertid efter det Følgende, som Giesfing ogsaa fortæller, neppe være rigtigt.

Magister Jørgen Hansen Sejdelin blev nemlig Mag. Jespers Eftermand og havde allerede længe haft Expectance paa Skanderborg Kald. Han var en Søn af Borgemeister Hans Sejdelin i Helsingør og var født 1632. Tilligemed en ældre Broder Hans Sejdelin blev han forberedt til Universitetet i sin Fødebyes lærde Skole og reiste efter fuldbente akademiske Studier i 3 Aar udenlands. Blandt andet opholdt disse to Brødre sig i Upsala da Karl Gustav andengang lavede sig til at fejde paa Danmark, hvorom de fik Nys, og strax begave sig til Kjøbenhavn, hvor de meddeelte Kongen, hvad de havde erfaret. I Kjøbenhavns Beleiring opsørte de sig særdeles hjætte, og vare flere Gange med, naar Udfald gjordes, ja spejdede endog den svenske Lejr, da de talede flydende Svensk. Jørgen Sejdelin skal have haft gode mathematiske Kundskaber, og gjort Tjeneste som Ingenieur og tilsidst som General-Quartiermester. Efter Freden vilde Com-

mandanten i Kjøbenhavn gjerne have behøbt dem i Krigstjenesten, men de attraaede geistlige Embeder, og de fik af Kongen Løfte om med Liden at blive ansatte i Kjøbenhavn. Hans Sejdelin blev ogsaa strax derpaa Capellan i Helsingør og 1665 Præst ved Holmens Kirke i Kjøbenhavn. Tørgen Hansen blev i 1662 Sognepræst til Sjelle Skjerring og Laasby i Karhuus Stift. 1676 blev han Provst i Framlev Herred. Allerede 1667, da Frue Kald i Kjøbenhavn var vacant, var Mag. Tørgen Hansen reist derover, for at søge det, men da en Anden var foreslaaet dertil, formaade man ham til at afstaae derfra, og Kongen gav ham d. 12 Juli 1667 Løfte paa Skanderborg Sognekald, der dengang ansaaes for ligesaa godt, som et Kjøbenhavnsk Embede, og at Kongen, dersom han esterlod sig en til Præsteembedet duelig Søn, vilde udnævne ham til Faderens Eftermand. Dette Løfte stadfæstede Christian V. d. 3die Maj 1670. I Sjelle forblev Magister Tørgen i 17 Aar, indtil Mag. Jesper Hansen døde 1679. Da blev han dennes Eftermand, blev indsat i August Maaned 8de Søndag efter Trinitatis, og strax derpaa udvalgt til Provst i Hjelmlev-Herred, ja man vilde endog, at han skulde vedblive som Provst i Framlev Herred tillige, men det vilde han ikke. Som Slotspræst til Skanderborg nød han, foruden Kaldets øvrige Indtægt, 250 Rdl. af Kongens Kasse.

Med hans Embedstiltrædelse havde Sognemændene i Skanderup Sogn paa egen Haand bortkøbt Konge- og Kirketiendet af Gram, som laae til Præsteembedet. Magister Tørgen Hansen paatalte sin Ret, men alligevel kom Sagen først 1686 til endelig Afgjørelse. Da udstødte de Broid og Foerlev Mænd følgende Tilstaelse:

”At vi for nogle Aar siden have skæbt og købt Kongens og Kirkes Anpart i Korntienden af Gram Bye til Skanderup Kirke som salig Jesper Hansen tilforn i Tæste havde og ikke agtet Kongel. Majest. Anpart i Korntienden af Grambye at have ligget til Præstekaldet, for en Bye kaldet Nyebye, og at vi have taget Anerbønden Jens Hansen i Broid med i samme Tæste, hvis Tiende allene tilkommer vores Kjære Sognepræst Mag. Tørgen Hansen, denne vores Uagtsomhed, ere vi først af Hr. Stiftamtmand Erik Rosenkrands til Rosenholm hans Skrivelse blevne vaer, hvorfor vi hermed affigge de Gram Mænd fra at yde Konge Tiende til Kirken, og vi tilforpligte os at tilføre de 12 Druer Korn, som Skanderup Kirke aarlig skal have.”

Et Manuscript, som indeholder Afstilligt om den Sejdelinske Familie, og som Hr. Apotheker Sejdelin her i Skanderborg har havt den Godhed at meddele mig, beretter om Magister Tjergen, at han ved sin Ankomst til Skanderborg begyndte at føle det Onde, som han i sine unge Aar havde lidt og udfaaet. Der fortælles ogsaa at han, naar Noget vilde tale om hans forrige Bedrifter, eller bringe ham selv til at tale derom, plejede at ryste med Hovedet og sige: *Iam totus mutatus ab illo*. Han levede ogsaa kun i 10 Aar i Skanderborg og døde 1689. Han var gift med Iba Mikolsbatter Koch, hvis Fader var en Polak af fornem Herkomst, som under Kong Christian IV. var kommen herind i Landet. De havde tilsammen 2 Sønner og 4 Døttre.

Magister Tjergens Eftermand i Embedet blev ifølge ovennævnte Kongelige Løfte hans Søn Magister Nikol Sejdelin. Om ham vil jeg lade ovennævnte Manuscript tale. "Han var født i Sjelle Præstegaard 1666. Hans Fader begyndte alt at ansee ham i Buggen som sin Succesfor i Skanderborg, efter det ham givne Kongelige Løfte, skjøndt han endnu selv ikke var kommen der. Bist er det, at hans Fader anvendte en utroelig Flid paa hans Information og Opdragelse endskjøndt han var vel streng imod ham; thi han vilde ikke vide af, at Forkov og Frihedstimer imellem var fornøden, men lod sin Søn idelig hænge i Bogen, ja lukkede ham inde, saa tidt han selv i en eller anden Forretning maatte reise til Sogns. Formodentlig indsaae Faderen vel, som en fornuftig Mand, at Sønnen nok kunde udholde denne Omgang; thi han havde baade Lyst og Nemme til Studeringer, og Faderen var ellers den hjærligste Mand, der aldrig glemte de Midler og Opmuntringer, hvorved Sønnens Lyst og Ærvillighed kunde opflammes. Da han var ti Aar gammel var han ganske færdig at reise til Academiet, som ogsaa var Faderens Tanker, men da han havde været holdt i altfor streng en Tvang, holdt Faderens Venner det ikke raadeligt, at give ham som Student for megen Frihed paa engang. Faderen, som just paa samme Tid var bleven Provst, talede i denne Anledning med Rectoren i Aarhus, der var af samme Mening som Faderens Venner, endskjøndt han ved holden Examen skal have fundet ham dygtig nok til at deponere. Imidlertid blev han dog betroet til Rectorens Opsyn paa et Aars Tid, som satte ham øverst i Mesterlectien, og brugte ham efter nogen Tids Forløb til

at informere Disciplerne i 5te Lectie, da Hørerer var syg; men da der var, som Magister Nikol selv sagde, Fjæggede Karle i 5te Lectie, saa vilde disse ikke taale, at et Barn eller en reen Dreng af Mesterlectien skulde læse for dem, hvorover han efter 8 Dages Forløb maatte bede Rectoren om sin Dimission, som han ogsaa gav ham. Derpaa faldt han i en svær Sygdom, men kom sig igjen og blev Student i sit 12te Aar. Kort derefter blev han Decanus paa Klosteret, underkastede sig theologisk Attestats i sit 14de Aar og forblev i Rjøbenhavn indtil sit 18de Aar, da han blev admitteret til at prædike for Kong Christian V, der hørte ham med Bifald, og ifølge givent Bøste udnævnte ham til Faders Eftermand. Han fik *venia ætatis* og Kaldsbrev paa at være sin Faders Capellan samt Succesor, og blev 1685, da han endnu ikke var 19 Aar gammel, orbneret til dette Embede. Næste Aar 1686 indlob han sig i Ægteskab med Catharina Bårdorph, og Aaret derpaa blev han uden Ansøgning offereret Sognekalbet til Lundum og Høsteb Menigheder i Boer Herred, hvilket han med sin Faders Billie modtog. Men det varede kun 2 Aar, førend hans Fader døde og han kom tilbage til Successionen i Skanderborg. — Magister Nikol Sejdelin, var en overmaade høi Mand, tidligt fuldvoren, mandig og af Anseelse baade i Tale og Dmgang, desuden var han en lærd Mand og vel begavet i sit Embede, ærbar og alvorlig, dog tækkelig i sit Væsen og hjærtlig i sin Dmgang; han var vel stuberet i Theologie, Philologie, Historie og Rietsvidensskaben, saa at han i al sin Tid var en høiagtet Mand og var Alles baade Geistliges og Verdsliges Raadgiver. Aar 1702 blev Magister Nikol udnævnt til Provst i den afbøde Hr. Espen Mallings Sted i Blegind. Om Magister Nikol pleiede hans Succesor, Provst Høgh at sige: at han var ikke allene en stor Mand, men han havde tillige den Lykke, at Alle troede det om ham, hvorover et Ord af hans Mund havde altid dobbelt Vægt. Ja han fandt sig selv undertiden besværet ved den Højagtelse, Andre bare for ham; thi derover maatte han engang i et stort Selstab ofte høre af en anden Præst den usædvanlige Titel: "Ebers Storærværdighed." Dette var mere end han kunde modtage, men den Anden, uagtet al Hjerlig og broderlig Paamindelse, blev ved sin Titel, som han forsikrede havde ingen anden Grund end flydlig Højagtelse for saa stor en Mand, (det har dog nok været Drillerie og Satire af Præsten) hvorover Magi-

ster Nikol for at befrie sig fra Andres Critiker tilfidsft svarede: Saa tituleres man idag efter Legemets Vært; men kan da Hr. Broder taale, at jeg tager mig den Frihed igjen (thi denne var liden af Vært) at sige: "Ebers Laværværdighed." Men det var neppe at den Anden kunde tilgive ham denne Compliment; thi han havde talet af Høiagtelse, som umuelig kunde være Grnd til den sidste Character. Kongen skal engang have ladet Magister Nikol Seidelin sige ved en Minister, at han havde Raade for ham, og at han kunde melde sig til en Bispestoel, som dengang var ledig, men han takkede for Kongens Raade og undskyldte sig med at hans Kræfter ved Alder og Svaghed mærkelig begyndte at aftage, især hans Hufommelse, hvorover han blev en gammel Mand før Tiden. Dog forestod han sit Embede som Provst og Præst med al Berømmelse til sin Dødsdag; han blev 71 Aar gammel og døde d. 12te Juli 1737, efter at han havde tjent i Sids Kirke 52 Aar og noget derover." Saaavidt Manuscriptet.

Kort efter Magister Nikols Embedstiltrædelse i Skanderborg var der kommen en besynderlig Sparksomhed over Vedkommende; man inddrog de 250 Rd., som hidtil af Kongens Kasse vare svarede til Præsteembedet, og Magister Nikol fik Expectance paa at faae Dusted og Taaning Sognestald tillige med sit eget. Sen Præst til 5 Sogne!! Dog gjorde Biskoppen i Aarhus snart opmærksom paa, at det var impracticabelt og derpaa udstødte Kongen følgende Brev:

Christian V. 2c. Gjøre Alle vitterligt, at saafom Vi d. 14de Juni 1690 allernaadigst have resolveret, at Dusted og Taaning Præstestald i Skanderborg Amt, skulde, naar det lovligt ledigt blev, til Skanderborg Slotsstald være annecteret, isteden for den til fornævnte Skanderborg Slotsstald Magister Nikol Seidelin af Amtstuen aarsligen tillagte Løn, og Vi af Biskoppen over Aarhus Stift Os elskelig Doctor Johan Bram's allerunderdanigst gjorte Remonstration Allernaadigst fornemme, at bemeldte Dusted og Taaning Sogne bequemmeligere herefter som tilforn af en egen Sognepræst skal kunne betjenes, saa have Vi Allernaadigst bestilket og forordnet, saa og hermed bestilke og forordne Hans Seidelin *) til at være Sognepræst til

*) Han var Magister Nikols Broder.

fornævnte Duffsted og Taaning Sogne i den forrige nu ved Døden afgangne Hr. Jens Jensens Sted, saafremt han efter foregaaende Examen saa dygtig, i Liv og Levnet saa stikkelig og af den Alder efter Loven befindes, at hannem Prækeembedet kan betroes; og skal fornævnte Hans Sejdelin og hans Efterkommere, Sognepræster til bemeldte Duffsted og Taaning Sogne være tilforpligtet af samme Præstekalds Indkomster at give Slotspræsten ved vort Slot Skanderborg, som nu er eller herefter kommerdes vorder, aarligen eet Hundrede Rigsdaler for den Tjeneste de ubi bemeldte Skanderborg Slotskirke skal gjøre, naar Vi enten selv eller nogen af Vores Kongelige Huus der tilstæde ere; men ellers skal forbemældte Slots Præster for videre Tjeneste i bemeldte Slotskirke at forrette herefter være frie og forskaanet, hvorimod den Pension, som Slotspræsten af Skanderborg Amtstue hidtil have nydt, skal ophøre. Forbyhendes Alle og Enhver herimod eftersom foreskrevet staaer at hindre eller ubi nogen Naade Forsang at gjøre, under Vor Hyldest og Naade. Givet paa Vort Slot Kjøbenhavn d. 15de Juni 1697.

Endnu samme Aar den 31te Juli har Magister Nikol ansøgt om at faae de første to Kongetiender, som blive ledige i Skanderborg Amt og Vysgaard Herred, Silkeborg Amt, i Gæste, i Betragtning af at Formændene havde havt saadanne Tiender. Kongen har tilstaaet ham det under 7de August 1697, men da Documentet er isde medhandlet af Fugtighed og Muggenhed, kan ikke ses om visse Tiender ere bestemte.

Indbyggere i Skanderborg vare blevne høiligen fornærmede over, at de skulle søge Skanderup Kirke, naar Kongen ej var tilstæde. De gjorde Indstilling derom og Fredrik IV. resolverede saaledes i en Skrivelse til Biskoppen i Karhuus:

Fredrik IV. 2c. Vor Bevaagenhed tilforn. Vilde maa Du, at omendstjont Vores Gifkelige Kjære Herre Fader Salig Thukommelse haver d. 15de Juni 1697, for at lette Slotspræsten ved Vort Slot Skanderborg i hans Embedsforretninger, Allernaadigst bevilliget, at han maatte være frie og forskaanet for videre Tjeneste der i Slots Kirken at gjøre, end naar Nogen af Vores Kongelige Huus der var tilstæde, og alligevel derfor nyde 100 Rd. aarligen af Duffsted og Taaning Præstekalds Indkomster i Karhuus Stift; saa dog i Allernaadigst Hensjende til de Klagemaal, som for Os fra Betjente og Indbyggere i

Standerborg allerunderdanigst ere indkomne, at Standerup Sognekirke, som de i det Sted skulle søge, skal være saa liden, at Sognemændene paa Landet med deres Familier derudi ej skal kunde have Rum, men at en heel Bye, ved Navn Gram, bestaaende af 9 Gaarde og enhver af 2 Familier, skal i mange Aar have maattet søge næste Landsbye Kirke, end sigte at Standerborg Menighed, som skal bestaae af flere end 80 Familier, skal i bemeldte Standerup Kirke tilligemed kunne have Plads; tilmed skal gamle Folk og frugtfulde Qvinder, formæst den onde Vej til Kirken, meget sjælbent kunne komme did, med mindre de have Heste og Vogn at betjene sig af; have Wi nu efter sliig Bestaaffenhed, samt herom allerunderdanigst gjort Ansøgning, Allernaadigst for godt befundet, derubinden saaledes at anordne og befale, at Substjenersten skal herefter i bemeldte Standerborg Slots Kirke for Menigheden i Standerborg i det mindste forrettes hver Søndag af Slotspræsten der ved Stedet, som nu er eller efterkommendes vorder for de 100 Rd. årlig, hannem af Dufsted og Taa-ning Præstefalds Indkomster allernaadigst er tillagt, og hvad han ellers af samme Menighed sædvanligen nyder; men isald han sig ej dertil skalde ville forstaae, skal han forskrevne 100 Rd. afstaae for den, som Menigheden kan formaae godvilligen til samme Tjeneste i Standerborg Kirke sig at antage og tilbørligen at forrette. Thi er vores Allernaadigste Billie og Befaling, at Du de Vedkommende sigt til allerunderdanigst Efterretning strax tilhændegiver. Dermed skeer Vor Billie. Befalendes Dig Gud. Skrevet paa Bort Slot Kjøbenhavn d. 14de Octobr. 1699.

Alt kommer dog i Verden an paa, hvorledes en Sag fremstilles. At de Gram Mænd søgte til Stillinge Kirke var Factum; det gjøre de for en stor Deel endnu; men ingentunde fordi Standerup Kirke er for lille; men fordi Stillinge ligger dem meget nærmere. Der skalde mange og flittige Kirkegjængere til, at Standerup Kirke kunde blive fuld. Gamle Folk og frugtfulde Qvinder kunne have ondt ved at naae fra Byen til Standerup Kirke, men heller ikke er Veien til Slotskirken saa kort og den gaaer ligeledes tæt forbi Søen, hvor Storm og Slud ofte gjør Passagen meget vanskelig. Tilmed have alle Bønderbhyerne meget længere Vej til Standerup Kirke end Standerborg. — Men der var nok den honnette Ambition med i Spillet.

1702 opkom der Strid om en Afgjort bestaaende af 18 Skp.

Byg og 12 $\frac{1}{2}$ Engpenge, af Blegind Sognekalb, som fra Alders Tid havde ligget til Sognepræsten i Skanderborg. Den daværende Præst i Blegind Hr. Niels Hirgnach vilde ikke svare den. Tingsvidnerne udsagde at "fra 1621 og al hans Tid til 1639 havde Salig Magister Tørgen Pedersen til Skanderborg oppebaaret denne Afgibt. Mag: Jesper Hansen havde ligeledes faaet den af Præsten i Blegind Salig Hr. Espern Malling." Oprindelsen til denne Afgibt angives saaledes: "Præstegaarden i Blegind havde en Deel Jord af Aldrup (?) Mark, hvoraf Præsten ligesom andre Participanter yder Tiende til de Vedkommende, som betales paa Amtstuen." — Magister Nikol vandt Sagen og Hr. Hirgnach blev dømt til at betale ham Afgibten.

Samme Aar havde Magister Nikol faaet Tilladelse til at sælge den hidtilværende kongelige Præstegaard paa Grund af Brøstfældighed. Auktionsforretningen lyder saaledes:

"Efterat Proclama er udgangen d. 10de næstafvigte, om Slots-Præstens Residentse i Skanderborg i Dag, som er d. 20de Juli 1702 at auctionere, da var nærværende i Provstens Sted Magister Hans Lønborg af Fruering, samt Hr. Jakob Møller af Sveistrup som Rotarius, item Hr. Niels Hirgnach af Blegind som Assessor bemeldte Auction at foretage. Og efterat (som ved Huses og Gaardes Auctionering et Lys antændes, saa stæete ogsaa ved denne Auction ligesaa,) og da det antændte Lys var udbrændt blev efter afskillige foregaaende Bud forbemeldte Slots-Præstens Residentse med sin tilliggende Hauge endelig den Højstbydende, nemlig Madam Catharine Hansbatter, Magister Nikol Sejdelins, tilslagen for 300 Rd. 4 Mk. Datum Skanderborg d. 20de Juli 1702."

I de Dage kunde mange Ting stee, som nu synes underlige. Kongen sælger Præstegaarden efter Præstens Indstilling fordi den er forsalben og Præstens Kone kjøber den. — Magisteren er formodentligen bleven boende ganske roeligt i den gamle Præstegaard, som nu var hans Ejendom.

1722 bleve Ladegaardsjorderne for en Deel udlagte til Bøndergods og derved bortfaldt Tienden af Gram. Herom fik Magister Sejdelin følgende Rentekammerstrivelse af Dato 1 Septbr. 1722.

"Angaaende Tienden af Gram Bye, som Sognepræsten i Skanderborg Magister Sejdelin oppebærer i Stedet for Præstetienden af Skanderborg Ladegaards Jorder, der er Hartkorn 39 Td. 2 Stp.

1 Fjldr., er det Kongens Allernaadigste Willie, sub Dato 24 August sidstleden, at siden Ladegaardsjordene nu til Bøndergods igjen ere ublagte, Præsten da fra nu af hans Tiende af de 4 Bønder igjen at skulle nyde ligesom før og at Gram Byes Kongetiende derimod til ham at leveres maatte cessere, efterdi han ikkun samme for den Tid har nydt, da disse 4 Bønder under Ladegaarden vare henlagte."

Uagtet Magister Nikol Sejdelin berømmes saa saare i ovennævnte Levnetsløb, saa har han dog havt mange Særheder. En Ritmester Grabow, som boede i Brødb, en Landsbøye i Skanderup Sogn, havde af Capellanen Hr. Anders Knudsen i Stillinge, der var Magister Nikols Svoger, begjært, at han 8de Søndag efter Trinitatis vilde tage dem til Alters i Skanderup Kirke. Hr. Anders begav sig paa Veien fra Stillinge derhen, tog Kalk og Dist med og sendte tillige et ribende Bud til Skanderborg efter Brød og Wiin. Imidlertid afsløvere han dem. Men derefter kom der Bud fra Hr. Nikol "at han var meget vred og fortørnet over at Ritmesteren og hans Frue paa denne Tid vilde gaae til Alters og han intet vidste berom." "Vilde de gaae til Alters kunne de komme til Slotskirken; der gif Regimentskriveren og hans Frue til Alters." Han havde og ladet sige: "at, vilde de til Alters kunne de bie til den ordinaire Tid eller og komme til Slotskirken, om de paa anden Tid vilde communicere." Det Hele har dog nok fra Magisterens Side kun været Brede, fordi de vilde til Alters hos hans Svoger. Sagen kom for Provsteretten; men blev omsider bilagt.

Ogsaa med Hr. Høgh, der senere var Capellan, synes han ikke at have staaet paa en venstabelig Fod. Etsteds i Kirkebogen har Hr. Høgh antegnet: "1732 Dom. Palmar: Der var et Barn i Kirke, som Provsten døbte; men jeg kunde ikke faae nogen Underretning om, hvad det hedde og hvo der bar det."

Der fortælles og om Magister Nikol, at der var en Rude i det Windue, som er bagved Prækestolen i Skanderup Kirke, som var udflagen og aldrig maatte indføres, fordi Provsten, hvergang han gif paa Prækestolen, stak Fingeren derigennem. Da Degnen engang havde ladet den sætte ind, slog Provsten den istykker og skjæmte siden meget paa Degnen for hans utidige Reparationslyst.

Efter Magister Sejdelin blev Hr. Christian Høgh Slotspræst til Skanderborg og Sognepræst til Skanderup og Stillinge Menig-

heder. Han var født 1699 og havde i 10 Aar været Capellan her paa Stedet. Dette Embede tiltraadte han 2den Paaftedag 1737. Som nyelig er anført har han maastee staaet i et spændt Forhold til Provst Sejbelin, maastee have hans ringe Embedsindtægter ogsaa voldt ham Sorger; vist er det, at han blev meget glad ved sin Vocation til Sognekalderet. Han udlader sig derom saaledes i Kirkebogen: "Niende Søndag efter Trinitatis 1737 oplæste jeg mit Kaldsbrev og Collats for Menighederne i den Herres Jesu Navn. Kaldsbrevet var dateret den 2den August. Hvor underlig har Gud ladet mig forglemme min forrige Byrde, og imod min, saavel som Manges Troende, dog Gud være Lov, efter de Flestes Ønske, hjulpet mig uden stor Ansøgning til disse fjære Menigheder." — Efterat Naadens Aaret var udløbet blev mellem ham og Enken Madam Sejbelin (hun døde først d. 5te November 1757 over 90 Aar gammel) bestemt d. 21de Febr. 1739, at hun, saalænge hun levede, skulde aarlig have 100 Slettedaler Enkepension, som skulde udbetales i 4 Terminer. I første Halvdeel af Aaret 1738 blev Hr. Høgh Provst. Han har været en nidkær Mand i Embedet og meget hædlig i at omvende Catholiker. Tre Gange anføres det i Kirkebogen. Den første var Ljener hos en Generalinde Samnit og hed Johan Fredrik Christophers. Han antog Lutheranismen 1738. Den anden var en Jesuit Stephanus Philibert, blev examineret og nød Sacramentet efter Lutherst Ritus 1741. Maastee Hr.' Høgh har frygtet for hans jesuitiske Natur; thi han tilføjer i Kirkebogen "Gud give sin Naade til Bestandighed." Den tredje som traadte over til vor Kirke, var en Rytter ved Navn Paul Leig, som forlod Catholicismen 1752.

Provst Høgh havde udvalgt sig sin Familiebegravelse i Stillinge Kirke. Denne har han derfor prydet paa flere Maader. Han har givet Altertavlen og Traalværket med Knæfald foran Alteret i samme Gud til Hæd og Kirkens Prydelse 1747. Altertavlen er flet malet og forestiller den korsfæste Frelser med Johannes og Maria ved Siden af Korset. Figurerne ere malede efter et Kobber i Elias Estilhsen Naars: Golgotha paa Parnasso (fra 1689) og ere copierede troeligt nok deraf, saa de strax ere kjendelige.

Provst Høgh var 1727 bleven gift med Kirsten Christophers Datter Bøgh, som døde før ham og blev begravet i Stillinge Kirke d. 20de November 1758 i en Alder af 60 Aar. De havde tilsammen

5 Børn, 3 Sønner, som alle døde smaae, og 2 Døttre, hvoraf den ene var døbsdødt, den anden døde 28 Aar gammel 1760. Da saaledes alle Provstens Børn døde før ham, saa bestemte han sin Gaard paa Abelgaden i Skanderborg til bestandig Embedsboelig for sine Eftermænd og har derved reist sig et varigt Minde. Samme Aar har han givet en Deel Penge til Aarhus Latinskoles Bygning. Han døde 1762 d. 27de Decembr., 63 Aar gammel.

Hans Eftermand blev Hr. Hans Peder Lund. Ved hans Udnævnelse til Embedet blev efter Kongeligt Reskript af 4 Marts 1763 Annergaarden i Blegind, som fra Hr. Jenses Tid laae til Sognekalderet, henlagt til den residerende Capellan. Senere er denne Gaard folgt og Renterne tilfalde nu den ordinerede Catechet. Ligeledes bestemtes 1763, at Præsten til Dufsted og Taaning i Fremtiden skulde svare 50 Rd., istedet for 100 Rd. til Slotspræsten i Skanderborg.

Hr. Lund skal have været en udmærket Taler; ellers har jeg ingen Personalialia funden om ham.

Hans Eftermand blev 1776 Hr. Peder Hansen. Han var her kun til 1779, da han blev forflyttet til Ringsted. Han blev efter flere Forflyttelser omsider Biskop i Fyen.

Efter ham blev Hr. Peder Fædder Sognepræst til Skanderborg. Han var Broder til Etatsraad Fædder paa Constantinoborg, og var her lidet over 4 Aar, da han døde d. 17de August 1784, 59 Aar gammel. Han havde været to Gange gift; først med Maria Catharina Møller, og anden Gang med Hylleborg Hansen, der overlevede ham. Han efterlob 1 Søn og 2 Døttre. Hans efterladte Enke fik ifølge indgaaet Forening af 6 Jan. 1786: 66 Rd. 4 Mk. i aarlig Pension af Embedet.

Hr. Fædders Eftermand blev 1784 Hr. Christian Fabricius. Han var gift med Ane Marie Rasmusdatter. De havde tilfammen 3 Sønner og 1 Datter, der alle døde i ung Alder. Hans Kone døde i August 1804, 48 Aar gammel. Anden Gang var han gift med Frue Levekov fød Sehested, som endnu lever.

Hr. Fabricius resignerede i Begyndelsen af Aaret 1818 og døde 30te August 1819, 67 Aar gammel.

Paa ham fulgte 1818 Hr. Thomas Andreas Dorup. Ved hans Embedstitrædelse bestemtes, at Præsten i Blegind skulde være i Fremtiden befriet for at svare den Afgift af Tordene paa Aldrup

Mark, 18 Skp. Byg og 12 ½ Engpenge, til Sognepræsten i Skanderborg. Hr. Borup var gift med Antonette Thorsager, og døde det følgende Aar d. 9 Marts 1819 48 Aar gammel.

Hans Eftermand blev 1819 Hr. Jens Teilman, som tilforn havde været Sognepræst i Elling i Halsborg Stift. Hans Kone Edele Catharine Heiberg døde d. 2 Decembr. 1824. 1832 blev Hr. Teilman udnævnt til Provst for Hjelmflev og Bjærn Herreder.

§ 3.

Residerende Capellaner.

Hr. Niels Pedersen Rønning var Capellan i Skanderborg 1647. Han var gift med Karen Fischer, en Søster til Christian Fischer til Silkeborg, som legerede de 200 Rb. til Skanderborg Byes Fattige. De havde een Datter Elisabeth. Hr. Niels Pedersen døde i Skanderborg 1688.

Paa ham fulgte Hr. Peder Andersen Storm, der 1690 blev Præst i Rye.

Derpaa blev Hr. Anders Knudsen Thoustrup, en Bonde=Søn fra Aarhus Stift, Capellan her, 10 Aar efter at han var kommen i Aarhus Latinske Skole. Han var gift med Else Sejdelin, en Søster til Magister Nikol, og de boede i Annergaarden i Stillinge. Hr. Anders Knudsen var en særdeles driftig og vindstibelig Mand og især en dygtig Landmand, saa at han med Familie levede hæderligt allene af Gaardens Indkomster, og kunde aarligen lægge de 100 Rb., han fik i Løn, tilside, hvorfor han, da han senere blev forflyttet, havde en Capital af 2000 Rb. rede Penge. I 20 Aar levede han tilfreds i Stillinge; derpaa blev han 1710 forflyttet til Marslev og Tilst Sogne ved Aarhus, hvor han var Præst i 38 Aar og døde 86 Aar gammel. Han havde 9 Børn, af hvilke 2 Sønner bleve Præster.

Hans Eftermand var Hr. Michael Christian Weschefeld, som døde i Skanderborg i Februar 1725.

Hr. Jørgen Sejdelin var Capellan 1725—27. Derefter blev han Sognepræst til Gitang og Bilstrup i Ribe Stift.

Hr. Christen Høgh var residerende Capellan i 10 Aar 1727—37 før han blev Sognepræst her paa Stedet.

Hr. Peder Rytzov 1742. Om der var nogen Capellan mellem ham og Hr. Høgh veed jeg ikke, dog troer jeg det ikke. Han var

gift med Anna Amalie Bertelsbatter, Enke efter en Ebbesen, som tilbragte ham 4 vorne Steddøttre. Hun døde d. 12 Februar 1753. Hr. Rykov var her endnu 1753.

Hr. Niels West Buch var residerende Capellan 1757—61.

Hr Christian Schandorff blev Capellan 1761. Han var sødt i Skanderborg d. 18de Juli 1723, var i 29 Aar gift med Abel Catharine Ebbesen fra Goding, en Stebbatter af Hr. Rykov, (hun døde d. 18 Decembr. 1818) og døde i Skanderborg d. 25 Novembr. 1790.

Hr. Michael Fredrik Jansen 1790—94. Han blev da residerende Capellan ved Frue Kirke i Aarhus.

Hr. Christian Nielsen Krarup 1794 — 98. Derpaa Præst i Kale ved Vejle og 1805 til Bivild og Weilbye i Randers Amt. Han døde 1833.

Hr. Fredrik Carl Bentsen blev residerende Capellan i Skanderborg 1798 og 1810 Sognepræst i Rye, hvorfra han 1828 tog sin Afsted. Han har udgivet en Samling af Prædikener, som er trykt 1800.

Hr Hans Lundorf var ordineret Catechet, holdt ikke offentlig Skole, men hjalp Sognepræsten i hans Embedsforretninger. Han døde d. 15 Februar 1816.

Hr. Peder Laurberg blev 1816 ordineret Catechet og tillige residerende Capellan. Da Pastoratet har 3 Kirkefogne, deeltes Forretningen i Kirken for hver Søndag saaledes at Sognepræsten og Catecheten skiftevis besørge de hver anden Søndag Skanderborg og Skanderup Kirker og hver anden Søndag Stillinge Kirke allene. Hr. Laurberg blev 1830 forflyttet til Sognepræst i Nyekjøbing paa Morsøe.

Hr. Karl Jansen blev ordineret Catechet paa samme Wilkaar som Formanden 1830.

Fjerde Capitel.

Skanderborg Byes Historie.

Opriindelsen til Staden Skanderborg er at søge i Landsbyen Skanderup, der maa have været til før Slottet blev bygget, (altsaa i det

12te Aarhundrede) da Borgen fik Navn efter den. Skanderup Kirke ligger en Fjerdingvej nordlig for Slottet og det er ikke urimeligt at Byen fra først af har ligget ved Kirken. En Eng lidt sønden for samme kaldes endnu "Skanderup Gade". Men muligens er det gaaet med denne Bye, som med flere Landsbyer i Danmark, at dens Indbyggere i den sorte Død, i Midten af 14de Aarhundrede, ere for største Delen uddøde, og Byen derover bleven øde. Og da den senere igjen blev opbyggt, har man fundet det bequemmere at bygge nærmere ind til Slottet, for i Fejdetid at have Beskyttelse af dette. Bist er det, at Byen Skanderup i de senere Tider laae paa det Sted, hvor nu Skanderborg Kjøbstad ligger; thi endnu længe efter at den havde faaet Kjøbstadrettighed, bruges Navnene Skanderup og Skanderborg i Flæng og i Kong Fredrik III. Stadsfæstelsesbrev paa Byens Friheder, kaldes de Paagjældende: "Vore og Kronens Undersaatter, som ere boende ubi Skanderup for Vort Slot Skanderborg.

Denne Landsbye Skanderup, som dengang formodentlig har været et Slags Flække, gav Kong Fredrik II 1583 d. 28de October Kjøbstadrettighed og forundte dem, som der for Slottet boede og deres Efterkommere, at de indenfor det Plankeværk, som der (?) var opsat, maatte bygge og bruge Kjøb og Salg med Humle, Staal, Salt, Klæde og andre til Huusholdning behøvende Vore at sælge. Lehnsmanden skulde udvise dem Plads til at bygge paa, (formodentlig dem som fra den Tid af, for Privilegiets Skyld, vilde ned sætte sig her,) og de skulde være frie for Skat (?) og anden Kongelig Lyngde og Besværinger; men holde sig fra Fisterie og ulovlig Skovhugst; ligeledes fra at drive Sviin paa Skoven uden at betale. Men der blev dem tilladt frie Færdigt deromkring uden for Slottets og Ladegaardens Gennemærker. Man skulde heraf vel slutte, at der dengang har ligget en Deel Overdrev heromkring, som ikke har hørt under Ladegaardens Hovmark og ikke har været Bøndergods. Dette Privilegium har Christian IV. confirmeret 1600 og Fredrik III. 1648.

Den Tid skal Byen ikke have naaet længere mod Nord, end til det Sted, hvor nu Torvet er, og altsaa kun indbefattet de to paralleløbende Store- og Lille-Gade, som da vare lige lange. Men senere blev den store Gade forlænget op til det Sted, hvor Vejen til Horsens bøger ud, og vestlig for denne anlagdes en Gade, som gik mod

Vest fra det nuværende Torv og igjen løb ud ikke langt fra Porten. Saaledes vare der i Midten af 17de Aarhundrede 4 Gader i Skanderborg: *Adel- eller Store-Gade a.* (see Grundtegningen fra 1677) *Gyden til Lille-Gade c.* *Lille-Gade b.* og *Vester-Gade d.*

1611 bevilligede Rigens Raad en Skat til Krigen's Fortsættelse med Sverrig, da det confirmerede det, som hver Bye godvilligen tilbød at ville give aartlig. Ved denne Leilighed har Skanderborg lovet 80 Rd.

1620 d. 26de Juli har Christian IV. givet Skjøde paa Kroeriet ved Skanderborg Slot, imod at samme blev opbyggt med Kjøbstad Bygning, hvori kunde herbergeres Kongens Hoffinde, naar behøvedes, og Staldrum indrettes til 8 Heste med videre.

Efter Resenii Beretning skal Christian IV., da Krigen med Kejseren udbrød 1625, have besættet Skanderborg, og Danske Atlas siger, at der, endnu paa den Tid 1768, Norden for Byen skulde findes Kjendetegn af en Skandse. Er det virkelig saa, da maa det være den Banke, der ligger i en Have lige ved Vester Port og i mange Aar laae til Fælle, hvor Folk tøjrede deres Sviin, men som senere af Byfoged Tolstrup blev taget ind til Have og beplantet med Træer, og nu er udstykket til flere Gæere.

1648 d. 6te December bevilligede Fredrik III. Byens Indvaanere at bekomme Udebrand udviist af Kongens Skove, nemlig 200 Skoolæs for sædvanlig Betaling.

I Krigen med Karl Gustav trængte de Svenske langt Nord paa i Jylland, og have vistnok ogsaa været her. Da senere Karl Gustav fortrød Freden til Roeskilde og Krigen begyndte paa nye, trængte Churfyrsten af Brandenburg 1658 med en Armee Brandenborgere, kejserlige og polske Tropper ind i Jylland for at fordrive Svensken. De udøvede de største Voldsbegjæringer for at tilfredsstille deres Røvelyst og Pengebegjærighed. Polakkerne vare ogsaa her i Skanderborg. Herom findes i et Ringsvidne fra 1662 følgende:

”Ane Magdatter, S. Peder Pedersens i Skanderborg, reisste med flere her af Byen i den Krigstid (da Svensken førstegang var her i Landet) bort af Landet for Hjendernes Indfald, og var borte til den Tid Fred var gjort, og kom hun saa her til Byen igjen og indkjøbte Korn, Dren, Kæer og anden Jettallie, som hun vilde have til Huus-

holdning, og var hun her hjemme ved sin Gaard, til de Polste kom her i Byen. Og der de komme her udi Byen tog en Polst Oberstlieutenant-Quarteer hos hende, hvorover hun med stor Rød kom af Byen, og hendes Øren, Korn, Fetalie, Sengenklæder og en Deel livskaarne Klæder bleve tilbage og af de Polste tagne, saa hun deraf slet intet beholdt, og blev hun saa borte, hvor hun sig siden heri Landet kunde opholde, indtil de vare bortdragne."

Polakkerne have ogsaa krævet Brandskat af Byen; Ithi samme Ane Magdatter stævnedes "for 10 Rdlr., som hun er skyldig for den Polste Skat hun testet med og ikke endnu haver betalet."

Denne hele Krig igjennem vare alle offentlige Forretninger standse. I en Tingbog for Boer Herred er det sidste Datum for Krigen d. 21de August 1657 og først d. 28de October 1659, "er efter Øvrighedens Befaling atter holden Ting, eftersom Gud Allmægtigste nogen Rolighed efter den Usfredstid haver os forundt og venaadet."

Byen havde fra dens første Begyndelse som Kjøbstad, indtil for 70 Aar siden ingen anden Øvrighed end Slotsfriverne. Saaledes var Clemens Clemensen, der var Slotsfriver og i nogle Aar Forvalter over hele Skanderborg Lehn, Byens nærmeste Øvrighed. Han har som saadan udstædt adskillige Bekjendtgjørelser til Byens Indvaanere, som f. Ex. 1662 om at holde Fred paa Markerne, da deres Sviin "fordærve den dyrlige Vært, som staaer paa Torben" og Indbyggerne ej betænkte "hvor mange Mennesker nu maae lide for Brødet at underholde sig med." Ogsaa forbød han paa det strengeste at kjøre med Vogn eller Hjulbør gennem Heste- og Dyrehaugen, eller sejle dertil med Knobskib, eller at hugge Kiis der, eller at komme derind med noget Slags Fæmon. "Befindes eller betrædes nogen herimod at gjøre, skal de derfor tiltales og lide for et fuldt Vold, og de, som ikke formaae Voldsbøder at betale, skulle straffes med Jern om Halsen og hentil Gabelstokken tre Dage efter hinanden."

1664 var der atter Urigtighed med Skanderborg Indbyggeres Færdist. Clemens Clemensen befaler: "at de strax skulle afflasse deres Gjeber og Bukke, og de, som vil holde Sviin, at de holde dem i deres Gaarde, eller lade dem ringe og holde dem under Hjorde. Holder nogen Gjeber eller Bukke eller uringede Sviin paa Gaden eller i Marken, da skulle de tiltales og stævnes som vebbør."

Skanderborgs Indvaanere have ikke holdt af, at deres Huus-

byr skulde generes; thi 1686 maatte Amtmand Schack fornye Forbudet mod løse Sviin paa Gaden og alle Slags løse Creature i Marken, og endnu spille især løse Hunde en vigtig Rolle i Skanderborg.

Fra 1672 var Just Hansen Amtskriver og Byens Øvrighed, og da Amtmanden Christopher Sehested 1676 var reist fra Byen i Kongens Erinde, synes Just Hansen at have handlet noget egenmægtigt. Derved, og maastee og af andre Aarsager, fik han Fjender og havde især opbragt Magister Jesper Hansens Søn, Ole Jespersen, der kaldte sig Donathon, imod sig. Denne Ole Jespersen havde 1671 været tiltalt for Toldsvig. Desuagtet var han senere af selve Just Hansen bleven udnævnt til Consumtionsforvalter, og havde forestaaet dette Embede i 2 Aar og 10 Maanedes; men var siden bleven fjendtlig stemt imod ham, saa at han, da Admiral Kofsteen 1680 var bleven Amtmand paa Skanderborg, strax henvendte sig til ham med en Klage i alle Indbyggernes Navn over Just Hansen. Denne indeholdt følgende Punkter: 1) at han havde udfrevet 13 Skatter paa eengang med Trudsel af Execution, hvis de ej bleve betalte. 2) at han havde holdt Skattekræverne skattefrie. 3) at Nogle vare beskattede over Evne. 4) at han havde anført een Maaned to Gange i Skatteregisteret. 5) at der var bleven tilovers af flere Aars Skatter, fordi der var opkrævet for meget, og man vidste ej, hvor de Penge vare bleve af. 6) at han havde "opjaget tilstundende Aaringers Consumtion 305 Rdlr. højere aarligen," og, "som Just Hansen i alle Maader anvender Flib, os samtlige Indbyggere at gjøre sig subject, nødes vi derfor at indflye til den Højædle Herre (Admiralen) at han vil være os saa gunstig at separere Byen fra hans Commando, Consumtionen undtagen o. s. v."

Foruden denne Hovedklage fremkom Oluf Jespersen med endnu flere Beskyldninger: "Just Hansen haver ingen Skatteregister ladet udgaae paa Kop- og Quægskat her af Byen i 1678, men Enhver efter hans egen Lykke sat for den Deel han lyst." "Skoven haver han iligemaade forpagtet og med Sviin saa forsat, at jeg og Andre stor Skade maa tage." "Derksom alting fremdeles skal dependere af Just Hansen, som udaf alle forberørte Poster sees kan, saa maa jeg og andre bidt udsende (formodentlig: som see ud i Fremtiden) derover ganske blive perplext."

Admiralen kom aldrig til Skanderborg og har formodentlig afviist Sagen, hvorfor Just Hansen indstævnedes Oluf Jespersen for Skanderup Birketing. Da Klagen var fileet i Borgernes Ravn, saa bleve de stævnebe og deres Erklæring i den Sag æftet. Men da vidste ingen af dem noget derom, og ingen havde givet Oluf Jespersen Guldmagt dertil. "At Just Hansen disponerer over Byens Skatter var deres egen Begjæring, forbi der var kommet Uorden i Skatterne medens Amtmanden var fraværende, og Just Hansen havde derved forskaanet dem for adskillige haarde Executioner. At han havde krævet 13 Skatter paa eengang vidste ingen af, at han havde ladet sig betale to Gange den samme Skat havde de ikke erfaret eller hørt. Han sad ej inde med Byens Skatter; thi det var enhver vitterligt, at Just Hansens Byen for Execution at forskaane, havde taget af sine egne Penge at betale Skatterne med, og han har endnu en temmelig Sum hos en Deel af Byen tilgode. Det var ikke godt om de skulle fra Just Hansens Inspection separeres; thi næst Gud og den høje Ørighed takkede de ham for, at han i den forgangne Krigstid havde holdt Byen to Gange frie fra Indquartering, og naar nogen Kjørsel skulde gjøres af Byen, havde han ladet sine egne Heste og Vogn gaae. Oluf Jespersen havde saa lidet ved dette Stykke Arbejde for tjent deres Tak, at han meget mere var en skadelig Borger, da han for nogle Aar siden med Byens Penge overreiste, Consumptionen til Byen at betinge, og han den paa sig selv allene forpagtede."

Den "skadelige Borger" havde Oluf Jespersen ikke kunnet forboje og sagsøgte derfor de 29 Mænd, som havde underskrevet ovenstaaende Erklæring. Men de ville ligesaa lidet have Klammerie med ham som med Amtsskriveren. De erklærede derfor hver især: "at de aldeles ikke vidste hvad hiint Document indeholdt. Jakob Bøssemager og Poul Degn havde overtalt de første til Underskrevet, til andre var Just Hansens Tjener kommet og havde overtalt dem, en Deel havde Just Hansens selv anmodet derom og som de Sidste saae de mange Underskrevne, gjorde de ligesaa."

Men denne Erklæring var kun lidet gunstig for Just Hansens Sag. Da han derfor fik Folk lidt bedre i Aande, saa vidste de nok at forsvare den "skadelige Borger," som de nu eengang skulde have Skyld for. De vandt paa Tingene "at Oluf Jespersen havde ved Anbrændebevind i Brold, og der kom Mange med

Smør og Honning og førte til hans Dør, som Oluf Jespersen da købte og holdt dem tolbefrie i Porten." "Han holdt Krug paa Landet, da han selv havde Consumtionen i Forpagtning, og desaaarsag havde bedre Kjøb og Afstræk paa Al og Brændeviin end de Andre, der gav stor Consumtion og Grundskat, hvorfor han de fleste Aaringer havde været frie og forskaaet." Derfor var han en flabelig Borger.

Sagen er formodentlig gaaet til Højeste Ret; thi i Tingbøgerne findes ingen endelig Dom i den og endnu 1682 var Just Hansen hele Sommeren i Kjøbenhavn for at føre denne Proces med Oluf Jespersen.

1683 d. 29de December har Christian V bevilliget, at St. Sørensen og Hellig Kors Markeder i Rye d. 14de September og 23de Dec- tober, samt det ved Hadsbherreds Ting holdte Marked første Mandag efter Hellig tre Kongers Dag, saavel som de der holdte Heste- og Quægmarkeder, maatte forflyttes til Skanderborg.

1746 opkom her i Byen en stor Ildbrand, hvorved 17 Gaarde fortæredes af Luerne. Formodentlig har denne Brand især ødelagt Vestergaden; thi den blev efter den Tid ikke mere opbygget, og der, hvor den midt i Byen højede ind fra Adelgaden, bleve Bygningerne rykkede lidt tilbage fra den øvrige Linie, hvorved Torvet opstod.

1750 har Frederik V bevilliget at der i Skanderborg maa holdes et Marked med Kramvare, Heste og Quæg i to Dage, nemlig næste Torsdag og Fredag efter Paaske; tillige blev bevilliget at der maatte holdes Torvedag hver Tirsdag.

1760 fik Skanderborg sin egen Øvrighed, idet Kongen under 20de Juni s. A. beftikkede den en Byfoged.

Ved dette Aarhundredes Begyndelse vare der byggede enkelte Gaarde uden for Byens daværende Nørre Port. Senere ere lidt efter lidt opstaaede flere og Porten er forlagt et temmeligt Stykke mere nordlig, end den var før.

Femte Kapitel.

Skanderborg Slots Historie.

Skanderborg, Skanthorpborg, har sit Navn af Landsbyen Skanderup, i hvis Nærhed den blev bygget, og var en af Rigets gamle og vigtige Kongeborge. Naar den er bygget, har Historien ej opbevaret, men Pladsen, hoorpaa den laae, er saa bequem til en Borgfæste, at den vel tidligt kunde være bleven benyttet dertil. Esterretningerne naae alligevel ikke længere tilbage end til Begyndelsen af det 13de Aarhundrede. Da Dronning Dagmar laae syg i Ribe, stal Valdemar II, efter Kjæmpevisen, have opholdt sig paa Skanderborg. Dronningen sendte Bud til ham, og lod ham sige, at hun længtes saarsaaere efter ham. Og smukt beskriver Visen Kongens Sorg og hans Hast for at komme til hende:

Dankonning flog hans Tavlebord sammen,
 At alle de Lærninger sjunge;
 Forbyde det Gud Fader i Himmerig
 At Dagmar skulde døe saa ung!

Der Kongen drog af Skanderborg
 Da fulgte ham hundrede Svende;
 Og da han kom til Grifstedbroe
 Fulgte ham ifkun Dagmars Dreng.

Der han reed over Randbøll Heide
 Da fulgte ham femten Svende;
 Der han kom over Riber=Broe
 Da var den Herre allene.

Imidlertid var hun dog død, inden han naaede Ribe. At han har elsket hende meget beviser det, som Hvitfeldt anfører, at han opbyggede Dronningholm ved Arresøe hende til Gode og Amindelse.

Medens Krigen rasede mellem Erik Ploppening og Abel, og

den Sidste gjorde Indfald i Jylland (1247 eller 1248) og afbrændte Horsens og flere Byer, opholdt Eriks Dronning Jutta sig paa Skanderborg. Her havde hun sin Fornøjelse af at plukke Munkene i Dm Kloster. "Dronningen, som dengang opholdt sig paa Skanthorpborg, borttog hver Dag med Magt hvad hun lystede fra vores (det er en af Klosterets Munte der fortæller) Gaard Thyrring (Tørring i Brabs Herred). Ja hun truede endog Broder Ole, som var Opfyndsmænd over hiin Gaard, Abbed Johannes og de øvrige Brødre ofte med at ville hævne sig paa deres egen Krop, om de ikke lode hende raade i alt. Da vi, som vi pleje, førte vores Korn fra Dyrslund (Nørre- og Sønder-Herreder i Randers Amt) hjem til vores Kloster, udsatte hun paa mange Steber af Wejen Baghold, for svigeliggen at røve vores Korn. Paa samme Tid opbrændte Hertug Abel Nonneklosteret Gammel-Bisping, saa kun Kirken blev staaende. Da Abbed Johannes og vi Munte hørte det, og frygtede for at noget lignende kunde hændes os, saa spærrede vi Wejen Usgarth (formentlig mellem Mosøen og Gudensøen østlig for Klosteret; thi paa de tre andre Sider er det indestuttet af Vand;) med store Pæle og alle Baade, som vare i vores Eie sloge vi i Stykker, eller nedfænke dem i Moserne, for at ikke vores Gods paa dem af Dronningens Soldater skulde føres fra Klosteret til Skanthorpborg; thi at gjøre disse Mennekter Modstand, var ikke at tænke paa, da vi vare aldeles værgeløse. Desuden bragte vi vore Klæder, dem undtagen, som vi havde paa Kroppen, og vores hele Forraad af Levnetsmidler paa det Lidet nær, hvoraf vi imidlertid tarveligen kunde opholde Livet, hen i den nye Kirkes Taarn, hvor vi gjemte dem af Frygt for Fiender. (Exordium Caræ insulæ hos Langebek. Script. R. D. V. 260).

Efter Kjempeviserne skal Kong Erik Slipping have opholdt sig paa Skanderborg i sin sidste Regjeringstid. Det syntes næsten, som Hoffet stadigt har opholdt sig her; thi da Marsk Stig kommer hjem fra Feldttoget i Sverrig, er Hoffet her, og efter Kongens Død ere Dronningen og Prindserne her endnu. Ogsaa synes det af Marskens Ord: "Dg vi ville ride til Skanderborg og Dronningen ville vi gjæste," at fremlyse af det var en bekjendt Sag, hun opholdt sig der, at de altsaa maae have været der i længere Tid. Her paa Skanderborg skal Marsk Stig have undsagt Kong Erik, og efter Kon-

gens Død 1286 skal han, ligesom trofsende og for at see, hvad Virkning hans Ugjernning havde gjort, være kommen til Skanderborg. Men han blev erklæret frebløs og maatte rømme til Norge med de andre Kongemordere. Hvitfeldt forðømmer saa haanligt Kjempevisernes Bidnesbyrd, og kalder deres Efterretninger kun Snak. De ere jo vel ingen Actstykker; men vist er det, at mange Biomstændigheder dengang kunde opbevares i en Bise, som de tørre Annalister glemte eller ikke brøde sig om. Blevet Viserne forfattede kort efter at Begivenhederne, de omtalte, vare forefaldne, saa turde de vel just ikke ligestrem opbigte hele Historier, og deres Forfattere kunne forstjene ligesaa megen Liltroe, som en Munk, der sjelden kom udenfor sit Kloster og maaskee blot optegnede til sin egen Moroe. Der ere mange Omstændigheder, som henpege til, at Viserne om Marst Stig ere bigtede kort efter Begivenhederne selv. De forskjellige Dmqvæd ved Viserne tilkjendegive Partiaanden. Den Bise, som fortæller at Marsten har undsagt Kong Erik paa Tinge i Viborg, og som bered ved undstylber eller vil retsfærdiggjøre hans senere Udsærd, har til Dmqvæd: "Min arde Herre, hiin unge Marst Stig," og viser altsaa tydeligt nok at være skreven af en af Stigs Partie. Den beris mod om Kongens Død har til Dmqvæd: "Dg nu staaer Landet ubi Waade." Det er klart, at den har en Kongeligfindet til Forfatter. Den Bise, hvori fortællæs, at Marsten til Trods og. Haan rider til Skanderborg, er af hans eget Partie. Den skal vise hans Uforsagthed og hans Ret til senere at hærje paa Danmark, da han var lyst frebløs. Dens Dmqvæd er; "Men vi ere drevne af Danmark." Mig synes alt dette viser tydeligt, at disse Viser ikke ere meget yngre end Begivenhederne, og ere forfattede medens Habet endnu gjævede fra begge Sider, og altsaa kunde deres Efterretninger i Hovedsagen dog maaskee være mere end Snak. At Marsten har undsagt Kongen paa Tinge er meget rimeligt. Albertus Quantus *) fortæller at hans Arvinger beholdt hans Gods, fordi han lovligen havde undsagt Kongen, medens de andre Kongemorderes Gods blev confiskeret.

*) Albertus Quantus pro nobilitate Danica ostendenda prodromus, et meget sjældent Manuscript, som Hr. Amtmand Urne har havt den Godhed at meddele mig.

I Kong Erik Menveds Tid 1302 nævner Danske Atlas en Dr. Nicolaus Brock, advocatus in Scandorpburg. Hos Hvitfeldt p. 341 forekommer i de Besværinger, som de Norffe 1308 indgave mod Danmark: "at Hr. Niels Brok af Hylke havde røvet fra Hr. Peder Jakobsen alt det Gods han havde i Ressum i Harslysel i en Bye hedder Henge og alt det Gods han havde i Fyen, og at han havde taget Hr. Torfilds Søsterbatter uden hans og andre Frænders Billie og inod hendes egen Billie givet hende til egn ved Navn Knud Friis." Jeg formoder det er den samme Hr. Niels Brok. Senere blev han bestyldt for at have havt Deel i Kong Erik Slippings Mord og huset Rane Joensen da denne blev forfulgt; at Kongen alligevel havde tilgivet ham denne Brøde og gjort ham til Lehnsmænd; men at han senere, Kongen til Trods, havde slaget en Præst, Hr. Palne, ihjel, med flere Forbrudelser, hvorfor han med flere Udelige paa Viborg Landsting 1314 blev dømt fra Livet.

Efter Erik Menveds Død 1319 var hans Broder Christopher den nærmeste Arving til Thronen, da Erik ingen Børn efterlod sig. Men da denne Christopher var en slet Mand, havde Erik Menved før sin Død bedet Rigetsraadet ikke at vælge ham, fordi han vilde være stadelig for Riget. Alligevel lod man sig overtale af Christophers gode Løfter, men forelagde ham dog en Haandfæstning, som han ogsaa uden Betænkning understrev, fordi han, som Sneedorff siger, albrig tænkte paa at holde den. I denne Haandfæstning var blandt andet bestemt, at alle Kongeborge i Jylland skulde afbrydes paa Skanderborg, Kolbinghuus og Riberhuus nær (Hvitf. 412). Da Kongens Halbroder, Grev Johan af Holsteen, 1329 listigen havde bemægtiget sig Kjøbenhavn, for at faae Pant for de Penge, Kongen skyldte ham, blev Christopher herover saa vred, at han lod Krigen med Grev Geert, som var i fuld Gang, og Rigets Vel staae ved sit Værd; drog til Skanderborg, plagede Klosterne deromkring med Indquartering, og lod forresten som ingen Fare var paa Færde, saa at Rigens Raad maatte opsøge ham paa Skanderborg, og bede ham forlige sig med sin Broder, at ikke Riget aldeles skulde gaae til Grunde. Aaret derpaa 1330 indgik han i Ribe Fortiig med Grev Geert, hvorved bestemtes, at denne skulde have Nørre-Jylland i Pant for 40,000 Mk. lødigt Søl, som Kongen skyldte ham. Dog skulde Skanderborg forblive Kongens Ejendom. Han synes paa den Tid

stabilgen at have opholdt sig her; thi Karet derpaa 1331 er han endnu paa Skanderborg og indgik der en Venstabspagt med Hr. Stig Andersen til Bjørnholm, ved hvis Anseelse han meente at vinde den jydste Udel for sig. Endnu samme Aar opkom der nye Uenighed mellem Kongen og Grev Geert. Kongen tabte Slaget paa Løhebe og maatte beqvemme sig til et nyt Forlig, hvor de 40,000 Mk., som Jylland stod i Pant for, bleve forhøiede til 100,000 Mk. Derhos bestemtes, at Grev Geert vilde indrømme Grev Johan Langeland og Trane-fjær, men naar Kongen indløste Jylland og Fyen, skulde Grev Geert have Skanderborg og Wæø, og Hertug Waldemar i Slesvig Langeland. Sik Waldemar ikke dette strax, skulde hans Besuldmægtigede tage Skanderborg og Wæø i Besiddelse imidlertid; men naar han havde faaet det, skulde disse tilbagegives Grev Geert. Da nu Kongen aldrig indløste Jylland, saa har Grev Geert heller ikke faaet Skanderborg; men 7 Aar efter Christophers Død 1340, da Geert og Hertug Waldemar foretog det venstabelige Magestifte om Jylland og Fyen, er Grev Johan Besiddet af Skanderborg og underliggende Fogderie. Dette med noget mere udelukte Grev Geert af Magestiftet. Hvorledes Grev Johan har faaet Skanderborg, om maaste, efter Ovenstaaende, imod at afstræbe Langeland til Hertug Waldemar, har jeg ikke funden.

Kort derpaa saldt Grev Geert paa sine Gjerninger og Niels Ebbesen bestræbte sig at fuldføre sin begyndte Hædersdaad ved at ud-drive de fremmede Tropper af Jylland. Efter at have forstyre Holstenerne i at anlægge en Fæste ved Skjærnaa vest for Randers, drog han for Skanderborg, som holdtes besat af Grev Johans Tropper. Men de Belejrede forsvarede sig tappert og Niels Ebbesen maatte prøve paa at indeslutte og udhungre Besætningen. Alligevel fik denne hemmeligen Bud til Grev Henrik Geertsen, kaldet den Tærnhaarde, der var i Fyen og han indsendt sig snart med en Hær af 600 Mand. Medens nu Niels Ebbesen maatte vende sig mod disse, gjorde Borgens Besætning Udsal og angreb ham i Ryggen, saa at han mistede mange af sine Folk; men endnu kjæmpede de Dvrigemodigen mod Overmagten. Da saldt Hovedsmanden, den tapre og modige Ebbesen selv, men opmuntrede ved sit Fald endnu sine Vaabensfæller til Kampen, saa de hug sig igjennem og adspaltede Grevens Tropper. (Sneedorff I., 317.) Dog skal 1200 være saldne

af Ebbesens Hør (Sebhardi II, 262.) Dette Slag stod paa Manbjerg i Nærheden af Skanderborg Ladegaard d. 2 November 1340.

Hvitfeldt vil intet vide af, at Niels Ebbesen faldt for Skanderborg, og efter ham fortæller Christiani (III, 101, 108) at han sloges for Manbjerg ved Kalborg. Men de bedste Skribenter ere enige om, at det skeete for Skanderborg. Niimkrøniken siger det samme, og den er ikke stort over 100 Aar yngre end disse Begivenheder. Hvitfeldt maa formodentlig have haft Documenter for sig, hvoraf han har øst, at Niels Ebbesen faldt for Manbjerg. Ogsaa Heinze (Diplom. Geschichte Waldemar des Dritten) siger at Slaget stod paa Manberg (mons lunæ). Hvitfeldt har intet Manbjerg kjendt uden en Fæste ved Kalborg. Men en Deel af Ladegaardsmarkerne ved Skanderborg hed Manbjerg. Da de Ladegaardsmænd d. 20de November 1690 vilde stifte Gaard og Gaardsrum imellem sig, deelede ogsaa Markerne. Deriblandt nævnes "Kalfhaven paa Manbjerg og Slaaentornene paa Manbjerg." Dette Navn findes nu ikke mere paa Ladegaardsmarkerne; men formodentlig har Manbjerg været Højderne mellem Ladegaardene og Skanderup Kirke. Dette passer ogsaa godt med de historiske Omstændigheder; thi da Niels Ebbesen vilde udhungre Besætningen og denne siden ved Udfald kunde hjælpe til at indeslutte ham, saa maa Slaget have staet nær ved Borgen og ikke paa den anden Side af Søen, som nogle ville. Da den nye Kongevej anlagdes tæt forbi Skanderup Kirkegaard, og Banken, hvorpaa Kirken er bygget, derved blev igjennemstukket, fandtes ikke langt uden for Kirkegaardsmuren en stor Deel Menneffebeen i Jorden. Det var ikke utænkeligt, at det kunde være de i hiint Slag Faldnes Been, her vare jordede. Med Visshed lader det sig neppe nogenfinde noget afgjøre om den Ting, da her ingen Folkesagn findes i Egnen derom og ellers intet er, som kunde lede til nøjere Bestemmelser desangaaende.

Lidt efter lidt indløste Kong Waldemar Utterbag de pantsatte Slotte og Lande. Det nævnes ej, naar han fik Skanderborg; men 1348 var han i Besiddelse af den og opholdt sig her i nogen Tid. Han har der paa St. Laurig Dag samme Aar givet Kjøbenhavnerne Frihed at handle paa Dragøer Marked. Da Kongen senere maatte paalægge betydelige Skatter, for at faae Penge til at indløse de pantsatte Lande, gjorde Tyberne 1368 Oprør, forbandt sig med de

Holstener, som endnu havde Pantter herinde og belejrede Kongens Slotte, hvoriblandt ogsaa Skanderborg. Om de have indtaget den melles ikke. Senere blev den pantsat til Aarhus Bispestol, formodentlig af Waldemar, der tidt var i Pengetrang, og endnu 1424, da Biskop Boe af Aarhus døde, var Slottet i hans Bærg. Hans Lehnsmænd paa Skanderborg var dengang Palle Jonsen. Danske Atlas anfører ham ved Aaret 1420 og kalder ham Joannes Palmesøn, Capitaneus episcopi Aarhusiensis in Schanderborg. Der melles ej, hvor længe Lehnet har været i Biskoppens Bærg. 1425 var Jes Olsfen Goged paa Skanderborg; men om han var Bispens eller Kongens siges ikke. Dog maa Lehnet snart derpaa være indløst; thi Jens Juul til Ugelstrup forekommer ved denne Tid som Kongens Lehnsmænd *). Han var D. K. K. og gift med Karen, en Datter af Christen Splid Fasti til Bennergaard. 1452 var Hr. Otto Nielsen Rosenkrands til Bjørnholm Kongelig Lehnsmænd paa Skanderborg. Han var efter 1423 bleven Lehnsmænd paa Kalløe og havde dette omtrent 30 Aar, saa han nok først i det nævnte Aar 1452 har faaet Skanderborg. Han havde 1420 været med i Slaget ved Immervad, og der udbiist saa megen Tapperhed, at Kong Erik af Pommern forlehede ham med Kalløe. 1441 blev han af Christoffer af Bayern forlehnet med Anholt og Grindaa. 1458 byggede han Mariemalene Kirke i Sønderhald Herred, Randers Amt. Han var Danmarks Rigens Raad og Hofmester i Christopher af Bayerns Tid. I Rigsraadet blev han til sin Død, men da han i sine senere Dage var svagelig, tillod Christian I ham at leve paa Bjørnholm, og, naar fornødent gjordes, æstede man hans Mening skriftlig. Righofmesterembedet havde han derimod allerede 1456 affaaet til sin Søn, Hr. Erik Ottesen. Han har stænkent Gods og Gaver til Mariager Klosters Stiftelse og Opkomst og i Graabrødre Kloster i Randers har han stiftet et Capel med et Alter. Hans Frue var Else, en Datter af Holger Gregersen Krogenoes til Heyreholm. Hun var til Kong Christopher af Bayerns Bryllup og Indbydelsen dertil, som

*) I danske Atlas anføres han som Lehnsmænd efter Hr. Erik Ottesen Rosenkrands (+ 1503), men det er urigtigt; thi Jens Juuls Søn, Ivar Juul til Ugelstrup døde 1468, efter at han med 2 Koner havde avlet 13 Børn, altsaa vist ikke mere ung.

Rongen sendte hende frivtlig har Hvitfeldt opbevaret. Uden paa Brevet stod: *Sincere nobis dilectæ Dominæ Elsæ Conthorali Domini Ottonis Nielsen Militis.* Og Brevet selv løb saalunde: "*Christophorus III Rex etc. Præmisso Regio sincero favore.* Vider, at Vi med Guds Raade ville holde Vort Bryllup første Søndag efter Bartholomæi Dag næstkommendes her ubi Kjøbenhavn. Thi bede Vi kjerligen, at I retter Eder derefter, saa at I kommer hid til Ds Søndagen næst for Bartholomæi Dag det seneste, saa at I fare ind med Ds imod Vor Fæstemse, at I for Vor Styld reder Eder kostelig ub, med kostelige Klæder, Smykkerie og andre saadanne Stykker, og med Eders bespændte Karm og favre Heste og vel udrebebe Svende og gjøre Eder glade med Ds den Tid over og være Gud og Ds velkomne. *In Christo valet. Anno 1445.*" Hr. Otto Nielsen levede til 1477 og blev begravet i Graabrødrekloster i Randers, men hans Lig blev 1562 af Jørgen Rosenkrands ført til Hornslet Kirke. Hans Frue var allerede død 1470. Han synes at have trukket sig tilbage fra offentlige Forretninger allerede 1456; thi i dette Aar, da Hvitfeldt først nævner Sønnen som Rigens Hofmester, har han ogsaa quitteret Skanderborg Lehn, som samme hans Søn Hr. Erik Ottesen Rosenkrands efter ham blev forlehnnet med. Han blev, som allerede nævnt Rigens Hofmester efter Faberen og har da tibligeret været i Rigsraadet. 1462 forekommer han i det Tydske Raad, da dette forkyndte Staden Bremen Fjæde, fordi Bremenferne havde anfaldet Grevskabet Ddenborg. 1465 var Christian I paa Skanderborg og har her forundet Erik Tymmesen Rosenkrands til Engelsholm alle 40 Mk. Sager og derunder over hele sit Gods. *Datum in castro nostro Skandelborgh die natali beati Johannis Apostoli et Evangelistæ.* Samme Aar har Hr. Erik Ottesen været med i Hamborg at afflutte et Forbund mellem Christian I og Edvard IV af England. I Begyndelsen af det følgende Aar 1466 frev den engelske Konge Hr. Erik Ottesen til, takkede ham, fordi han havde bragt hiint Forbund istand, og bad ham at anvende sin Indflydelse paa, at de indgangne Betingelser bleve overholdte. 1483 var han med Biskop Rønnow af Ddense, Marsken Hr. Klaus Rønnow, Hr. Erik Arummedige og Hr. Eskild Gjøe paa Kongens Begne tilstæde i Calmar, og affluttede der den bekjendte Calmar Reges, som indeholdt de Betingelser, under hvilke de Svenske valgte

Hans til Konge. Foruden Bjørnholm ejede Hr. Erik Ottesen ogsaa Boller. I Mariager stiftede han et Hospital, som 1526 kaldtes: "Hr. Erik Ottesens fattige Folks Gaard," og senere 1552 hed Kjerlingegaarden, og til hvilket han havde lagt en betydelig Deel Bøndergods. Han var gift med Sophie Gyldenstjerne til Boller og havde med hende mange Børn. Hvorlænge han havde Skanderborg Lehn, har jeg ikke funden, men han har formodentlig beholdt det til sin Død, som indtraf d. 7de Januar 1503. Hofmesterembedet havde han 1488 aftraadt til Poul Karmand. Han blev begravet i Mariager, men er senere flyttet til Hornstet Kirke.

Efter den Tid har Biskop Niels Clausen i Aarhus faaet Skanderborg i Forlehnning af Christjern II. Han havde det 1512 og beholdt det til 1516. 1513 gav han 900 Mk. visse Renter af Skanderborg. 1514 fik han Quitting for det, som han paa Kongens Beghe 1513 havde oppebaaret af Skanderborg Lehn. Deraf var "Vor (Kongens) Deel, som os ther aff tilkommer 237½ Mk. 7½ s. och en sølff skeedt." 1516 forlehnede Christjern II Mogens Gjøre til Krænkerup med Skanderborg. Lehnsbrevet lyder saaledes:

"Vi Christjern 2c. Gjøre Alle vitterligt, at Vi af af Vor synsberlig Gunst og Naade og for Trostkaab og villig Tjeneste, som Os elskelige Hr. Mogens Gjøre, Ridder, Vor Mand og Naad Os og Niaget hidtil gjort og beviist haver, og han end herefter troeligen gjøre og beviise skal, have undt og forlehnet og med dette aabne Brev unde og forlehne hannem Vort og Kronens Slot Skanderborigh med alle de Herreder, som der nu tilligge, at have, nyde, bruge og beholde med alle bets tilliggende kongelige Rente og Rettighed, ihvad det helst kan være, ubi tolv samfulde Kar efter dette Brevs Datum regnende skulende; og skulle dog hermed være undtagne de fire Fjerdinge i Gjærnerred liggende, som Os elskelige Værbige Fader, Biskop Niels Clausen i Aarhus, Brev paa haver i saa Naade, at han dermed skal atking ubevornde (?) indtil nu om et Kar næst tilkommende, og da skulle Vi løse og indfri af fornævnte værbige Fader Biskop Niels Clausen fornævnte Hr. Mogens Gjøre til de tre Fjerdinge for 2 Tusinde rindte Gylden, som han dem for i Pant haver, og naar saa skeet er, at vi dem indfriet have, og fornævnte Hr. Mogens dem igjen faaet haver, da skal han igjen slippe og os følge lade Lysgaards Herred, som vi ham nu til Slottet have; og skal

fornævnte Hr. Mogens Gjøe ubi te 12 fornævnte Aar, han fornævnte Slot og dets Tilliggelse i Wærgøe haver, gjøre og give Ds der aarlig af til gode Rebe 600 Mk. danske Penninge; og dertil skal han gjøre os gode Rebe og Regnskab for hvad Sagesald og Dødbengjeld der i Lehnnet faldende vorder, og deraf skulle Wi have Halvdel og han den anden Halvdeel; men hvad Fredkop (?) der falder i Lehnnet, skal han lade optage og det altsammen komme til Vort Behov. Og desligeste skal han gjøre Ds til Regnskab for hvad Drag der kommandes vorder under Lehnnet og det altsammen komme til Vort Behov. Samledes skal han holde Bønderne og Tjenerne til Slottet lige ved Lov, Skjell og Ret og ej forurette dem i nogen Maade, og Godset, de boe paa, skal han holde bygt og forbedret og udbelagt i alle Maader; og skal han og bygge og forbedre Slottet og det i gode Maade holde ved sin Hævd og Magt. Og Skovene, som der i Lehnnet ligge, skal han ei tilstæde at forhugges til Upligt i nogen Maade; skal og holde Ds hvert Aar 2 Natters Gjestering og dertil holde os 6 Borgeleje. Og skal han have og beholde fornævnte Slot og Lehn saa frit, som fornævnte værdige Fader det hertil for hannem holdet og haft haver. Datum Dominica quassimodogeniti in castro Nyeköpingh Anno Domini MDXVI.”

Hr. Mogens Gjøe var 1505 D. R. R. og 1514 Rigens Hofmester. I dette Aar blev han tilligemed Biskop Gottschalk v. Ahlefeld af Schlesvig og Hr. Albert Tepsen sendt til Kejser Maximilian i Tydskland, for af ham at begjære hans Datter Elisabeth til Ægte for Kong Christiern. Deres Begjæring fik gunstigt Svar, og Hr. Mogens Gjøe blev paa Christierns Begne viet til Elisabeth. Da Kongen siden ved Haardhed og Indgreb i Adelens formeentlige Rettigheder gjorde sig forhadet, og den jydsk Adels 1523 opsigde ham Huldstab og Troestab, holdt Hr. Mogens Gjøe troeligen Kongens Partie, saalænge denne forblev i Landet. Det jydsk Raad brugte vel det Kneeb i deres Brev, som opfordrede alle Tyder til at afkaste Christierns Aag, at indføre Hr. Mogens Gjøes Navn, for at forstærke det mere Ansæelse; men han vilde ikke sætte sit Segl derunder*).

*) Gram anfører i Videnskaberens Selskabs Skrifter III, 65 seq. et Brev, datum Viborg St. Thomæ Apostels Dag 1522, hvorved det jydsk Raad forbandt

Da Kong Christiern havde modtaget Dpfjgelsesbrevet i Vejle, rejste han til Kolbing, for, der at raadføre sig med nogle troe Mænd om, hvad her var at gjøre. Og han affendte herfra Hr. Magnus Gjøe med nogle Andre til Viborg for at stille Udelen tilfreds. Men den vilde intet høre om Forlig. Sa kort derpaa tilskrev de jydske Raa-ber Kongens Venner og især Hr. Mogens Gjøe formelige Dpfjgelsesbreve, hvis de vedbleve at holde med Kongen. Smidlertid havde han vel neppe ændset det, hvis Christiern ikke endnu samme Aar 1523 d. 20de April var sejlet fra Kjøbenhavn og havde forladt baade Riget og sine Venner. Nu var det unyttigt længere at gjøre Modstand og Hr. Mogens Gjøe, med flere af Kongens Tilhængere, sloge sig til Udelens Partie og hylbede Kong Fredrik I.

Da Reformationen begyndte at faae Fremgang her i Danmark, fandt den i Hr. Mogens Gjøe en ivrig Tilhænger og Forsægter. Derfor henvendte ogsaa Almuen sig til ham, for at befries fra de Geistliges Udfugelsr. 1530 blev der Dpløb i Skanderborgs og Aarhus Lehn, forbi Bispens Agenter piinte Almuen og vilde afsnøde dem en særegen Afgift til Bispen, som de kaldte Bispøsgave. Bønderne henvendte sig til Hr. Mogens Gjøe, som Catholicismens Modstander, og bragte ved samme Leilighed paa Bane, at der i mange store Herreder kun vare 2 eller 3 Præster, og at der i mange Kirker kun blev prædiket 3 eller 4 Søndage om Aaret. Hr. Mogens Gjøe indstillede deres Klager og bekræftede bispes Rigtighed for Kongen, som derpaa tilskrev Bispen om at afhjælpe sig Mangel, og afholde sig fra ulovlige Paalæg eller Indkasseringer. Da Fredrik I var bød 1533 og det catholske Partie gjorde store Fordringer og vilde sætte den yngre Prinds Hans paa Thronen, nægtebe Hr. Mogens Gjøe og Erik Banner, der stode i Spidsen for det protestantiske Partie, at sætte deres Segl under den Kjøbenhavnske Deces. Sa de forlode endog Rigsdagen, ba de saae, at der intet kunde udrettes til Reformationens Fremme. Men derved fik de Catholske frit Spil, og de forviste nu Hans Tausen, der ivrigt prædikede Luthers Lære i Kjøbenhavn, ud

---

sig mod Kong Christiern og allerede henvendte sine Tanker paa Hertug Fredrik, hvilket Document hvitfeldt ikke har kjendt. Her anføres Hr. Mogens Gjøe ligeledes i Dverkriften, men har ikke tegnet sit Navn under. Han kaldes forresten der Mogens Marck, hvilket hvitfeldt ogsaa kalder ham i ovennævnte Brev af 1523.

af Byen og Stiftet. Dog vidste Hr. Mogens Gjæ at mage det saa, at Biskop Rønnow kort derpaa tillod Hans Lausen at komme tilbage, hvorimod Hofmesteren udstædte følgende Revers til Bispen:

"Jeg Magnus Gjæ, Ridder, Danmarks Riges Hofmester, gjør bitterligt og kjendes med dette mit aabne Brev, at efterdi Værdige Herre med Gud, Hr. Joachim Rønnow, Biskop til Roestilde, haver nu for min Bøns Skyld tilladt, at Mester Hans Lausen maa igjen komme ubi Kjøbenhavn, der at prædike det hellige Evangelium og Guds Ord uden alle Skjændsord og Tale paa Biskoper, Prælater, eller Nogen anden ydermere eller videre, end den hellige Skrift indeholder og medgiver, da lover og tilfiger jeg Hans Naade, at dersom samme Mester Hans Lausen herimod gjørendens vorder, eller noget foretage vilde, som forskrevne Hr. Joachim Rønnow kan komme til Skade, Afbræk eller Forsang ubi nogen Naade, vil og skal jeg være forpligtet at tilhjelpe, ham derfor tilbørligen at straffe; og dersom Nogen, i hvo som helst de ere eller være kunne, vilde med Vold trænge eller overfalde fornævnte Hr. Joachim Rønnow, for at han haver tilstået fornævnte Mester Hans at indkomme i Kjøbenhavn igjen, som forskrevet staaer, vil og skal jeg være forpligtet det at afværge af min yderste Magt og Formue og om Behov gjøres, da for og hos Hans Naade at vove og opsætte min Hals, Liv og Guds og bevise mig derudi troeligen efter det Bøste og Haandtaftning, jeg Hans Naade derpaa gjort haver. Til ydermere Vidnesbyrd trykker jeg mit Signet neden for dette mit aabne Brev. Givet paa Bistrup Løverbagen næst for vor Frue Dag Assumptionis. Aar 1533."

Da Grev Christopher af Oldenborg stedse gjorde større Fremgang i Riget, maatte man tænke paa at vælge en Konge. Hr. Mogens Gjæ sammenkaldte derfor, som Rigshofmester, Rigstraadet til Aye d. 4de Juli 1534 for at raadslaae om Landets Bedste. Hertug Christian blev her valgt til Dankonge og Biskop Stygge Krumpen af Børglum, Ivar Munk af Ribe, Hr. Mogens Gjæ og Ove Lunge bleve affendte til Holsteen, for at forelægge Christian Valget og Haandfæstningen. Christian gjorde sig strax rede og drog med en Hær til Kolbing. Her bleve Biskop Ove Bille i Karhuus og Hr. Mogens Gjæ bestillede til Statholdere i Nørre Jylland og især paa-lagt dem, at sørge for Krigsfolkernes Fornødenheder. Disse to bleve ogsaa senere 1536 tillige med Erik Krummebige bestillede til i Roes-

filde at forestaae Regjeringen, medens Kong Christian fra Leyren for Kjøbenhavn gjorde en Reise til Holsteen.

Den 29de Juli samme Aar maatte Kjøbenhavn aabne sine Porte for Kong Christian III, og nu saae Hr. Mogens Gjøe sine Bestræbelser for Reformationen kronede med et heldigt Udfald. Han har tilligemed Rigets Raad udstædt Forskkring om, at Bisperne ikke mere skulde faae den Magt og Myndighed, som de hidtil til Rigets Skade havde havt.

1524 har Fredrik I været paa Skanderborg. Han har herfra udstædt en Befaling at ingen Fisker maatte lægge an og fiske ved Hjelm, fordi de forhuggede Skovene, som Hestene i det der anlagde Stutterie skulde have Skjul af. 1531 udstædte samme Konge en Quittering for en Deel Skattepenge, som havde været gjemte paa Skanderborg. Brevet lyder saaledes:

”Vi Fredrik af Guds Naade Danmarks, Wendes og Gothers Konge, udvalgt Konge til Norge oc. Gjøre alle vitterligt, at Ds elskelig Hr. Otto Krumpen, Ridder, vores troe Mand, Raad og Embedsmand paa vort Slot Tranekjær og Jørgen Gyldensjerne, var Secretair, have nu til gode Rede fornøjet og antvortet Ds alt det Guld, Sølv og Penge, som de efter vor Skrivelse og Befaling have annammet af Ds elskelig Hr. Mogens Gjøe, Bor og Danmarks Rigens Hofmester, Hr. Prebbjörn Pødebust, Ridder, og Erik Banner, Vore troe Mænd og Raad, som de paa menige Rigens Begne have oppebaaret af menige Rigets Prælater og Vore og Kronens Lehnsmænd, som var indlagt paa vort Slot Skanderborg til Vort og Rigens Nytte og Behov, efter det Registers Lydelse, forbenævnte Hr. Mogens Gjøe, Hr. Prebbjörn Pødebust og Erik Banner dem derpaa antvordet have. Thi lade Vi forskrevne Ds elskelige Hr. Otto Krumpen og Jørgen Gyldensjerne og deres Arvinger frie, quit ledige og løse for alt ydermere Krav, Liltale og Mening' af os og Vore Arvinger og alle Andre paa Bor og Danmarks Rigens Raads og Indbyggers Begne efter denne Dag i nogen Maade. Givet paa Vort Slot Gottorp Tirsdagen efter vor Frue Dag Nativitatis Aar 1531.”

1537 har Christian III været paa Skanderborg og har der Sabbatho post vocem judicantis affagt en Dom mellem Mariager Kloster og Borgemester, Raad og Menighed i Randers.

Hr. Mogens Gjøe ejede Krænkerup, nu Hardeberg, paa Sol-

land. Med sin første Kone fik han Clausholm. 1502 pantfattede Kong Hans ham Kronens Slot Thordrup, nu Frisenvold, med Gjerlevs, Galthens, og Hovelbjerg Herreder. 1523 fik han Livsbrev paa Gavnsø Kloster. Fredrik I havde foræret ham et Kloster i Glensborg; men dette maatte han give tilbage til Borgernes Brug, hvorfor Kongen 1531 forærede ham Graabrødekloster i Randers med alt Tilliggende. Da Ring Kloster ved Skanderborg blev seculariseret, fik han dette i Forlehning. Han ejede og den bekjendte Sigbrits Gaard i Kjøbenhavn. Kongen købte den af ham til Sigbrit; men senere fik han den igjen af Fredrik I.

Hr. Mogens Gjøe var to Gange gift. Første Gang med Frue Mette Bydelsbach til Clausholm, anden Gang med Frue Margrethe Sture. Han døde 1544 og ligger begravet i Voldum Kirke ved Clausholm.

Efter ham blev Hans Stygge til Holbekgaard Lehnsmænd paa Skanderborg 1544. Han havde været Biskop Dve Billes Lehnsmænd paa Silkeborg og vilde ved Reformationens Indførelse, da de gejstlige Gødsfer skulde inddrages, ikke overgive Silkeborg til Johan Ranzau, som Christian III havde udsendt, for at tage Bispens Gødsfer under sin Bestyrelse, førend Dve Bille havde udstedt Befaling besangaaende. Han beholdt siden Silkeborg i Forlehning indtil 1540. Da forlehne Kongen ham med Holbekgaard, som han 1544 tilkøbte sig. Skanderborg havde han i Forlehning til 1547. I dette eller det følgende Aar blev han Lehnsmænd paa Dronningborg og blev tillige forlehnet med Gaarden Thordrup (Frisenvold) samt Galthens og Hovelbjerg Herreder og Østrupgaard ved Randersfjorden. Han døde d. 31te October 1568.

1547 blev Jørgen Lykke til Dvergaard Lehnsmænd paa Skanderborg efter Hans Stygge. Han var her kun i 2 Aar og blev da Lehnsmænd paa Mariager Kloster. Han var D. R. R. og har bygget Dvergaard. Hans Frue var Beate Brahe. Det er den samme Jørgen Lykke, som 1570 lod Præsten Hr. Mads i Fovlum i Mariager Amt halskugge, fordi han havde ivret mod Svingelbjerg Kirkes Nebbrydelse. Denne havde Jørgen Lykke ladet nedrive, for at benytte Materialierne til sin Gaard Wønderup, siden kaldet Lærkenseldt, hvis ene Fløj derfor senere kaldes Kirken. Herover blev Hr. Mads vred og kaldte paa Prækestolen Lehnsmænd en Tyrann (thi han havde

frataget Præsten en Mølle, som hørte til Præstegaarden) og en Guds-Huses Forstyrret. Præsten maatte betale Bøder; men han vedblev alligevel sit ufornuftige Skjanderie og blev derfor paa Gislumherredsting dømt til Døde og strax henrettet.

Efter Jørgen Lykke fik Albert Gjøe til Krænkerup Skanderborg i Forlehning 1549. Han var en Søn af Hr. Mogens Gjøe, og arbejdede efter dennes Død Clausholm. 1537 havde han været Lehnsmænd paa Møen. Skanderborg Lehn beholdt han til sin Død. Han døde paa Skanderborg Slot St. Hans Dag 1558.

Efter ham blev Broderen Eskild Gjøe til Sunderløvholm, D. R. R. og Hofmester, Lehnsmænd her. Han var 1537 af Christian III. bleven forlehnet med Rønnebekkholm ved Næstved. Han var gift med Fru Sibsel Bryske og havde lehnnet kun i 2 Aar, da han døde d. 2den Januar 1560.

Derpaa blev Sølger Rosenkrands til Boller forlehnet med Skanderborg. Han var 1551 af Christian III. bleven forlehnet med Bygholm Slot og Lehn, og da det var pantsat til Fru Helvig Gylbenstjerne, saa indløste han det til sig for 3133 rhinfske Gyllden, 1100 Joachimsthaler og 2000 Mk. Lybsk. Han beholdt dette Lehn tillige med Skanderborg indtil 1573 formodentlig fordi han havde indløst det. Han var 1555 D. R. R. og blev senere Rigens Marsk, og Statholder i Nørre-Jylland. 1561 blev han forlehnet med Emborg af Frederik II. Da Kongen forærede ham endog 1565 sin Stald sammesteds, som Hs. Majestæts egne Heste havde staaet ubi. 1570 blev han med Henrik Ranzau til Breidenburg sendt til Heidelberg, for paa Kongens Vegne at være tilstæde ved Pfalzgreve Johan Casimirs Bryllup med Fyrstinde Augusta af Særen. Ved Frederik II. Kroning bar han Rigsåblet for Kongen; men vilde ikke slaaes til Ridder.

Ingen af vore Danske Konger har opholdt sig saa ofte og saa stabigt paa Skanderborg som Frederik II., og mange Ting ere i hans Regjeringstid bleven forhandlede her. Om trent 1565 blev Emborg Slot nedbrudt og Godsset lagt under Skanderborg Slot; men Hovmarken bortfæstet til 2 Bønder, dog for saa høj Landgilte, at Kongen 1573 maatte nedsette den, saa at de i Fremtiden kun skulde give til Skanderborg hver 6 Ortug Rug, $\frac{1}{2}$ Td. Smør og 1 Brændsvin. Ligeledes lagde Kongen alt Boer Klosters Gods under Skanderborg, og tillod 1568 at Kronens Bønder, som tilforn laae til Boer Kloster,

maatte være frie for at give Korn, naar de gjorde Arbejde til Slots-
tet. 1571 har han bygget den store Slotsport mod Byen og Karet
berpaa Slotskirken, saaledes, som den staaer endnu. Kirkestolene og
Prækestolen have Karstallet 1572. Kongen har selv været her i
Slutningen af samme Aar og har befalet, at Lehnsmanden skulde ud-
vise 100 Læs Veb aarlig af Skanderborg Skove til Aarhus Hospi-
tals Fattige; Datum d. 21de December 1572. Det følgende Aar
var han her atter i December.

I dette Aar 1573 har Holger Rosenkrands quitteret Skander-
borg og Bygholm Lehn. Han døde 1574.

Efter ham blev Claus Blambek Lehnsmænd paa Skanderborg.
Han ejede og har bygget Herregaarden Raab i Hvirring Sogn Niim
Herred Skanderborg Amt.

1574 d. 22de October har Frederik II. paa Skanderborg befalet,
at de Fattige i Aarhus Hospital skulde have Dden til 100 Sviin i
Skanderborg Skove, saa ofte der var Dden, uden at svare nogen
Ddbengjeld derfor. Maaskee Kongen denne hele Vinter har opholdt
sig her paa Slottet; thi d. 2den Januar 1575 er han her atter og
har da givet Aarhus Hospital Kongetienden af flere Sogne omkring
ved Aarhus, og d. 29de Januar har han endnu herfra udstædt et
Brev, hvorved han giver Aarhus Byes Magistret en Gjendoms Bi-
spens Lykke kaldet.

Den 12te Decbr. 1574 søbtes Prindsesse Anna paa Skander-
borg Slot. Hun blev som bekjendt formælet med Kong Jacob af
Skotland.

Medens Kongen var her om Efteraaret 1578 fortaltes der,
at Almuen heromkring havde seet en usædvanlig stor Stjerne. Kon-
gen skrev da d. 21de September til Tycho Brahe om at undersøge
dette. I det følgende Aar har Rigskanzleren og Historiekrivener
Kriib Hvitfeldt opholdt sig nogen Tid her paa Slottet. Kongen var
her igjen d. 11te November 1580 og d. 8de Januar 1581, saa han
vel atter har tilbragt Vinteren her. Han har herfra paa de nævnte
Tider udstædt to Breve angaaende en Forlehnning, som Tycho Brahe
havde i Norge. Aar 1583 var Kongen atter paa Skanderborg og
gav da d. 28de October Byen der for Slottet Kjøbstadrettighed.
I det følgende Aar 1584 er Kongen her d. 21de Maj og d. 25de
Juni. Samme Aar har Erik Lange til Engelsholm, der havde Byg-

holm i Forlehnning paa Livstid, fra Obense faaet Kongens Brev paa at han til sin Ubebrands Behov paa Bygholm maatte aarligen bekomme 500 Læs Bed af Skovene ved Skanderborg. I Cant: jydste Regnelser for Aaret 1587 læses under den 10de Januar et Brev fra Kongen til enheel Herremand og Enkestruer, hvori det hedder: "Biid, at efter som vi med ikke ringe Befosning have ladet os bygge for vort Slot Skanderborg en nye Ladegaard og efterdi vi have her meget smukt Fæ og gjerne ville have noget bedre, og vi vide at Du har god Fæ=Art, da bede vi Dig og begjære, at Du vil overlade og give os to Hjør eller Dvier, og at vi maae bekomme dem, som unge og gode ere, og er Forhaabning om til Forbedring." I Juli 1587 var Fredrik II. atter paa Skanderborg, og modtog her Besøg af Erkehertug Matthias af Østerrig, som blev en heel Maaned hos ham.

Kong Christian IV. tilbragte en Deel af sin Ungdom paa Skanderborg Slot. Allerebe 1584 var han her med sin Lugtemester Mægister Hans Mikkelisen. Under 20 November 1586 skriver Kong Fredrik til Lehnsmanden Claus Glambek: "Vor Gunst tilforn: viid at efter som Wi agte Os med det første biid til vort Slot Skanderborg, og ere til Ginds at høybaarne Hyrster, vore Hjære Søønner, Hertug Christian og Hertug Ulrik, skulle med deres Lugtemestere nogen Tid der blive beliggendes, da bede vi dig og ville at du udseer et beqvem Kammer og Værelse til høybemeldte vor Hjære Søn Hertug Ulrik, hvor det kan være næst og beleiligt hos vor Hjære Sønns Christians Kammer og derom Os tilhyder. Sommeledes bede vi Dig og ville at du forordner og staffer et Kammer til Os elskelige Hendrik Kamel, høybemeldte vor Hjære Søn Christians Hovmester der paa Slottet, dog paa et de gamle Huuse, saa at fornemme Kamre, som ellers fremme Herrer, og andre, som der kunde henkomme, skulle ligge, blive dermed ubetagen. Dermed skeer ic. Actum Goldberghuus."

Prinds Christian var da 9, Prinds Ulrik 8 Aar gammel; efter Fredrik II. Død blev begge Prindsernes Opdragelse under de fire Rigsraaders Opsigt fortsat sammesteds af samme Mester Hans. Christian havde her paa Søen en stor Schaluppe, udrustet som et Orlogsskib, hvorpaa han øvede sig i Søvæsenet.

Lehnsmanden Claus Glambek døde 1591 og efter ham fik Mandrup Parsberg til Hagsholm Skanderborg Lehn. Han var Aaret tilforn tilligemed Kanzleren Niels Raas og Hofmesteren Henrik Kam-

mel sendt til Flensborg, for paa Kongens Vegne at modtage Hyl-
ding af de Slesvigske Stænder, hvilken disse aflagde d. 20de Maj.
Da Kongen 1591 foretog en Reise til Norge, for at lade sig hylde,
bleve Jørgen Rosenkrands, Mandrup Parsberg og Steen Brahe be-
siddede til at forestage Regjeringen i hans Fraværelse. 1597 blev
Mandrup Parsberg med Kanzleren Christen Friis, Steen Brahe og
Henrik Kammel sendt til Brandenburg for at begjære Markgrevens
Datter Anna Catharine til Gemalinde for Kong Christian.

1576 havde Mandrup Parsberg været Lehnsmænd paa Born-
holm, og 1578 var han forehnet med Klling Slot og Kloster. Han
beholdt Skanderborg til 1602, da han blev Befalingsmand paa Kar-
huusgaard. 1613 fik han Kalborghuus Lehn og bøde 1626. Hans Krue
var Anna Brahe.

Efter ham fik 1602 Valdemar Parsberg til Fernet, Skander-
borg Lehn. Han ejede Stadsgaard nu Constantinsborg, men havde
allerede 1581 mageskiftet den til Fredrik II. Han var fra 1594—97
Lehnsmænd paa Riberhuus og senere 1601 paa Kalkjær og dette be-
holdt han, da han 1602 fik Skanderborg, saa han havde begge For-
lehnninger samlede. Efter den Fortegnelse som anføres i Schlegels Sam-
lung zur Dän. Geschichte zc. I Band. 1 Stück p. 68 seq. var Skan-
derborg og Kalkjær Lehns Indtægt og Udgiwt følgende i Aaret 1602.

Indtægt.

	Daler.
”Jordbogen til Skanderborg renter aarligen	9260.
— — Kalkjær	4834.
Stigtens Indkomst er aarlig af begge Lehne	1690.
Oppebæres aarlig i Broekorn og Broepenge	35.
Stem paa Kalkjær Mølle	24.

Indtægt Daler 15843.

Udgiwt.

	Daler.
Udspisningen paa Skanderborg Slot ungefærlig	2500.
— — Kalkjær	380.

Udgiwt Daler 2880.

	Daler.
Transport	2880.
Lehnsmanden Waldemar Parsberg haver paa hans eget Liv aarlig og paa hans Evende	566.
Haver tiende Parten af det Uvisse , tjener deraf med 4 Gerustheste.	
Skanderborg daglige Slotsfolk løn beløber	335.
Kafjær	55.
Slotsprædikanten og Slotsbegnen bekomme aarlig Ge- nant	282 $\frac{1}{2}$.
Gives-Kleinsmedde , Tømmermænd , Koermester , Muur- mester og Graver til Genant	441.
Gives 6 Dyrvogtere aarlig	320.
Stem ubi adskillige ringe Maader til Genant	39.
Udfobringen paa Lehnsmandens og Slottens daglige Heste	274.
Er forlehnt til Skogjemmeren og andre adskillige Folk	300.
Ombrages med Ribefogder , Herredsfogder og Delefogder	230.
Er forlehnet bort af Stigtens Indkomst	223.

Udgibt Daler 5945 $\frac{1}{2}$.

Saa haver Kongl. Majestæt fri Daler 9897 $\frac{1}{2}$ ''

Quantus nævner **Verner Parsberg** som **Befalingsmand** paa **Skanderborg** uden nøjere **Lidsbestemmelse**, end at han havde været det i **Forfatterens Tid**, der levede i første Halvpart af 17de Aarhundrede. Hvis dette er rigtigt, og her ikke er steet en **Forverling** med een af de foregaaende **Lehnsmænd**, (hvilke han rigtignok begge anfører særskilt, dog uden at omtale, at de have været **Lehnsmænd**) saa har han nok havt **Lehnet** efter **Waldemar Parsberg**.

Refenius anfører blandt **Lehnsmændene** paa **Skanderborg** **Peder Mund** uden **Lidsbestemmelse**. Han falder vist ogsaa i denne **Lid**.

Det synes og som om **Kanzleren Christen Friis** til **Kragerup** har været **forlehnet** med **Skanderborg**. Hans ældste **Søn Christian Friis** er født her d. 24de Januar 1617.

Christian IV. har som **Konge** af og til **opholdt** sig paa **Skanderborg**. 1600 har han **bekræftet** **Byens Privilegier**. 1608 om Høsten drog **Kongen** med sin hele **Hofstat** til **Jylland** og **opholdt** sig **Vinteren** over for det **Meeste** paa **Skanderborg**. Her **ankom** mod

Slutningen af Kæret Gesandter fra Hamborg og fra Nederlandene, som underrettede Kongen om en Strid, der var opstaaet mellem dem. Hamburgerne forbrede nemlig Told paa Elben, forbi de vedligeholdte Sø=Lønderne og andre Vartegn i Elbmundingen; men denne Told vilde Hollænderne og Flere ikke give. Kongen billigede dette, forbød Hamburgerne sligt og sendte to Skibe til Elben for at bortfjerne de hamborgske Vagtstibe. Samme Aar i October døde Kongens Datter, Prindsesse Elisabeth, paa Skanderborg.

Kæret derpaa 1609 indtraf her paa Skanderborg den Begivenhed, som har givet Sætoft Anledning til sit bekendte og ynede Skuespil: "Christian IV. Dom." — En Adelsmand, Christopher Rosenkrands til Hørbroe, havde faaet en Rigens Dom og Forfylling (et Udpantningsbrev) over afdøde Christen Juuls Frue paa hendes Gaard Dunslund for to Gjeldsbreve, tilsammen paa 5000 Rdt. Men hun paastod bestandigt at Gjeldsbrevene vare falske; hun kunde vel ikke nægte at det var hendes salig Husbondes og hendes egen Underskrift; men hun forsikrede alligevel, at ingen af dem virkeligen havde udstædt Brevene. Hun henvendte sig i sin Nød til Kongen, der i Begyndelsen var tvivlraadig ved denne Sag. Imidlertid lod han Rosenkrands komme til Skanderborg med Gjeldsbrevene. Rosenkrands lod sig ikke fange i sine Svar, men da Kongen undersøgte Gjeldsbrevene, blev han vaer, at Papirets Bandmærke var 2 Aar yngre end Gjeldsbrevenes Datum. Kongen havde nemlig faaet Aar tilforn anlagt en Papiirmølle i Sjælland, og der var Papiret forarbejdet. Kongen fortaug imidlertid sin Dpbagelse, og lod Rosenkrands gaae, men beholdt Gjeldsbrevene indtil videre. Derpaa lod han Papiir=Mesteren komme fra Sjælland. Denne bekræftede med Eed, og paa Kongens Forlangende skriftlig, at han aldrig før, end paa Kongens Mølle, havde forfærdiget Papiir med sit eget Mærke, som fandtes i dette Papiir, og han kjendte ogsaa strax Papiret, da han saa Gjeldsbrevene. Dillige blev der eftersøgt i Cancelliet, og Papiir fundet af samme Slags og fra samme Aar. Nu lod Kongen atter Rosenkrands kalde til sig og foreholdt ham, i Kanzler Friis's og Rigskraaderne Steen Brahes, Henrik Rammels og Christen Holks Dverværelse, hvor stor Uret det var, at forsølgge Enker og Faderløse, formanede ham til at lade sin Forsølgning fare, og vel at betænke, om her ingen Underfundighed var ved. Men Rosenkrands blev vred

og truede med at forfølge Sagen til det Yderste. Kongen lod ham endnu gaae; men da det kort derpaa rygtedes til Skanderborg, at Rosenkrands allevegne brautebe af sin Ret, og meente at Kongen udstrakte sin Myndighed for vidt, saa lod Christian IV. ham føre fængslet til Skanderborg og hans Bøe registrere. Her fandtes nu en heel Deel Documenter med falske Understrivter og paaklignede Segl o. s. v., godt Folk til Skade. Rosenkrands blev indstævnet til Hæredagen i Kjøbenhavn, som holdtes d. 17de Marts 1610, blev dømt fra Livet og henrettet i Kjøbenhavn. Ved Forhøret paa Skanderborg havde han udlagt en Hæredsskriver, der før havde været hans Tjener, som Mester for disse falske Breve. Han blev hængt herovre i Jylland.

1616 om Sommeren opholdt Christian IV. sig paa Skanderborg og modtog her Besøg af sin Søster søn, Hertug Christian af Brunsvig, Administrator af Bispedømmet Halberstadt. Kongen gjorde meget af ham, da han var opkaldt efter ham og var en Mand med Kraft og Mod. For hans Skyld bleve her holdte adskillige Ridder-spil og Dystrenden og da han reiste forærede Kongen ham Heste, prægtige Harnister og Ridetøj. Det er den samme Christian af Brunsvig, der siden, i Begyndelsen af Trediveaarskrigen, saa ridderligt kæmpede for at sætte Fredrik af Pfalz paa Bøhmens Throne. Personlig Interesse for Fredriks skjønne Gemalinde skal især have ledet ham dertil. Han havde i Kampen steds en af hendes Handster, som hun engang havde foræret ham, hæftet paa sin Hat, og hans Fahner førte den Devise: *Tout pour Dieu et pour elle.*

1617 opholdt Christian IV. sig atter paa Skanderborg og modtog her Gesandter fra Gustav Adolph, som skulde bede Kongen om god Forstaaelse med Sverrig og Hjælp mod Kong Sigismund i Polen, der truede Sverrig med Krig.

Efter Christen Friis blev Laurig Ebbesen Udson til Bistrup og Tullstrup forlehnet med Skanderborg. Hans Forældre vare Ebbe Laurigen til Tullstrup og Frue Kirstine Kruse til Des og han er født 1559. Han havde Skanderborg Lehn 1618. Hans første Frue, Ellen Gjøe, døde her d. 13de April 1626, 86 Aar gammel. Senere var han gift med Elisabeth Arnfeld til Rugaard, men hun døde allerede 1632, 23 Aar gammel. Laurig Ebbesen var 1637 Lehnsmænd paa

Kæfjer og havde ogsaa Saltø ved Næstved i Forlehnning; men maa formodentlig have haft dem tilligemed Skanderborg; thi Danske Atlas anfører ham endnu paa Skanderborg 1646. Han døde i dette Aar 1646 d. 25de Marts paa Saltø. *) Hoffmann siger at Saltø Lehn var en Belønning for dem, som havde gjort Staten nogen betydelig Tjeneste. Maaſkee Laurig Ebbesen har udmærket sig, dog har jeg intet fundet derom. Han er begravet i Karhuus Domkirke med begge sine Koner. De ere paa Epitaphiet alle tre udhugne i en knælende Stilling. Indskriften, som endnu var til da Pontoppidan skrev *Marmora Danica*, er nu udslettet af Stenen og Laurig Ebbesen samt Konerne have mistet deres Næser. Sagnet gaaer, at en af vore Konger skal ved et Besøg i Karhuus Domkirke have befaleet, at Indskriften skulde udslettes, og medens man hentede Arbejderne dertil, havde Kongen været saa ærgerlig, at han med sit Sværd hug Næserne af Figurerne. Hvad Laurig Ebbesen havde forbrudt omtrent 100 Aar efter sin Død (*Marm. Dan.* er trykt 1739) veed man ikke.

1633 i November opholdt Christian IV. sig paa Skanderborg og modtog her en engelsk Gesandt, Robert Anstruther, som Kong Carl sendte, for at faae Christian IV. Hjelp til at indsætte den foromtalte Churfyrst Fredriks Søn i Chur-Pfalz, hvilket var Faberen fradømt. Kongen forblev her Vinteren over indtil April 1634. I Februar dette Aar kom Hamborgske Gesandter til Kongen her paa Slottet, for at ubbede sig, at han vilde afstaae Eibolden ved Glykstad og frigive dem Handelen i Danmark, da han formedelst deres Dpsætsfighed havde taget strenge Forholdsregler imod dem. Den til Konge udvalgte Prinds Christian, Christian IV. Søn, holdt Hof her paa Skanderborg nogle Aar, indtil de Svenskes Indfald 1643 bevægede ham til at forlade dette Sted.

Ifølge en gammel Lingbog har Oluf Parsberg til Hagsholm været Lehnsmænd paa Skanderborg efter Laurig Ebbesen. Han er formodentlig en Søn af ovennævnte Mandrup Parsberg, var omtrent

---

*) Dette er efter *Marm. Dan.* II, 105. De Folk, som satte hans Gravstribt, maae dog vel have vidst lidt Besked om ham. Men hvorledes det nu kan gaae til, at hans kjædelige Sønnedatter, Margaretha Udson Westenie (der efter *D. Mag.* VI, 27 var født 1572 og efter samme og Hoffmanns *Hist. Sæter.* II, 1 Stamt. døde 1695) kun er 13 Aar yngre end han, er uforklarligt,

1637 kommen ind i Rigsraadet og var senere paa Dansk Side med at slutte Freden i Kjøbenhavn 1660. Han var gift med Frue Karen Kruse til Lulstrup. Han synes kun at have havt Skanderborg Lehn i 3 eller 4 Aar.

Efter ham blev D. R. K. og Marsk Hr. Anders Bille til Damsboe, Ridder af Sværdordenen, Lehnsmænd paa Skanderborg. Han var det 1650. Han havde 1616 været Befalingsmand paa Helsingborg og 1630 paa Rugaard i Fyen. Da Torstenson 1644 trængte ind i Jylland, havde Hr. Anders Bille samlet en Hær i Sjælland og Fyen, og forsøgte at forsvare Bersodder-Skandsø, hvor senere Fredericia blev anlagt; men Svensken var ham for stærk, og han trak sig tilbage til Fyen. Derpaa prøvede Torstenson at gjøre Landgang i Fyen. Men Bille satte over til Goldberg, slog med 900 Mand 1000 Svenske, tog 200 til Fange, erobrede 5 Fahner, opbrændte adskillige Skibe og indtog faa Dage derpaa Bersodder-Skandsøen igjen, som Torstenson havde befæstet paa nye, fløjse den aldeles og førte Byttet til Fyen. Da noget senere den kejserlige General Gallas kom de Danske til Hjælp, trak Torstenson sig tilbage; men da Gallas intet udrettede og hans Hær ved Magdeburg var ødelagt, sendte Torstenson Oberst Wrangel igjen til Holsteen og han erobrede i en Hast Hertugdømmene igjen, indtog Ribe, hvor han efterlod en Besætning og forstærkede sig ved Randers. Prinds Fredrik, Erkebiskop i Bremen, (siden Kong Fredrik III.) stormede og indtog Ribe med 4000 Mand og vilde angribe Wrangel, men Hr. Anders Bille, der var kommen fra Fyen med 7000 Mand, erklærede dette for altfor dristigt, og da de ej kunde enes derom, drog han tilbage til Fyen med sin Hær.

Da senere Krigen med Carl Gustav udbrød, trængte Hr. Anders Bille med en Armee ind i det Bremiske og erobrede næsten hele Landet, men da Svensken nærmede sig, trak han sig tilbage til Holsteen, kunde ikke forhindre at Carl Gustav bombarderede Tzehoë, men fastede sig med 6000 Mand ind i den nye Fæstning Fredriksøbbe, nu Fredericia. Carl lod Wrangel indslutte Fæstningen, og han foretog sig d. 24de October 1657 at storme. Efter en fortvivlet Kamp lykkedes det Fjenderne at trænge ind fra Søesiden, 2000 Danske faldt og Bille blev haardt saaret. Da forsøgte han at sætte over til Fyen, men

Binden drev ham tilbage og han blev taget til Fange med sine Tropper. Kort Tid derpaa døde han i den søenfte Lejr af sine Saar og af Sorg over Kampens flette Udfald d. 10de Novembr. og blev af Kong Carl hæderligen skrinlagt og ført over til Fyen.

Foruden Damsboe, som han byggede 1654 ejede Hr. Anders Bille ogsaa Løgismose og Søeboe i Fyen. Paa Broehyegaard, som tilhørte hans Svigersøn Børge Trolle, havde han anlagt en stor Seværffabrik, men den blev ødelagt af Svensken 1658. Hr. Anders Bille var gift med Sophie Rosenkrands til Arristov. Hun overlevede ham længe og døde først 1697.

Efter Hr. Anders Bille blev Generallieutenant Ulrich Christian Gylbenløve til Ulrichsholm, Christian IV Søn med Bibeke Kruse, Befalingsmand paa Skanderborg. Han var født d. 7de April 1630. Han var først i spanst Tjeneste. 1654 tjente han i Flandern og overrumplede med 300 Ryttere 6 Regimenter fjendtligt Cavallerie, som laae i en Landsbys Montagu. De formodebe intet om hans Nærhed og vare aldeles slætte, hvorfor det lykkedes ham at sætte Ild paa deres Qvarter og tage dem alle til Fange. Derpaa gif han i danst Tjeneste og blev Generalmajor ved Armeen i Slaane 1657, hvor han havde adskillige hædige Affairer. Men Aaret derpaa, da han laae sig i Odense, maatte han give sig fangen med fem danste Rigsraader. Dog fik han snart sin Frihed og kom til Kjøbenhavn, hvor han ved sit behjertede Forhold satte Mod i Borgerne under Beleiringen. Han gjorde engang et Udfald fra Vesterport med alt Cavallerie, der var i Byen, og 700 Mand Infanterie, hvoriblandt mange Studenter og Borgere, ved hvilken Lejlighed han ødelagte adskillige af Fjendens Bærter; 400 Svenske tilligemed Grev Jakob de la Garbie og Oberst Svante Banner falbt, og Gylbenløve vendte i Triumpf tilbage til Staden med 150 Krigsfanger og 5 tolpundige Kanoner, som Svensken havde frataget de Danste. Han blev udnævnt til Generallieutenant. Som et Beviis paa hans Hidfighed tjener følgende: Da Kong Fredrik III engang under Beleiringen gif med Gylbenløve paa Kjøbenhavns Volde, og udsatte sig for meget for de fjendtlige Kugler bød Rigsraad Axel Urup Kongen ikke at vove sig for vidt, da Stadens Vel faa meget beroede paa hans Frelse. Herover blev Gylbenløve saa forbitret, at han udfordrede Urup. Rigsraadet lagde sig imidlertid

derimellem, saa der blev intet af Duellen, og d. 11te December samme Aar 1658 bøde Gylbenløve til Kjøbenhavnernes store Sorg,

Derpaa blev Gunde Rosenkrands til Bindinge Lehnsmænd paa Skanderborg. Han var en Søn af den lærde Holger Rosenkrands og er født 1605. Han havde i sin Ungdom studeret i Strasborg og var en lærd og flittig Mand. Han var D. R. R. og fra 1646—58 Lehnsmænd paa Kalløe. Da Krigen med Sverrig udbrød 1657 skrev han adskillige haarde Stridskrivter mod de Svenske, og endstjændt det Danske Hof forbrød det, vedblev han alligevel. Desto ubehageligere maatte det derfor være ham at falde i Carl Gustavs Fangenskab. Han var een af de fem Rigsraader, hvilke Carl Gustav tog til Fange i Odense tilligemed Gylbenløve, som ovenfor er fortalt. Men den svenske Konge viste saadan Naadehold, at han gav Rosenkrands sin Raarde igjen og sagde: "Tag Du kun Din Raarde, Du vil vist ikke bruge den imod mig." — Paa Rigsdagen i Kjøbenhavn 1660 gjorde han med Otto Krag og Kanzleren Peder Keeg Forslag om Skattepaalæg, hvorfra han dog vilde have Udelen fritagen. Dette sidste vakte Modsigelse, og da de andre Stænder stedse gjorde flere Angreb paa Udelens Magt, forlob Rosenkrands med flere Udelige Kjøbenhavn for at adskille Rigsdagen og forhindre Stændernes Forehavende mod Udelen. Efter Souverainitetens Indførelse blev han Geheimeraad og Assessor i Højeste Ret; men da han 1664 ved et uforsigtigt Forhold til Hertugen af Holsteen blev mistænkt for Forræderie og desuden havde en Gjæld paa 60,000 Rdlr. saa undveeg han til Sverrig, hvor han bøde 1675.

Gunde Rosenkrands synes at have beholdt Skanderborg Lehn indtil sin Undvigelse; thi endnu 1664 har han udstædt en Resistancesliste over Lehnet. Der kaldes han Gunde Rosenkrands til Skaarupgaard. Imidlertid har han ikke været her. Clemens Clemensen, der 1646 var Slotsriver, og 1656 blev Ridesejed, forestod Lehnet i hans Fraværelse og kaldtes: "Kongl. Majestæts Forvalter over Skanderborg Lehn." Han har autoriseret de ældste Tingbøger, som findes her i Amtsarchivet fra 1661, og har efterat Rosenkrands var fratraadt, vedblevet at bestyre Lehnet. I denne Tid ere mange Uordener gaaede i Svang. Tingbøgerne f. Ex. ere i denne Tid førte meget uordentligt, Tingvidner ere begyndte og ej tilendestrevne, Tingbogen for 1665 er kun ført til Midten af Januar Maaned o. s. v. Birkesø-

ged paa den Tid var en Rasmus Knudsen i Benggaard, nu Sophien-
dal, ogsaa han var heller ikke synderlig nøjeregnende. Da blev i
Begyndelsen af 1665 Corfig Trolle til Sandholdt udnævnt til Amt-
mand paa Skanderborg og Natjar, (thi efter Souverainiteten bleve
disse to Forlehninger forenede) og derved fik Tingen en anden Ven-
ding. Den nye Tingbog, som begynder d. 3 August 1666 har Amt-
manden paategnet saaledes: "Anno 1666 d. 3 August er denne Ting-
bog forordnet til Skanderup Birketing, estersom befindes, at den for-
rige ikke er saa lovlig, som den burde at være, hvilket er gjort af
Willie og forsætlig Wis(?) af Ting skriveren til samme Birk, som videre
fornemmes kan af hans Bedrifter oc." — Der skeete derpaa Under-
søgelse med Birkfogden og Ting skriveren: "Nads Andersen i Forlev
tilspurgte paa Kongl Majestæts og sin Husbondes (Amtmandens) Begne
Birkfogden Rasmus Knudsen i Benggaard, af hvad Magt og Mynd-
ighed han haver turdet understaae sig at holde Skanderup Birke-
tings Ret her ubi Skanderup Bye? om det var skeet paa Clemen
Clemensens Befaling? eller om han haver gjort det paa sin egen Be-
hov ubi Ting skriverens Huus og ikke ved det forordnede Sted, i de
Lider, som forbenævnte 24 Mænd vundet have her for Retten, nemlig
i Clemen Clemensens Tid, som var da allene Forvalter over Skan-
derborg Lehn, førend Velbyrdige Corfig Trolle blev samme Lehn be-
troet? Hvortil svarede Birkfogden Rasmus Knudsen, at hvad for-
nævnte 24 Mænd vundet have, kan han ikke benægte eller fragaae,
saabant ubi al Sandhed at være; men det er skeet ud af Fornødenhed,
naar man ikke herude ved Tingstedet for Guds Wejrligt kunde skrive
i Tingbogen, formedelst vi ingen Tinghuus have, og det ikke alene
ubi Clemen Clemensens Tid at være skeet, men ogsaa over 20 Aars
Tid, han haver betjent Birk- og Deelfogdes Bestilling, er skeet lige-
saa, naar Guds Wejrligt er saa haardt at vi ikke kunne skrive i Ting-
bogen." Ting skriveren maa formodentlig have havt sine Grunde, hvor-
for Tinget skulde holdes i hans Huus. Han blev affat.

Ogsaa i andre Ting rybde Trolle op, Slotsfogden Hieronimus
Pfahl, der tillige var Kistemester, havde tilladt to Bønder i Brol,
"at de maatte sætte en Ruse for den Bæk, som løber ud af den nye
Dam i Skanderborg Søe og kaldes Gundebeæk; iligemaade er dem
tilladt at drage for samme Bæk med et Draggarn efter smaa Fisk."

Derfor skulde de aarlig give en halv Rigsdaler til Kongens Kasse til St. Hansdag. Denne havde de kun betalt det første Aar; siden havde Hieronimus Pfahl eftergivet dem den, for at de skulde have Opfigt med Kongl. Majestæts Damme. Denne Fikten "efter smaa Fisk," hvorved vel nogle store ere løbne med i Garnet, blev dem forbuden for Fremtiden, ja Aaret derpaa har Amtmanden fra Kjøbenhavn udstædt Ordre, at ingen skulde være Fiskemesteren Hieronimus Pfahl behjælpelig at fiske paa nogen Maade. "Og maa Fiskemesteren efter denne Dag intet fiske uden min Ordre." —

Da Christian V 1667 var bleven somælet med Charlotte Amalia af Høesen-Cassel, blev hende udsat til Livgæbing: Skanderborg Slot til Beboelse og Lehnets Indkomst beregnet til 5000 Rdlr. aarlig.

Gorffs Trolle var Geheimeraad, Medlem af Collegium Status, Ridder af Dannebrog og senere Skoleherre paa Hørlusholm. Foruden Sandholdt ejede han ogsaa Steenågaard i Fyen. Han var gift med Fru Birgitte Ranzau til Åsbal. I Aaret 1668 blev han forflyttet fra Skanderborg og døde d. 21de Marts 1684. I Begyndelsen af 1669 er Clemen Clemensen igjen Kongl. Majestæts Forvalter over Lehnets.

Efter Gorffs Trolle blev Christopher Sehested til Nislevgaard Amtmand paa Skanderborg og Nakfær. Han var det d. 9de Septbr. 1670. Han var en Søn af Generallieutenant Jens Sehested til Katsholm. 1672 fik han Skanderborg i Forlehnning, mod en vis Afgift, paa samme Maade, som Lehnsmændene havde havt det før Souveræniteten. Brevet lyder saaledes:

"Vi Christian V zc. Gjøre Alle vitterligt, at Vi allernaadigst have forundt og bevilget, saa og hermed forunder og bevilger vores Amtmand over Skanderborg og Nakfær Amter, Os eifselige Christopher Sehested til Nislevgaard, bemeldte Bort Amt Skanderborg med underliggende Bønder og Tjenere ubi de næste efterfølgende 6 Aaringer for visse Afgift, saaledes at han skal give Os for al visse og uvisse Jordbogens og Stigtens Indkomst, som af samme Amt, efter derpaa forfattede gennemdragne forseglede og ham tilfillede Jordbog falde kan, være sig Landgilde, Steedsmaal, Sagesald zc. og al anden visse og uvisse Indkomst, hvad det være kan; item Arbejdsafgift, nemlig af hver heel Gaard 4 Rdlr. og hver halv Gaard 2 Rdlr.,

med Brødbagning, samt Quægtiende, desligeste frie nødtørftig Fiskerie, og frie Iibebrand af Vindsælber og forraadnede Træer, som han af Dorens Over-Jægermester efter Skovforordningen skal udvises, saa og hvad Sædejord og Enge, som Wi ham tilforn allernaadigst bevilget have at nyde og bruge med al anden saadan Fordeel og Indkomst, være sig hvad det være kan, intet undtaget i nogen Maader og det ubi forbemeldte 6 Kar, beregnet fra Philippi Jakobi sidst forleiden ubi afgangne Kar 1671 til Karisdagen Anno 1677, for visse og frie Afgift aarligen to Tusinde, sex Hundrede, tredsindstyve og ni Rigsdaler, af hvilken fornævnte Afgift bemeldte Christopher Sehested ma nyde og indholde hans bevilgede aarlige 2000 Rdlr. Pension; og for det Dørlige lønne alle Betjente, saavelsom Skolen og Præsten, og ellers for alle Udgifter, Pensioner, Genanter og Bekostninger, som efter derom forfattede og ved forskrevne Jordbog indførte skriftlige Overflag nu ved samme Amter bevilget og falde kan, selv indestaae og rigtig betale, uden Ds noget derfor til Regnskab at føre. Men om Nogen efter den Tid bevilges nogen Benaadninger i een eller anden Maade, da skal det hannem efter den Maade, Wi Jordbogens Indkommende have labet betegne, igjen erstattes. Datum Haffnie d. 2den Marts 1672."

Der forekommer i et Ringsvidne fra den Tid en Fortegnelse over de Byer, som enten heelt eller tildeels laae til Skanderborg Slot: Brolb, Ulstrup, Forlev, Sveistrup, Beng, Haarbye, Gram, Ring, Svinsager, Skaarup, Huolbek, Birring, Witved og Skanderborg Labegaard. Dertil Rødemølle, Heemølle og Risjungaard. Formodentlig er det imidlertid kun de Byer, som fra gammel Tid havde ligget til Slottet; thi Emborgs og Døer Klosters Gods, som Fredrik II. havde lagt under Skanderborg, er ikke herimellem.

Christopher Sehested var Geheime- og Admiralitets-Raad. Han har havt Skanderborg endnu 3 Kar efter at ovenomtalte Forlehnning var udløben. I de senere Kar fra 1676 var han fraværende i Kongens Forretning (hvori den bestod siges ikke; maaffee i Anledning af Udrustningen til den svenske Krig) og Lehnets Bestyrelse var imidlertid andetroet til Amtskriveren. Sehested døde 1695.

I Aaret 1680 blev Marquard Roststeen til Elkjær og Leersbæk, Ridder, Admiral og Admiralitets-Raad, Amtmand over Skan-

derborg og Kalfjar Amter. Han havde tidligere udmærket sig i flere Søetrafninger. I Slaget i Rjøsgebugt under Niels Juul 1677 kommanderede han paa Skibet Anna Sophia den første Eskadre, som Kvantgarde. I Begyndelsen af Slaget blev et af de største svenske Skibe, Dragen, saa ilde tilrebt, at det maatte søge paa Grund ved Falsterboe, hvorfor 5 andre svenske Skibe søgte at undsætte det, men Rotsteen og Viceadmiral Span angreb dem og jog dem paa Flugten. Karet derpaa var han med at gjøre Landgang paa Rygen og blev hæderligen omtalt i Juuls Rapport til Kongen.

Da Rotsteen blev Amtmand, var Slottet i en yderst maabelig Forfatning, som maaffee tilbeels var foranlediget ved den Maade, som Sehested havde det i Forlehnning paa. Admiralen lod ved Faldmøgtige d. 1ste October 1680 foretage en Synsforretning, som siden skal blive anført, og som noksom viser hvor forfaldent det var.

Rotsteen kom aldrig til Skanderborg; thi allerede det følgende Aar blev han syg og døde i Kjøbenhavn d. 13de Maj 1681, i sit Alders 56de Aar. Han havde været to Gange gift; først med Frue Dorothea Sehested til Stougaard, anden Gang med Frue Birgitte Reeg til Lygestrup, der overlevede ham.

Ved Rotsteens Død blev Joachim Schack til Sneumgaard, Bramshytte og Kjerstrup, Amtmand paa Skanderborg. Hans Bestalling er fra 5te December 1681. Dog er han først i Begyndelsen af 1683 kommen hertil. Han var sødt paa sin Fædrenegaard Hütten 1628. Fra 1657—66 var han Stadsmajor i Hamborg. 1668 blev han naturaliseret og optaget i den danske Adelsstand af Fredrik III. 1679 var han Generalmajor og Commandant i Kjøbenhavn; d. 13de Juli 1681, samme Aar han blev Amtmand her, fik han Dannebrog Ordenen.

I hans Tid sad en Adelsmand fangen her paa Slottet. I et Ringsvidne af 10de September 1686 forekommer: "De vandt med Eed og oprakte Fingre, at de gik op til Skanderborg Slot, til det Kammer, som velbyrdige Jakob Ulfeld sidder." Denne Jakob Ulfeld til Skydebjerg var gift med Christence Daa, en Datter af Oluf Daa til Hverringholm, men behandlede hende saa tyrannisk og grusomt, at han derfor blev sat under Tiltale og, som man af ovenanførte seer, har siddet fangen her. Endnu samme Aar faldt Dommen, at han

paa Livstid skulde være forbiist til Ostindien. Han blev ogsaa virkelig sendt derhen, men kom saa Nar efter paa Konens Forbøn igjen tilbage, og blev omsider ihjelstødt af sin egen Skytte.

I Rigets Christian V. Historie findes en Fortegnelse over Rigets Udgifter fra 1691. Deri ansættes den aarlige Reparation paa Skanderborg Slot til 4000 Rdlr.; Amtmand Schack havde pro persona 1000 Rdlr.; Amtsskriveren 200 Rdlr.; Skovfogden i Skanderborg Amt 16 Rdlr. og den latinske Skolemester, som tillige var Slotsdegn 40 Rdlr. aarlig. Amtmand Schack var 3 Gange gift; 1651 med Anna Dorothea Schack, hans Cousine, der døde 1669. 1670 med Dorothea Sophia Seefeld, der døde 1682, og 1696 med Elisabeth Rosenkrands, Enke efter Knud Gylbenstjerne til Mollerup, der overlevede ham og døde 1721. Joachim Schack døde paa Skanderborg Slot d. 21de August 1700, og ligger med sin sidste Fru og hendes første Mand begravet i Feldballe Kirke ved Kalløe.

Med Schacks Død blev Conferenzraad Jørgen Grabov til Urup Amtmand paa Skanderborg. Han har maaskee ogsaa ejet Ringkloster; i det Mindste boede han der en Tid; men havde det Uheld, at det afbrændte, hvorved en stor Deel af Amtets Papirer og Protokoller gik i Løbet. 1706 boede han paa Skanderborg. Grabov var gift med Fru Lucie Hedvig Levekov og døde 1728 paa Skanderborg. Han ligger tillige med sin Fru og deres Søn Oberst Hans Grabov begravet i Øst-Birk Kirke.

I Aaret 1710 var Kongens Indtægt af Amtet følgende: Skanderborg og Nakker Amts Contribution 8547 Rdlr. 18 $\frac{1}{2}$ s.; Tordbogs-Indtægter 702 Rdlr. 42 $\frac{1}{2}$ s.; Families- og Folkestat 900 Rdlr, Landsbegaard-Udgift 320 Rdlr.

1712 i Juni var Kong Frederik IV. her paa Slottet med Kanceler Reventlau og herfra reiste de til Woller.

1718 lod Kongen Slottet ombygge og istandsætte. Samme Aar bleve Rytterdistricterne paa nye organiserede, ved hvilken Indretning Krongobster bleve anvendte til Cavalleriets bequemme Underholdning. Af saadanne Rytterdistricter vare der 3 i Sjælland: Kolding, Skanderborg og Dronningborg. Saadant Rytterdistrict blev bestyret af en Rytterseffion, som bestod af Amtmanden, Regimentschefen og Regimentskriveren. Denne Sidste var Skriver i Seffionen og tillige

Kongens Foged i Districtet. Han oppebar Skatter, Landgilde og Færtepenge af Kronens Bønder, der vare henlagte til Districtet og betalte Skatterne til Amtstuen, med Landgilde og Færtepenge til Rentekammeret. 1721 byggede Kongen de 240 Stoler i Nyttedistricterne, hvoraf her i Sognene findes to.

Efter Grabov blev Geheimeraad Christian Reventlau Amtmand paa Skanderborg. Han var her kun et Par Aar. 1731 efterfulgtes han af Etatsraad Fredrik Ludvig Woyda.

Christian VI. kom her til Skanderborg d. 19de Maj 1733, blev her om Natten og spiste til Middag næste Dag hos Amtmanden der beboede Slottet. Efter ham har ingen Konge været paa Skanderborg Slot. I Amtmand Woydas Tid blev Skanderborg Slot solgt til Nedbrudelse og paa Slotskirken nær nedbrudt 1767. Efter den Tid boede Woyda paa Sophiendal.

Woydas Eftermand som Amtmand blev 1779 Kammerherre Hans Løvenhjem Billov og da han døde 1803, bleve Skanderborg og Nakør Amter henlagte under Stiftamtmanden i Aarhus. Senere indjaae man, at dette samlede Amt var for stort, og Skanderborg Amt fik atter sin egen Amtmand.

Sjette Kapitel.

Slottets Topographie.

Sjæts ældste Tilstand, om hvilken vi have Efterretning, bestod Skanderborg Slot af fire Fløje, der indesluttede Borggaarden. Den Forestilling af Slottet i Aaret 1677, som findes i Resenii Danske Atlas, (et Manuscript, der opbevares paa det store Kongl. Bibliothek i Kjøbenhavn) er vistnok langt fra nøjagtig, især har jeg Mistanke til de skjønne og velbesættede Bastioner hvormed han har om-

givet Byen og Slottet. Det er bekjendt at Kong Christian IV. i den keiserlige Krig befalede at anlægge Befæstninger flere Steder i Landet, men som ei alle bleve udførte eller tilendebragte; maaskee har man ogsaa afftukket Skanderborgs Befæstning, men derved er det nok bleven; thi der findes ikke det ringeste Spor af Grav eller Bold med Undtagelse af den P. 40 omtalte Banke, der dog kun er Levninger af en Skansse. Resenii Tegning er desuden i saamange Henseender feilagtig; saaledes er Henning-Søe ei aftegnet bredere end en Aae, som paa Tegningen kaldes Subenaae og løber i to Arme gennem Dyrehaugen. Mueligen har den Engstrætning, der gaaer fra Henningsøe til den nordlige Ende af Sortesøe, og kaldes Kolløv, dengang været Søe; men Henningsøen har dog maattet være til, hvilket baade dens Størrelse og Dybde beviser. Paa den indskrænkede Slotsholm har Resenius affat ikke mindre end 6 fuldkomne Bastioner, foruden et Par Hornværker; den sydvestlige Bastion lader han endog strække sig tvært over den byde Søe ligeud til Øbløsen. I Virkeligheden findes ikke Spor af Bastioner paa Slotsholmen; paa dens sydlige Side ere vel tvende smaae udløbende Landspidser, men som ere høist ubetydelige, desuden er den sydlige Kant af Slotsholmen, langs med Søen, opsat af hugne Kampesteen og Muurværk, hvis Structur viser at det er langt ældre end 1677 og endnu giver en tydelig Idee om Slottets Ubenværker, der bestod i en Muur, hvis sidste Resten bleve nedbrudte under Frederik IV.

Om nu Slotsbygningen fra først af har bestaaet af 4 Etage paa 3 Etager kan jeg ikke sige. I Frederik II Tid var den saaledes. Denne Konge har, som før er nævnt, 1571 ladet bygge Porthuset mod Byen og 1572 Kirken, paa lidt nær, som den er endnu. I Midten af det 17de Aarhundrede var Slottet allerede temmeligt forfalden. Der forekomme i Tingbøgerne i Amtsarchivet adskillige Tingsvidner herom.

1662. "For Retten stod Thomas Muurmester og Søren Bødsfer, vandt og bekjendte, at de igaar d. 13 Marts vare paa Skanderborg Slot, og der saae og syne, at det gamle Cancellie, at Indbygningen derudi er selv nedfalden og det andet staaer paa Skjæv og Ingen kan røre derved førend det falder selv, og vidne, de derhos at en Part af Muren var nedfalden."

1678. Flere Mænd, en Lømmermand, en Smed o. s. v. vare d. 14 April til Syn paa Skanderborg Slot og der saae og besigtigede et grundmuret Kornhuus; (der Hs. Majestæts eget Kjøkken var ved Magt, kaldtes det Slotsherrns Kjøkken og var Kornloft over, men siden Kongens Kjøkken i sidste Feide blev spoleret er dette Kjøkken brugt af Kongens Kofke) da saae de at den søndre Gavl paa samme Huus var d. 4 April sidstafvigst ganske nedfalden fra det Øverste til det Nederste, saa at Muren var halvanden Alen tyk igjennem, og Lømret var ganske nedfalden og istykkerslagen, og medtaget over $3\frac{1}{2}$ Alen Brandmuur fra det Øverste til det Nederste af den østre Ende paa Huset. Gavlens i sig selv og Muren kan ikke opsættes igjen baade med Lømmer og Arbeidsløn under 123 Sletd. Nok med Kalk og Steen og hvis dertil behøves og Arbeidsløn kan ikke opsættes under 184 Sletd; nok til Muuranke og Arbeidsløn 40 Sletd. Nok fattes paa den nordøstlige Gavl, som og er brøstfældig, fem Muuranke, nok paa en Døbst over Kjøkkendøren paa samme Huus fattes to Muuranke, kan ikke indlægges med Jern og Arbeidsløn under 14 Sletd. og er bleven indlagt udi samme Huus forleden Aar 1677 fire Muuranke og kostede med Jern og Arbeidsløn 12 Sletd. At saaledes foresundet og dets Brøst er, som før er meldt, afhjæmle vi ic."

Medens Christopher Sehested fra 1671—1677 var personlig forsynet med Skanderborg, har han uden Tvivl forsømt at vedligeholde Bygningen tilbørligt, saa at Admiral Rotsteen, da han 1680 var bleven Amtmand, saae sig nødt til at lade tage Syn over Slottets Brøstfældighed. Denne Synsforretning viser Slottets daværende flette Tilstand, og er i flere Henseender interessant; den lyder som følger:

"Amtmandens forrige Værelse med Fædebuurstuen, Skriverstuen og Saltkjælderen med Tilbehøring under og over ganske til Kornhuset er øde og nedfalden, og det libet Laarn staaer paa Falb, og begge Sidemurene staae saa øde hen. Slotsherrns Kjøkken, som Kornloftet er over, er 20 Bindinger, som berettes i Hr. Sehesteds Tid at være mønnet, Gavlens med Jern = Ankere forbundne; dog er Taget paa adskillige Stader brøstfældigt, baade for Lømmer og Steen; den murede Gavl paa samme Huus ud til den gamle Skriverstue er nedfalden fra det Øverste og fast til det Nederste for ongefæhr 3 Aar

siden, og medtaget 2 Fag Muur paa den ene Side med Trapper og Dørre, og findes ubi samme Huus, som er 3 Loft høi, Kjælle, Loft og 3 Laase for Dørrerne i de inderste Logementer, samt og en Qvist; Gavlene ere udfaldne. Vinduerne i Bryggerstet ere en Deel ganske borte og de øvrige meget brøstfældige. Næst ved samme Kornhuus er Kongens Kjøkken, gamle Borgestue og Cancelliet, som strækker sig til Klokketaarnet, er aldeles øde, alleneeste Sidemurene, som staae og forfules. Spiret paa Klokketaarnet er nedtaget, som Just Hansen paa Hr. Sehesteds Begne beretter at være steet efter Befaling. Bjelkerne under Klokkerne ganske forfulede og i Muren afraadnede indtil det nederste af Taarnet, Lofterne øde og Trapperne til Klokkerne ere ganske forraadnede og brøstfældige, saa Klokkerne med største Fare maa ringes, formedelst baade Dgangen til dem samt til Værket med det ganske Taarn staae som paa Fald. Gangen i Muren, som gaaer fra Taarnet og indtil Prindsens Gemak fattes Vinduer, Karne og Loft, samt og en Deel Tagsteen nedfalden og borte, og findes en Dør med Laas for. Det allerøverste Loft over alle Kongens og Prindsens Gemakker samt over Kirken er ganske meget brøstfældig; den meste Deel af Loftet borte og er slet forraadnet; en Deel af Skillerummet, som haver taget Bjelkerne istykker, er taget ned for Farens Skyld. Vinduer og Vindueskarne, Dørre, Lugerne af Storkstenene med fligt ganske øde og forraadnet. Det andet Loft, som er over Prindsens Gemakker er meget brøstfældigt, Bjelkerne brøstfældige og snart tvært i Stykker; en Deel af Skillerummet nedfalden og Træværket lagt til Side; Vinduer og Vindueskarne en Deel nedblæst og Resten ganske brøstfældig; findes nogle gamle Dørre, nogle uden Hængsler og en Deel med Laas for. Overalt ubi Kongens Gemakker er en Deel brøstfældig baade i Runddelene og andensheds, nogle faa Vinduer og Vindueskarne ved Magt; Resten er Vinduerne en Deel udblæst, en Deel ganske baade Vinduer og Karne forraadnede. Og utrolig (?) findes ellers 11 Dørre, de syv med Laas for og Hængsler og Resten uden Laase. De allernderste Gemakker med Runddelene og Kirken ere mestendeels nogenledes ved Magt. Alleneeste den nordre Runddeel fattes Vinduer, og findes ellers i samme nederste Gemakker 17 Dørre med 11 Laase for og 10 Klinser; i samme Gemakker berettes Hr. Sehested at have labet 2 store

nye Vindueskarme og Kammer med 8 Ruder indfætte; deslige nogle nye Skillerum til nogle Kammere, som og findes ved Magt. Paa Kirken fattes 29 smaae Vinduer, som en Deel er ubblæst og Resten ganste brøstfældig. Paa de 2 Trappedørre, den ene i Enden, den anden ud til Gaarden, findes Laas for; Taget paa endeel Steder brøstfældigt; en Deel Steen i Stykker og brækkede, en Deel ganste udfaldne og borte, Skallingen meget affalden, en Deel Lægter i Stykker og forraadnet og nogle Sparrer brækkede. De to Rundbeler, som berettes Hr. Sehested haver ladet gjøre af nye Taget med Tagsteen, er en Deel Steen i Stykker og nogle faa borte og en Deel af Skallingen frafalden. De andre to Rundbeler i den Ende til Byen, som ere takte med Stioll (?), som berettes Hr. Sehested haver ladet gjøre af nye, med fire store Vindueskarme dertil og Ternstænger deri, samt findes 16 nye Vinduer ved Magt. Ubi alle Kjelderne findes 9 Dørre, de 7 med Laas og Hængsler. Kjelderhalsen berettes Hr. Sehested at have ladet gjøre og lagt med Steen, saavel som og den ene Trappe ladet gjøre og Murene ladet forbedre. Ubi Porten, hvori er Slotsfogdens Kammer og Brevkammeret, er 2 Dørre med Laase og Hængsler, Vinduerne nogenledes ved Magt, allene et Vindue fattes ongefæhr 10 Ruder. Næst ved Brevkammeret er et andet Kammer med 2 Dørre med Laas for; Vinduerne noget brøstfældige ubi den ene Side ud til Gble Den; berettes at Hr. Sehested haver ladet brække et Hul i Muren, deri indsat en stor nye Vindueskarm og Kamme med 4 store Vinduer i, som endnu er ved Magt. Ovenfor samme 3 Kamre er eet Kammer, som er ved Magt og er en Laas for Dørren, Resten (formodentlig af den Længde, hvori Porten var) er meget forfuleet; Loftet er øde, Taget meget brøstfældigt, Bjælkerne meget forraadnede og Muren er paa den ene Side givet sig fra Bjælkerne, og vil med det første hjælpes eller er borte. Og fattes overalt paa alle Murene 50 Ternankere. Porten for Slottet er med Laase, Laas og Hængsler ved Magt.

Kidehuset som nu er Ladehuus er nyeligen forbedret med Ankere og anden Fornødenhed og er nogenledes ved Magt, allene et fattes Leber under 11 Fag. Laagen tvært over for Laden, med Laas og Hængsler, ved Magt. Bryggerhuset ved Søen er nogenledes ved Magt og en Laas for Dørren. Prinzessens Koehuus, hvori ligger

en Deel nye Muursteen og gammelt Løkker, som er taget af de andre Huse og der lagt i Forvaring. I Slagterhuset derved er en stor Deel af Hanebjelkerne forraabnede, Loftet borte og øde og Stenene næsten alle aftagne at forbedre de andre Huse med Tid efter anden, og Stedet igjen lagt med Straa. Fattes og Leber under 4 Fag paa begge Sider og for Enden og ere 3 Døre derfor uden Laas. Et lidet Huus i Haven, Hr. Sehested haver ladet gjøre, er ved Magt. For samme Have ere 2 gamle Porte, meget brøstfældige og to Laase for Dørren. Den liden Have, som Hr. Sehested haver anlagt til den Side ved Indgangen til Slottet, gjort et Plankeværk, som er ved Magt. For Dørren til Haven er en Laas. Kongens Stald, som er 35 Bindinger, fattes adskillige Steder paa Leber, og er nyeligen forbedret med Jernankere og sat Hold og Støtter til; fattes en Deel Steen paa Taget; Binduerne mestendeels øde og Resten meget brøstfældig. Taget befindes dog for kort Tid siden at være mønnet og forbedret. Udi samme Stald ere to Laase for Dørrerne, En anden liden Stald derved er 14 Bindinger og af lige Wilkaar, som forskrevne. Smede-Huset, som er 11 Bindinger fattes adskillige Steder for Leber og Tagsteen og staaer noget paa Kau (?). Over Porten er 9 Bindinger Huus, samt 17 Bindinger derved. Udi samme 26 Bindinger Huus har Sehested, til Amtkuen-at have hos sig i Kærværelse, ladet gjøre og lægge Loftene oven og nedens af nye med adskillige Stillerum; derudi findes 16 Døre gjort af nye med 11 Laase for, og af nye gjort 23 Binduer med 14 Jernstænger deri og fornødent Bindues-Jern og Beslag, samt alt Tilbehør. Muren omkring Slottet er mangesteds brøstfældig og sammesteds næsten nedfalden, dog er det meste ved Magt. Vindebroen mellem Byen og Slottet er ganske brøstfældig paa Dvertømmer, Buoll-Bjelker og nogle Paner, uanset, at meget deraf udi Hr. Sehesteds Tid er bleven repareret. Broen mellem Slottet og Dyrehaven er ved Magt, den liden Broe ved Dyrehavens Port er ved Magt. Kongl. Majestæts Smedie i Byen, som er 10 Bindinger, er ganske brøstfældig overalt og staaer paa Fald, fattes Leber, Stolper, Loft, Spandetræer, Lægter, og en Deel Tagsteen borte; 2 Binduer borte, Resten meget brøstfældig. Jærgergaarden, som er 22 Bindinger Huus med Portrummet, fattes Leber til Gaden under 13 Fag, og til Gaarden un-

der 15 Fag; nogle Spærre forbrudt og nogle Bjelker; af Stolperne ere nogle forraabne over 12 Fag. Der er ingen Sværbjælger eller Loft; Kjelher, Trapperne med Fodstykker og alt er forraabnet og øde; paa Taget er messendeel Skallingen affalden; en Deel Steen ere gamle og i Stykker, en Deel borte. Loftet over Porten er forraabnet og 3 Vinduer ganske brøstfældige; Resten nogenledes ved Magt. Den latinske Skole, som er 7 Fag Huus, er af Skolemeesteren Claus Sørensen forbedret og nogenledes ved Magt holden. Rustvognstalden, som i mange Aar har været øde, er ifkun 4 Fag Huus, og er ganske brøstfældig og staaer paa Fald.”

Ved Hjælp af følgende Forklaring over de Dal, som findes paa Grundtegningen fra 1677, vil man see Beliggenheden af de i ovenangførte Synsforretning omtalte Dele af Slottet og tilhørende Bygninger: 1) Slotsherrens Kjøkken; 2) det store Klokketaarn; 3) Kongens Værelser; 4) Kirken; 5) det gamle Ridsheus, senere Kornhuus; 6) Bryggers, Koehuus og Slagterhuus; 7) Kongens Stald; 8) Smedehuset; 9) Jægergaarden.

Christian V lod bygge et stort Kjøkken og dertil nedbryde en del af det gamle Slot, samt reparere den øvrige Bygning i Aaret 1692, men da denne Kjøkkenbygning betog Udsigten, blev den 1722 nedbrudt og igjætt ~~opbygget~~ ved den østre Fløi. I Aarene 1717 og 18 lod Fredrik IV foretage en total Forandring med Slottet. Den vestlige Halvpart, som var meest forfalden, blev nedbrudt; den østlige, som var Slottets egentlige Hovedbygning, blev forsvarlig istandsat. Ogsaa det store firkantede Taarn paa den nordlige Side blev staaende. Dette store Taarn, der kaldtes Klokketaarnet og tilforn var Kangetaarn, var bygget i Form af et saa skjævt Trapezium, at man fra et vist Sted i Slotsgaarden skal have kunnet see dets Gesimses fire Hjørner paa eengang. Det havde særdeles tykke Mure og var rimeligviis Slottets ældste Deel. Til det firkantede Rum i Taarnets underste Etage var hverken Vindue eller Dør og formodentlig en nebhjæbedes Fangerne gennem en Abning i Hvælvingen. Til anden Etage var en Indgang mod Vest, til hvilken man har maattet komme udenfra paa en Stige eller Trappe. Til dets anden og tredie Etage var desuden Indgang fra Slottets Hovedbygning gennem en smal Gang i den tykke Muur, der strakte sig fra en af de smaa Rund-

dele til Klokketaarnet. Paa den sydlige Side opførtes en Bygning paa tre Etager, ved hvis Ende blev bygget et Huus paa een Etage, som laae tværs for den anden Bygning og lige over for det store fir-kantede Taarn, saa disse to paa en Maade dannede den fjerde Side af Slotsgaarden, der dog mod Vest var aaben.

Ved denne Forandring indtog Slottet nu kun lidt over Halvparten af Banken, hvorpaa det var bygget. Den anden Halvpart mod Vest blev affaaen i halvrunde Terrasser, og deromkring nedensfor Banken anlagdes en Have.

I denne Tilstand forblev Skanderborg Slot indtil 1767, da Rytterdistricterne neblagdes og Godsset blev solgt. Slottets Bygninger ansaaes da for at være for bekostelige at vedligeholde, og det blev derfor, med Undtagelse af Kirken og det Taarn, som staaer ved samme, solgt til Nedbrydelse for 6481 Rdlr.

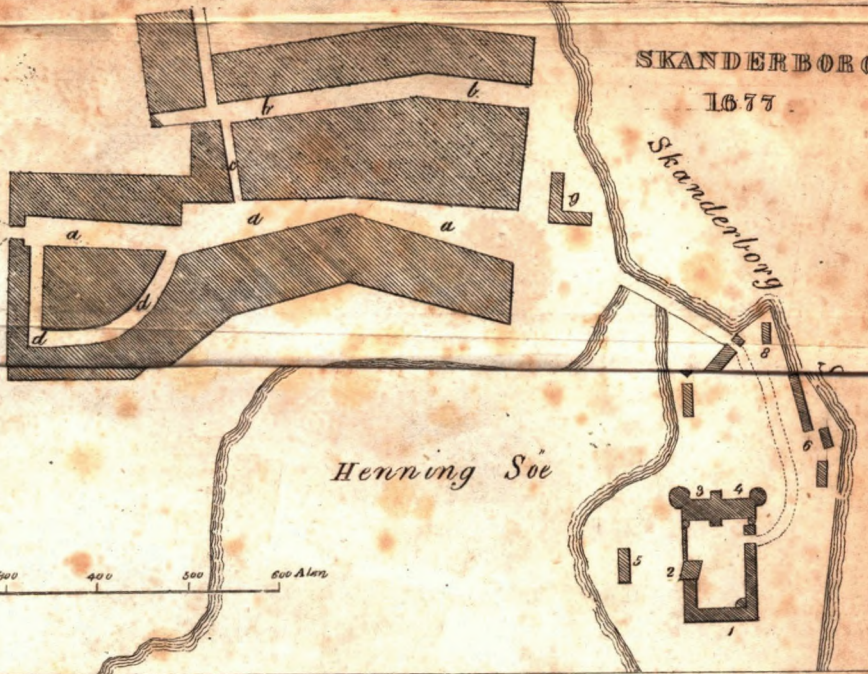
Nu staaer paa Slotspladsen kun Kirken med sit runde Taarn og nogle Ruiner af det fir-kantede Taarn. Nedensfor Kirken ligger endnu et Huus, der beboes af adskillige Indsiddere. Forresten ere alle Bygninger paa Slotsholmen nedbrudte.

Uf Skanderborg Slot haves flere gode Prospector; i den Danske Vitruvius 2den Deel sees saavel Slottets Façade som Planer af alle tre Etager.

SKANDERBORG

1677

50 100 200 300 400 500 600 Alen

SKANDERBORG

1833.

- 1 Kirken. 2 Raadhuse. 3 Amtshuset. 4 Præstegaarden. 5 Catechetbochsen
 6 Skolen (første Klasse) 7 Amtssygehuse. 8 Fallighuse. 9 Store Gade
 10 Lille Gade. 11 Torvet.

50 100 200 300 400 500 600 Alen

